

ISSN 2413–0613

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ЗБІРНИК

Заснований у 1996 р.

Випуск № 22

Одеса
ФОП «OLEDAT TEC»
2018

Засновник: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
УДК 808.1(082)
С 481

Рекомендовано до друку вченою радою філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (*протокол № 2 від 16.10.2018 р.*)

Збірник зареєстровано у Державному комітеті телебачення і радіомовлення України 05.07.04 р. Свідцтво: серія KB № 8929 **Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України** (Додаток 12 до наказу Міністерства освіти і науки України від 11.07.2016, № 820)

ISSN 2413-0613

DOI 10.18524/2413-0613

ICV 2016: 59.70

Сайт видання: <http://slovzbir.onu.edu.ua/> **Журнал реферується та індексується в таких базах даних:** Архів-репозитарій ОНУ імені І. І. Мечникова; Наукова періодика України; НБ України імені В. І. Вернадського; Україніка наукова та Український реферативний журнал „Джерело”; Українські наукові журнали; Ulrich’s Periodicals Directory; Google Академія; Base-search.

Головний редактор: д-р філол. наук, професор *О. А. Войцева*. **Editor-in-chief:** Olena A. Voytseva. **Заступники головного редактора:** *Г. Ю. Касім*, канд. філол. наук, доцент; *О. А. Лимаренко*, канд. філол. наук, доцент. **Vice-editors:** Galina Yu. Kasim, Olena A. Lymarenko. **Відповідальний секретар:** *Л. І. Яковенко*, канд. філол. наук, доцент. **Executive Secretary:** L. I. Yakovenko. **Члени редколегії:** *Карпенко О. Ю.*, д-р філол. наук, професор; *Ковалевська Т. Ю.*, д-р філол. наук, професор; *Колесник В. О.*, д-р філол. наук, професор; *Кондратенко Н. В.*, д-р філол. наук, професор; *Малиновський А. Т.*, канд. філол. наук, доцент; *Малютіна Н. П.*, д-р філол. наук, професор; *Микитин М. Л.*, канд. філол. наук, доцент; *Новак О. М.*, канд. філол. наук, доцент; *Яковлева О. В.*, д-р філол. наук, професор. **The editorial board:** Olena Yu. Karpenko, Tetiana Yu. Kovalevska, Valentyna O. Kolesnyk, Natalya V. Kondratenko, A. T. Malinovskiy, Natalya P. Malyutina, M. L. Mykytyn, O. M. Novak, O. V. Yakovleva

Редакційна рада: *Н. Ф. Баландіна*, д-р філол. наук, професор, зав. каф. журналістики Полтавського національного педагогічного ун-ту імені В. Г. Короленка; *Л. П. Васильєва*, д-р філол. наук, професор кафедри слов’янської філології Львівського національного ун-ту імені Івана Франка; *Драгана Мршевич-Радович*, д-р філол. наук, професор, голова Міжнародного славистичного центру при філол. факультеті Белградського ун-ту (Республіка Сербія); *Маріяна Хрїстова Парзулова*, д-р філол. наук, професор кафедри болгарської мови та літератури Бургаського ун-ту „Проф. д-р Асен Златаров” (Республіка Болгарія); *Н. П. Тропіна*, д-р філол. наук, професор кафедри слов’янської філології Херсонського державного ун-ту; *Зоф’я Чапіга*, д-р філол. наук, професор кафедри порівняльного мовознавства Жешівського ун-ту (Республіка Польща); *Т. О. Черниш*, д-р філол. наук, професор кафедри слов’янської філології Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка; *М. Ф. Шацька*, д-р філол. наук, професор кафедри російської мови Волгоградського державного соціально-педагогічного ун-ту (Російська Федерація). **The editorial council:** Nadiya F. Balandina (Ukraine), Lyudmyla Vasylyeva (Ukraine), Dragana Mrshevich-Radovich (Serbia), Mariana Khristova Parzulova (Bulgaria), Nina P. Tropina (Ukraine), Zofya Chapiga (Poland), Tetiana O. Chernysh (Ukraine), Marina F. Shatskaya (Russia)
„Слов’янський збірник” № 22 доступний за ліцензією Creative Commons визнання авторства 4.0. Міжнародна. Авторські права належать *Одеському національному університету імені І. І. Мечникова*. Публікацію здійснено за фінансової підтримки в межах доручень канцелярії Сенату Республіки Польща для допомоги польській діаспори та полякам за кордоном у 2018 р. Дозволяється його використання за умови збереження вищезазначеної інформації про застосовувану ліцензію, власника авторських прав, а також про надання дотації на його публікацію в 2018 р.

Слов’янський збірник: 36. наук. праць. Одеса: ФОП «OLEDAT TEC», 2018. Вип. № 22. 156 с.

Статті, вміщені у збірнику, охоплюють широке коло проблем славистики – від питань історії та діалектології, граматики і словотвору, лексикології, фразеології та стилістики слов’янських мов до інтердисциплінарних досліджень і вивчення літератури слов’ян. Публікації відображають погляди авторів, що пропонують нові шляхи вирішення актуальних слов’янознавчих проблем. Для викладачів вищих і середніх навчальних закладів, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного слов’янознавства.

УДК 808.1(082)

С 481 **ISBN** 978-966-9 **ISSN** 2413-0613

© Одеський національний університет, 2018

ЗМІСТ

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА ДІАЛЕКТОЛОГІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

В. О. Колесник.

До питання про генезу чийшийських говірок 7

О. К. Романова.

Вивчення складених найменувань у російській лінгвістиці 18

Т. О. Черниш.

Значення „Акцентологічного коментаря до польської мови”
Л. А. Булаховського для вишівської лінгвополоністики 28

ГРАМАТИКА І СЛОВОТВІР СУЧАСНИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

В. В. Горбань.

Типологія гнізд як спосіб прогнозування лексичного складу мови
(на матеріалі болгарської, російської та української мов) 35

М. Кіпер.

Дієслівні показники страху в російській мові
(на матеріалі художньої літератури) 41

Н. М. Хрустик.

Активні процеси словотворення в сучасній українській мові: динаміка
словотвірного гнізда з префіксоїдом *вело-* 52

ЛЕКСИКА, ФРАЗЕОЛОГІЯ І СТИЛІСТИКА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

О. А. Войцева.

Парфумерно-косметична термінологія української мови та її походження 61

Г. Ю. Касім.

Нові фемінитиви в сучасних українських ЗМІ 70

Е. Е. Мінкевич.

Графічно неадаптовані неозапозичення в сучасних українських ЗМІ 77

З. Чапіга.

Об'єкти ненависті в сучасних публіцистичних текстах
(на матеріалі російської та польської мов) 85

Л. І. Яковенко.

Лексеми *простір* і *місце* (*przestrzeń* і *miejsce*)
у складі польських фразеологічних одиниць 95

СЛОВ'ЯНСЬКІ ЛІТЕРАТУРИ

В. Б. Мусій.

Міфопоестична основа творів Божени Нємцової 103

Г. Марьянович.

Перехід Горана Трібусона з високої літератури до масової 11

С. О. Фокіна.

Трикстерський потенціал образу Моцарта в ліриці А. Ширяєва.
Діалог з кінематографічною традицією 125

ОГЛЯДИ І РЕЦЕНЗІЇ

О. М. Новак.

Сербістика в Одеському університеті 132

Ів. Г. Ілієв, М. Р. Георгієва.

Рецензія на книжку В. Колесник і С. Георгієвої
„Болгарські говірки півдня України. Хрестоматія.
Тексти”. Ізмаїл: ІРБІС, 2016. 214 с. 139

НАШІ ЮВІЛЕЇ

142

CONTENTS

QUESTIONS ON HISTORY AND DIALECTS OF SLAVIC LANGUAGES

V. O. Kolesnyk.

Back to the question of genesis of Chiyshiya dialect 7

O. K. Romanova.

Studying composite names in Russian linguistics 18

T. O. Chernysh.

The relevance L. A. Bulaxovskiy's „Accentological commentary to Polish”
for teaching linguopolonistics at higher education institutions 28

GRAMMAR AND DERIVATION OF MODERN SLAVIC LANGUAGES

V. V. Gorban'.

The typology of signs a method for forecasting the language
(on the material of the Bulgarian, Russian and Ukrainian languages) 35

M. Kiper.

Verbal indicators of fear in the Russian language
(on the material of artistic literature) 41

N. M. Khrustyk.

Dynamics of the family of words with the prefixoid *вело-* as an example
of an active modern trend development
of the Ukrainian language in derivation 52

VOCABULARY, PHRASEOLOGY AND STYLISTICS OF SLAVIC LANGUAGES

O. A. Voytseva.

Perfume-cosmetic terminology of the Ukrainian language and its origin 61

H. Yu. Kasim.

New Gender Marking in Job Titles in Contemporary Ukrainian Mass-media 70

E. E. Minkevich.

Graphically unadapted neoborrowings in contemporary Ukrainian Mass-media 77

Z. Czapiga.

The objects of hatred in journalistic texts
(on the material from Russian and Polish) 85

L. I. Yakovenko. Leksemes ‘space’ and ‘place’ as part of Polish phraseological units	95
SLAVIC LITERATURE	
V. B. Musiy. Mythopoetic basis of artistic by Božena Němcova	103
G. Marjanović. Goran Tribuson’s twist from high profile literature to low profile literature	111
S. A. Fokina. The trickster’s potential in Mozart’s image in A. Shiryayev’s lyrics. Dialogue with cinema tradition	125
REVIEW	
O. N. Novak. Serbian Studies in Odessa I. I. Mechnikov National University	132
Yv. H. Ylyev, M. R. Georgieva. Review for the book by V. Kolesnik and S. Georgieva „The Bulgarian Dialects in Southern Ukraine. Chrestomathy. Teksts”. Izmail. IRBIS. 2016	139
OUR ANNIVERSARIES	142

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА ДІАЛЕКТОЛОГІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

УДК 811. 163. 2'282'36

DOI: <https://doi.org/10.18524/2413-0613.2018.22.145392>

В. О. Колесник,

доктор філологічних наук,

професор кафедри болгарської філології

філологічного факультету Одеського національного університету

імені І. І. Мечникова

Французький бульвар, 24 / 26, м. Одеса, 65058, Україна,

тел.: +38(048) 725-24-88

ДО ПИТАННЯ ПРО ГЕНЕЗУ ЧИШИЙСЬКИХ ГОВІРОК

У статті досліджуються основні фонетичні, морфологічні та лексичні риси говірки с. Городне (стара назва Чийшия), Болградського району Одеської області, раритетні особливості чийшийської говірки, що дозволяють визначити її генезу та місце серед інших болгарських переселенських говірок в Україні та в метрополії. *Метою* дослідження є визначення корпусу фонетичних, морфологічних та лексичних рис, які уможливають встановлення типу говірки. *Об'єктом* дослідження є болгарські переселенські говірки Півдня України, *предметом* дослідження – говірка с. Городне (Чийшия). *Матеріал* зібрано під час експедицій в с. Городне та зі словника с. Калчево, де теж мешкають носії чийшийської говірки. Основними *методами* дослідження стали описовий, порівняльний та семантико-етимологічний аналіз досліджуваних лексем. *У результаті* дослідження було з'ясовано, що найбільшу кількість спільних рис у фонетичній та лексичній системі чийшийська говірка має з південно-східними говірками метрополії. *Практичне* впровадження результатів дослідження можливе при укладенні словника болгарських переселенських говірок в Україні та словника балканізмів. *Висновки.* Чийшийська говірка не належить до північно-східних болгарських говірок, вона є мішаною, в ній зафіксована низка рис балканських ь-говорів, південно-східних болгарських говірок і навіть південно-західних. Найбільшу кількість фонетичних, граматичних і лексичних сходжень фіксуємо в рупських, деяких родопських та південно-західних болгарських говірках. Яскравим прикладом цьому є наявність ітеративних дієслів, зафіксованих болгарськими діалектологами переважно в південно-західних говірках. Ітеративні дієслівні форми – одна з характерних рис і рупських говірок. Вони зафіксовані у східномакедонських

говірках і в солунських. Архаїчні типи ітеративних дієслівних форм утворені за типом старих інфінітивних основ *-ова-*, *-иева*, тобто з суф. *-ова-* (в діалектах *-ува-*): *казовам*, *видьовам*, *пцовам* (*псувам*), *плодновам*, *празновам*, *легновам*. Деякі з них існували ще в староболгарській мові. М'якість приголосних *л'* та *н'* (*шел'чи*, *казан'чи*, *мийун'чи*, *мъл'ч'ешна вудъ*, *гъл'чъ* та ін.) в чийшийських говірках і стабільність консонанта *в* є також характерними рисами південно-західних болгарських говірок та деяких рупських.

Визначення ареалів диференційних ознак – одна з актуальних проблем болгарської діалектології. Необхідне подальше дослідження лексики болгарських переселенських говірок у плані лінгвогеографії та історії, щоб визначити їхні давні й більш пізні зв'язки з іншими південнослов'янськими говірками та діалектами інших балканських народів, установити хронологію спільних елементів.

Ключові слова: болгарська діалектологія, болгарські переселенські говірки, чийшийська говірка, фонетичні, морфологічні, лексичні маркери, мовні контакти.

Постановка проблеми. Наука про будь-яку мову, про її живу народну основу не може розвиватися і збагачуватися фактами без докладної характеристики говорів, особливо тих, які функціонують у віддаленні від основного ареалу побутування, в умовах переселенських анклавів різної величини й різного часу виникнення. Такими є болгарські переселенські говірки на Одещині, зокрема чийшийські. До говірок чийшийського типу належить насамперед говірка с. *Городне* Болградського р-ну (до 1946 р. *Чийшия*). За даними Атласу болгарських говірок (АБГ) село засноване в 1813 р., ймовірно, переселенцями із с. *Дурбалик* (суч. *Градини*) *Добричського* округу, які були носіями північно-східних мізійських говірок. Але після публікації I та II тт. Болгарського діалектного атласу (Югоизточна и Североизточна България) вчені переглянули питання про генезу чийшийських говірок. Найбільш близькою, на думку Г. І. Клепікової та Т. В. Попової, є говірка сіл *Казанликської* околії. За свідченням О. Чешко, це можуть бути села *Чирпанської*, *Пловдивської*, *Карловської* та *Казанликської* околій. У зв'язку з цим постає питання про визначення корпусу диференційних ознак болгарських переселенських говірок, зокрема чийшийських.

Постановка завдання дослідження. Метою дослідження є визначення корпусу фонетичних, морфологічних і лексичних особливостей, які дозволяють визначити тип болгарської говірки с. *Городне* (*Чийшия*). Об'єктом дослідження є болгарські говірки Півдня України, предметом дослідження – фонетичні, морфологічні та лексичні особливості чийшийської говірки. Матеріал вибрано зі словника чийшийської говірки, укладеного автором статті, та словника говірки с. *Калчево*, яка теж належить до говірок чийшийського типу. Основними методами дослідження стали описовий, порівняльний та семантико-етимологічний аналіз досліджуваних лексем.

Зв'язок із попередніми дослідженнями. Болгарські етнічні анклавні України неодноразово обиралися об'єктом дослідження в лінгвістичному,

етнографічному, історичному аспектах. Особливу увагу було присвячено болгарським говіркам – унікальній скарбниці свідчень про сучасне й минуле болгарської мови. Їхньому описові присвятили свої праці відомі дослідники – Ю. І. Венелін, М. С. Державін, С. Б. Бернштейн та багато учнів його наукової школи. Але і сьогодні ці говірки привертають увагу славістів і болгаристів. Вони були предметом докладного картографування в „Атласі болгарських говорів в СРСР”, суттєво доповнивши інформацію до фундаментальної лінгвогеографічної праці „Български диалектен атлас” (БДА). Чийшийська говірка, крім с. Городнього, представлена також мовленням мешканців с. Банівка, Калчево, Кам’янка (Ташбунар), Владичени (Імпуцита), Нагірне (Карагач), Тараклія (в Молдові), частково м. Болграда (туканська махала), Ізмаїла; крім того, говірками вторинного переселення з Бессарабії – Преслава, Інзовки, Банівки Запорізької обл. Староболгарські лексичні елементи цієї говірки докладно дослідив І. А. Стоянов [18, с. 22–102]. Він звернув увагу на архаїчні слов’янські лексеми у чийшийській говірці. Серед них: *изпрѣхна*, *зѣмя*, *заюсвам* (болг. літ. *застивам*), *ино* (болг. літ. *постоянно*, *винаги*), *убраз* (болг. літ. *лице*) та ін. Говірки цієї групи інших сіл Бессарабії також були предметом дослідження діалектологів і етнографів [8; 20; 23]. Так, у колективній монографії „Чийшия” досліджується традиційна культура та побут мешканців села, їх етнокультурна своєрідність. Зазначається, що чийшийці, попри дію у різний час несприятливих чинників, виявилися стійкими щодо збереження етнічної самоідентичності. Цьому сприяло компактне розселення, а також те, що більшість болгар зайнято у сфері сільськогосподарського виробництва; селянство ж, як відомо, послідовніше й триваліший час зберігає традиції свого народу чи своєї етнографічної групи. Укладачі АБГ зазначали, що є села, у яких із самого початку були заселені представники різних говірок. В результаті сумісного співіснування в них утворилась єдина говірка, але варіанти у ряді випадків могли зберігатися. Як приклад наводиться говірка с. Чийшия, де мешкають переселенці із різних районів Болгарії – Казанлика, Старої Загори, Варни, Руцука та інших місць [22, с. 232–233].

Для фонетичної системи чийшийських говірок (Городнє, Калчево, Кирсово, Шоп-Тараклія) характерним є наявність напруженого *ъ*, який знаходимо також в чушмелійській говірці та в говірці с. Главани. Вимову *ъ* фіксуємо в закінченнях іменників жіночого роду на *-а* (*вудъ*, *бурунъ*, *главъ*, *пчилъ*, *пъчъ*, *уфцъ*), в артиклевій формі (*уфцътъ*, *пъчътъ*), у закінченнях дієслів 1 ос. одн. і в закінченнях дієслів 3 ос. мн. теперішнього часу (*перъ*, *предъ*, *седъ*, *пекът*, *стригът*), що зближує чийшийські говірки з вільшанськими і чушмелійськими [АБГ, с. 35]. А закінчення іменників жіночого роду *-ъ* зближує їх з шуменськими та родопськими. Вимова *ъ* в лексемі *нъш* є характерною рисою говірок чийшийського типу, а також говірки с. Главани та Ст. Трояни, які належать до різних груп, але мають багато спільних рис в граматичній та фонетичній системі [АБГ, с. 50]. Вимова *нъш* зафіксована також у східнородопських і шуменських говірках. В усіх інших болгарських переселенських говірках маємо вимову *нош*, *ношт*. В лексемах *жътва*, *шъпа*,

шътам вимова ь характеризує не тільки говірки чийшийської групи, але й деякі фракійські (Острівне, Н. Карагач, Лощинівка).

В усіх чийшийських говірках слова *птица, птичка, птиче* вимовляються *фтичка, фтичи*, як і в значній частині фракійських та говірок болгарської групи і сливенських (Твардица). На місці *ята* у чийшийських говірках знаходимо північно-східний тип чергування *а/е*: *б'ал -б'ели*, але *б'али навушта*, *л'ату – л'ет'ен і л'ет'ън*, *в'ара- в'ер'ан і в'а р'ън*, в кінці слова під наголосом вимовляється *-е*: *дв'е, дубр'е, зл'е, ръце, рам'ен'е, кол'ен'е, крил'е*, але *къд'а* [АБГ, с. 45]. Чергування *а/е* фіксуємо і після м'яких приголосних та шиплячих: *ж'аба – ж'еби, ч'аша – ч'еши, ш'апка – ш'епки, уфч'ар – уфч'ери, пийан – пийени*. Редукція ненаголошених голосних характерна для більшості болгарських переселенських говірок, у тому числі й для чийшийських: *зил' ену, диб'елу, гур'ешту, пит'ел, сул' ену* та ін., але в мовленні деяких мешканців села фіксуємо і помірну редукцію.

Стабільними є фонemi [ф] та [в]: *вудъ, водъ, вудиниць; фасул, файда, фиданъ, филиз, ферджа, форта, финер, фудул* та ін. Епентичне *в* фіксуємо в лексемах *стуви* (стои 'стояти') та *павун* (паун 'павич'). Вимова *вол* характерна для чийшийських говірок і більшості фракійських. Зберігається також *в* у слові *цървули*. В деяких випадках вимовляється *ф* на місці *в*: *фл'ава, читфъртък, нафкос, мръфки, сфариими, пулоф'ар* (пуловер) та ін. Типовим для чийшийських говорів є нестабільність фонemi *х*: вона відсутня на початку слова та в інтервокальній позиції (на її місці може вимовлятися *й*), але зберігається в кінці слова (дієслів, іменників, прикметників), тобто *убъф, ора, уро, снаа, дреи, б'аа і б'айа*, але *сух (суф), глух, см'ах, купих*. У чийшийській говірці кінцеве *х* у прикметниках може також замінюватися звуком *ф*: *суф, глуф* та ін. Наявні африкати *дж* і *дз*: *аджи, п'ен'джура, чикмидж'е, дзардзъли, дж'урапи, дж'оп, джибри, дзурлъ, дзаранъ, дз'апнувам, дз'умб'ул, уздр'ал, дзъдзнь, върдзувъм, мърдз'ал*; йотація початкових голосних: *йегни, йедър, йепна съ, йерг'ен, йерм'енци, йес'ан, йефтин* та ін. Після шиплячих та африкат зафіксована лабіалізація ненаголошеного етимологічного *е* та *и* в лексемах *ч'ур'еши, ч'ул'ак, дж'ул'азо, ж'увей*, але *жиф, джибри*.

Для чийшийських говірок характерним є твердий приголосний в закінченнях дієслів 1 особи однини та 3 особи множини: *рабутъ, вадъ, вадът, видъ, видът, дъ пуступъ, удпалът, цъфтът; капъ, скубъ, дремъ, апът, спъ, сидъ, криштъ, ридъ* та ін. Більш стабільними є форми 1 особи однини, натомість у формах 3 особи множини все частіше вимовляється *а*. Відсутня асиміляція в групах приголосних *дн, бн*: *гладна, падна, с'една, др'евна*, але – *иднь і инъ*, в групах приголосних *мн* вимовляється *вн* – *повна, твъну* та ін. Вимова ь перед сонорними *р, л*: *върх, върба, върри (върви), сърце, зърну, бърз, бързам* і після них: *влък, длък, длъгу, врьдза, мрътви, тръкам* та ін. Характерні для досліджуваної говірки вказівні займенники *тоо, таа, тва, т'ее; уноо, унаа, ува і унва, унее*, коротка форма знахідного відмінка 3 ос. одн. ж. р. – *га, гъ*, а також форми особового займенника 3 ос. одн. *н'егу – н'егу д'ен, н'егъ мъш, н'егу дит'е, н'егувъ з'ем'е, гудиниць съ збиръ с н'егувити другари*. Особливі вказівні форми на позначення близьких та неблизьких предметів: *ъй,*

ъй тоо, ъй ту, ъй го – ъй гу, ъй га – ъй гъ, ъй го – ъй гу та ін. Частка майбутнього часу *жъ* є маркером морфологічної системи чийшийської говірки: *Жъ дода, жъ кажа, жъ спъ*. Артикль іменників чоловічого роду – *ъ*: *кракъ, сн'егъ, нусъ*. Три останні особливості суттєво відрізняють чийшийську говірку від інших північно-східних (вільшанської і чушмелійської), що, на думку укладачів АБГ, свідчить про відсутність діалектної єдності бессарабських північно-східних говірок [АБГ, с. 35]. На наш погляд, це свідчить і про те, що чийшийська говірка не належить до північно-східних говірок, у ній зафіксована низка рис балканських *ъ*-говорів, південно-східних (рупських) болгарських говірок і навіть південно-західних. Яскравим прикладом цього є наявність ітеративних дієслів, які зафіксовані болгарськими діалектологами переважно в південно-західних і рупських говірках: *аресувъм, заклинювъм, закрутвъм, залисувъм, залупувъм (захлупвам), запалювъм, записувъм, запретнувъм, зафундувам, идосувъм* та ін. Подібні форми зафіксовані, наприклад, в Дупнишко: *алосувам се – разкарвам се безцелно, аресувам, аризувам, артисувам – изоставам, ставам излишен, ашладисувам – присаждам, калемя, бактисувам – унищожавам, белосувам – варосвам, бендисувам – харесвам* та ін. [10, с. 115, 155]. Ітеративні дієслівні фіксують болгарські діалектологи і в троянській говірці: *виштирисуъм – обикалям ношем като зъл дух, затикнуъм – закичвам се с цвете, иргинуъм – вода ергенски живот, къбърдисоом – втасвам, шупвам, ръспасуъм – сваям си пояса, сумясуъм съ – сещам се за нещо, тъньдисуъм – познавам, забелязвам нещо та ін.* [Ковачев, Тотевски]; в родопських говірках: *блеснувам, вапцувам, вързувам, зайуснувам (заспивам)* та ін. [12, с. 217; 11, с. 207–216]. Ітеративні дієслівні форми на *-ува-* зафіксовані також у банському говорі (м. Банско). Як відзначає Б. Цонев, „те свързват банския диалект както със западните, така и с югоизточните говори” [21, с. 35].

На думку К. Мірчева, ітеративні дієслова – одна з характерних рис рупських говірок. Вони зафіксовані у східномакедонських говірках та в солунських [15, с. 100]. А в південно-східномакедонських говірках та в сусідній гоцделчівській говірці зафіксовані архаїчні типи ітеративних дієслівних форм, що свідчить про тісний зв'язок мови староболгарських пам'яток і новоболгарських діалектів [15, с. 98]. Ці форми утворені по типу старих інфінітивних основ на *-ова-, -иева-*, тобто з суф. *-ова-* (в інших діалектах *-ува-*): *казовам, видьовам, пцовам (псувам), плодновам, празновам, легновам*. Деякі з них існували ще в староболгарській мові: *миновам, заминовам, поминовам, заникновам, навикновам, загиновам, погиновам, разиновам, опековам* та ін., зафіксовані також у Супрасльському літописі. Характерною особливістю рупських говірок вважають також дієслова *двадам* (Чш. *дувадъм – дохождам*), *сятам* (усещам), *флявам* (влизам), *испъдам, доходам, фатам* та ін., які зустрічаються і в Родопах. Для чийшийської говірки характерна м'якість приголосних *л'* та *н'* (*шел'чи, казан'чи, мийун'чи, мъл'ч'ешна вудъ, гъл'чь* та ін.). Саме ця особливість і стабільність консонанта *в* є характерними рисами рупських та південно-західних болгарських говірок.

До лексичних раритетів говірки с. *Городне* належать лексеми: *кутел 'ступка', бърна 'губа', пипон 'диня', кълвун 'клюв', дрешняк 'посаг', кръстачки*

‘різновид виробів з тіста’, *ирмик* ‘пояс’, *бурдел* ‘погріб, льох’, *върбило* ‘ручка відра’, *укол* ‘кошара’, *чавре* ‘вишита носова хусточка, яку дарує дівчина нареченому’, *мумари* ‘учасники весільного обряду’ та ін. Остання, за даними БЕР, у значенні „пратеник на момчето да иска мома” зафіксована в Смолянському окрузі, Ардинському (с. Петково, Давидково), Пловдивському (Дедево), Ксантийському (Кръстополе), Широколишському районі, в Габрово та Хасково (*мумар, мумарин*) [БЕР, т. 4, с. 224]. Тільки у Городньому зафіксовано великоднє дівоче свято-хода *напрът*. Різноманітними є назви виробів з тіста: *тутманик, дръпъници, кръстатки* та ін. Дієслово *гълча* „говорити” вживається ще в чушмелійській говірці та суворівській. Тільки у чийшийській групі говірок знаходимо лексему *магалка, маалка* (стебла кукурудзи), яка зафіксована в південно-східних болгарських говірках та в південно-західних: *царевичен кочан* (Странджа), *царевичен кочан със зерна* (Смолянско; Петково, Давидково, Малка Арда, Ардинско), *царевичен кочан без зърна* (ЮИ), *малък царевичен кочан със зърна* (Гърмен, Гоцделчевско; Съчанли; Дервент, Дедеагачко); *царевичен кочан със или без обвивка* (Чешиегирово, Пловдивско) [БЕР, т. 3, с. 691], *царевичен кочан със зърна* (Припек, Родопи) [19, с.126]. Гіркий перець має різні назви у болгарських говірках. В Городньому він має назву *миюнче*. Лексема *мехунка, мяунка* у значенні „малка люта пиперка” зафіксована в БЕР тільки у Віденському окрузі (Ново село) [БЕР, т. 3, с. 774], в іншому значенні „пашкул, ягода, скрита в голям міхур” зафіксована в інших слов’янських мовах та їх діалектах. Праслов’янська за походженням лексема *бърна* ‘ушна’ є лексичним маркером чийшийських говірок. На думку укладачів БЕР, вона характерна для східних болгарських діалектів [БЕР, т. 1, с.103]. Але зафіксована нами і в південно-західних болгарських говірках метрополії, в балканських, рупських і в родопських: у Самоківській говірці *барла* [5, с. 29], в троянській *бърнь* [13, с.14], у чирпанській *бърна* [9, с. 35; 2, с.16], в чечській (с. Чеч, Югозападни Родопи) *борна* [16, с. 290], в Странджа – *бърна* [17, с. 30], а також в говірці с. Припек (Родопи) – *бърна* [19, с.117]. В родопській говірці с. Припек зафіксовані також лексеми *вада* „бразда в картофена нива”, *кутелче* „солниця”, *кълфун* „човка”, *маалка* „царевичен кочан със зерна”, *пичам* „пека”, *постелка* „черга” та ін. [19, с.111–138], які вживаються і в Городньому. В с. Чеч (Родопи) знаходимо лексеми, які характерні й для чийшийської говірки: *махалка* „кочан царица” [16, с. 288], *чеврика* „голяма носна кърпичка”, *чьосту* „гъсто” [16, с. 298]. В Странджі та Родопах фіксується лексема *лишан* „мітка на вухах овець” „от *нишан* с дисимиляция н-л, както и в срхр. *Лишан*” [БЕР, т. 3, с. 444]. Усі ці приклади свідчать про те, що чийшийська говірка є надзвичайно архаїчною, розвивалася в ізоляції від основного материкового масиву.

Чимало у досліджуваній говірці варіативних форм. Варіативними є форми *млогу / многу* ‘багато’: *млогу / многу рубли, млогу / многу убъви, млог / многу път’а; нокит, нокът, н’екъ, н’ока; н’ехти, нохти, нухт’ети* „ніготь; нігті”, *камък / камън* та ін. Для чийшийської говірки характерною є значна кількість запозичень з грецької, які рідко вживаються в досліджуваних переселенських болгарських говірках. Це такі лексеми, як: *гиран* „колодязь”, *пипон* „диня” [див.

БДА, т. 1, с. 227], *кутел* „дерев’яна ступка”, яка зафіксована у Ловечському окрузі, Хасковському та Севлієвському (с. Градище) [БЕР, т. 3, с. 156], та ін. Турецькою за походженням є лексема *кавак* „топола”, що зафіксована у цьому значенні у Софійському, Первомайському, Севлієвському, Габровському та інших округах [БЕР, т. 2, с. 120] та в Родопах [16, с. 287]. Раритетною є також турецький за походженням прикметник *джумбашиян* „весела людина” та *ачингьоз*, який у досліджуваній говірці має значення „батьорий, кмітливий”. В БЕР фіксується як запозичення з турецької у значенні „кмітлива, тямуща, розторопна, активна людина” [БЕР, т. 1, с. 22], в чирпанській говірці *ачигьоз* – „умен, буден, хитър, отракан” [9, с. 17]. До раритетних запозичень з турецької слід віднести також назву гри (на) *карлюк*, яка зафіксована в БЕР у значенні „забавлявам дете, като го хващаме двама души за една ръка, тичаме и държим детето във въздуха” (Ботевградско) [БЕР, т. 3, с. 210]. Не зафіксована в БЕР лексема *казакиня*, що у чийшийській говірці має значення „верхній жіночий одяг – кожух”. Окрім традиційних для болгарських переселенських говірок назв міфічних персонажей *таласъм*, *вампир*, *дявул*, в Городньому фіксуємо також *мока*, *нави*, *йерменци*, *урисници*, *бобува майка*, *глог* (дете на вампир „дитина вампіра”) та характерну для південних болгарських говірок лексему *караконджол*, і назву знахарки – *басматарка* (лекарка). Такої кількості назв міфічних персонажей не зафіксовано нами в жодній переселенській говірці півдня України. Раритетною для болгарських говірок півдня України є лексема *баница*, майже в усіх болгарських селах листковий пиріг з бринзою або сиром має назву *милина*. А також назва сукні – *манофел*, *манофил*. За свідченням Христо Вакарельського, термін *манофил* вживається в Тринському окрузі (Західна Болгарія) у значенні „сукман, вид горна дреха” [5, с. 249]. Зафіксована ця лексема також і в словнику Найдена Герова: *манофел диал.* „дреха, подобна на сукман” (Карловско с. Войнягово) [БЕР, т. 3, с. 655]. Раритетною є і назва верхнього жіночого одягу з рукавами *джубе*: „вид къса горна дреха; джебе (Тетевен) – чрез тур. от араб.” [БЕР, т. 1, с. 369] та срібної пряжки на поясі *чепрази*. Тільки в Городньому фіксуємо прізвище *Чепразов*. Раритетні чийшийські лексеми знаходимо в говірках різних регіонів, у тому числі й в чирпанській, казанликській, троянській говірках: *бърна*, *ваджъъ*, *върбило*, *гушки*, *дал*, *далдърма*, *жъ*, *задгъзувъм*, *кълвун*, *кутли*, *кутел*, *мърсол*, *повнъ* та ін. [9, с. 17; 13], що підтверджує гіпотезу про можливу зону виходу переселенців з району – *Казанлъкско-Чирпанско-Троянско*, де вони теж, можливо, не є корінними мешканцями. Назва сукні *манофел*, наприклад, за свідченнями Х. Вакарельського, вживається тільки в Тринському окрузі (Західна Болгарія) [6, с. 249]. Стосовно назв одягу в с. Чийшия етнографи зазначають: „Более всего сходных черт, на наш взгляд, традиционная одежда жителей села Чийшия имеет с одеждой жителей области Странджа (Малко-Тырновский и Лозенградский округа) и потомков переселенцев из этих мест, проживающих в Южной Добрудже. Черты сходства проявляются в употреблении специфических терминов, обозначающих детали костюма (*кюрк*, *вуркузун*); в ограниченном применении вышитого и отсутствии тканого орнамента в одежде; в относительно широком в прошлом применении *гайтана*

для украшения отдельных предметов одежды; в обычае надевать поверх рубахи два-три платья одновременно” [23, с. 376–377]. Водночас „чийшийцы обладают глубоко своеобразным комплексом культуры, не идентичным культуре ни одной другой группе болгарского народа, что позволяет говорить о них, как об особой этнографической единице (учитывая, с другой стороны, относительное единство бытовой культуры всех жителей села) внутри этноса. <...> свадебная терминосистема позволяет констатировать и наличие реликтов традиционного национального белого костюма у чийшийцев, что позволяет отнести их к группе „белодрешковцы” [23, с. 632]. До реліктів традиційного національного білого одягу („белодрешковці”) слід віднести, на наш погляд, білі панчохи, які зазвичай дарують парубкам дівчата перед весіллям. Розповідаючи про минулі часи, чийшийці завжди відзначали: *Тва й било времи, гату удили пу бели рькави*.

Досліджуючи фонетичні, морфологічні та лексичні особливості інших північно-східних говірок – вільшанських і чушмелійських, вчені дійшли висновку, що вони також не є корінними північно-східними [1, с. 36], а мають багато спільних рис з південнобалканськими говірками, що свідчить про те, що і до сьогодні зберігається єдність південних говорів з мізійськими [14, с. 115]. Лексичні відмінності зафіксовані не тільки між чийшийськими і чушмелійськими говірками, але й між чийшийськими та балканськими, пор.:

балканські	чийшийські	болгарська літературна мова
чутура	кутел	хаван, хаванче ‘ступа’
куйрук	упашка	опашка ‘хвіст’
кантьрми	ьцуви	поводи ‘повід’
калпак	шапка	калпак ‘хутряна шапка’
джуни	бърни	устни ‘губи’
привизло	върбило	дръжка ‘ручка відра’
каун	пипон	пъпеш ‘диня’
гага	кълвун	човка, клюн ‘дзьоб’

Слід погодитись з думкою етнографів про надзвичайну своєрідність мови та культури чийшийців, яка не має відповідників у метрополії. Низкою рис вона зближена з мізійськими (шуменськими) говірками (наявність напруженого [ъ] у наголошеній позиції, флексія – ь у дієсловах 1 ос. одн., фонетична структура слів *ньш*, *моми*, наявність вказівних займенників *тоо*, *таа* та ін.) і південнобалканськими. Натомість поширеність ітеративних дієслів та білого кольору в традиційній культурі зближує досліджувану говірку з південно-західними. Мовний континуум в регіоні виявляється відчутно диференційованим, що є наслідком складних процесів як у самих говірках, так і наслідком тих численних міграційних процесів, які характеризували історію болгар упродовж усього їхнього перебування на Балканах. Безперечно, чийшийська говірка зберігає значну кількість архаїчних слов’янських елементів здебільшого в фонетичній та лексичній системі, що підтверджує їх наявність і в родопських говірках. Це такі лексеми, як: *чест*, *маалка*, *кълвун*, *кутле*, *бърна*,

постелка, зайувам, печъ та ін. Варіативність деяких форм може свідчити, на наш погляд, про мішаний характер говірки та вплив сусідньої троянської говірки на чийшийську.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в укладанні словника чийшийської говірки та говірки с. Владичени, що дозволить з'ясувати корпус спільних ознак у структурі всіх чийшийських говірок.

Список використаних джерел та літератури

1. Атлас болгарских говоров в СССР. Вступительные статьи. Комментарии к картам. М., 1958. Ч. 1. 84 с.
2. Бояджиев Т. Българските говори в Западна (Беломорска) и Източна (Одринска) Тракия. София, 1991. 274 с.
3. БДАО – Български диалектен атлас. Обобщаващ том. I–III. Фонетика. Акцентология. Лексика. София: БАН, 2001. 540 с.
4. БЕР – Български етимологичен речник. София: БАН, 1971–2002. Т. 1–6.
5. Вакарелска-Чобанска Д. Речник на Самоковския говор. София: Академично издателство „Марин Дринов“, 2005. 394 с.
6. Вакарелски Хр. Етнография на България. София, 1977. 676 с.
7. Геров Н. Речник на българския език. София, 1975. Т. 1–6.
8. Журавлев В. К. Ташбунарский говор (глагол). *Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР*. М., 1953. Вып. 4. С.124–166.
9. Зидаров К. Речник на характерни думи в Чирпанския говор (XIX и началото на XX век). Чирпан, 1995. 276 с.
10. Зрънчев И.Б. Говорът на село Цървище, Дупнишко. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“, 2008. 302 с.
11. Илиев И. Морфологични и синтактични особености на Дарешкия говор от Източните Родопи. *Филологически проучвания на Великотърновския университет „Св.Св.Кирил и Методий“*. Сборник с научни изследвания, посветен на 70-годишнината на проф. дфн Иван Харалампиев. Велико Търново, 2016. Т. 35. С. 201–217.
12. Керемидчиева С. Говорът на Ропката (Родопска граматика). София: МикроПринт, 1994. 342 с.
13. Ковачев С., Тотевски Т. Речник на Троянския говор. Троян: Университетско издателство „Св.Климент Охридски“, 1998. 138 с.
14. Кочев И. За основните проблеми на българската диалектология. *Български език*, 1984. № 2. С. 115–121.
15. Мирчев К. Неврокопския говор. *Годишник на Софийския университет*. София: СУ, 1936. Вип. 32. № 1. С. 84–122.
16. Сребранов Р. Чечкият говор. София: Академично издателство „Проф.Марин Дринов“, 1997. 334 с.
17. Станчев Д. Речник на Странджанския говор. Бургас: Делфин прес, 1999. 308 с.
18. Стоянов І. А., Стоянова Е. П., Дадіверін І. Г. Мова болгар України в її усній та писемній формі. Одеса: Оптимум, 2002. 494 с.

19. Тончева Х., Илиев И. Говорът на село Припек, Джебелско. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски”, 2016. 182 с.
20. Топалова С. Д. Говорът на българите в с. Калчево, Бесарабия. *Българските говори в Украйна*. Одеса: Друк, 2009. Вип.IV. 258 с.
21. Цонев Р. Говорът на град Банско. Благоевград, 2008. 376 с.
22. Чешко Е.В. Итоги работы по составлению лингвистического атласа болгарских говоров СССР. *Ученые записки Института славяноведения*. М.; Л., 1950. Т. II. С. 232–241.
23. Шабашов А. В. и др. Чийшия: очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии. Одесса: Астропринт, 2003. 788 с.

References

1. Atlas bolgarskikh govorov v SSSR. Vstupitel'nye stat'i. Kommentarii k kartam. M., 1958. Ch. 1. 84 p.
2. Boyadzhiev T. B"lgarskite govori v Zapadna (Belomorska) i Iztochna (Odrinska) Trakiya. Sofiya, 1991. 274 p.
3. BDAO – Blgarski dialekten atlas. Obobshchavashch tom. I-III. Fonetika. Aktsentologiya. Leksika. Sofiya: BAN, 2001. 540 p.
4. BER – Blgarski etimologichen rechnik. Sofiya: BAN, 1971–2002. T. 1–6.
5. Vakarelska-Chobanska D. Rechnik na Samokovskiya govor. Sofiya: Akademichno izdatelstvo „Marin Drinov”, 2005. 394 p.
6. Vakarelski Khr. Etnografiya na Blgariya. Sofiya, 1977. 676 p.
7. Gerov N. Rechnik na blgarskiya ezik. Sofiya, 1975. T. 1–6.
8. Zhuravlev V. K. Tashbunarskiy govor (glagol). Stat'i i materialy po bolgarskoy dialektologii SSSR. M., 1953. Vyp. 4. pp. 124–166.
9. Zidarov K. Rechnik na kharakterni dumi v Chirpanskiya govor (XIX i nachaloto na XX vek). Chirpan, 1995. 276 p.
10. Zrnchev I.B. Govort na selo Tsrvishe, Dupnishko. Blagoevgrad: Universitetsko izdatelstvo „Neofit Rilski”, 2008. 302 p.
11. Iliev I. Morfologichni i sintaktichni osobenosti na Dareshkiya govor ot Iztochnite Rodopi. Filologicheski prouchvaniya na Velikotrnovskiya universitet „Sv. Sv.Kiril i Metodiy”. Sbornik s nauchni izsledvaniya, posveten na 70-godishninata na prof. dfn Ivan Kharalampiev. Veliko Trnovo, 2016. T. 35. pp. 201–217.
12. Keremidchieva S. Govort na Ropkata (Rodopska gramatika). Sofiya: MikroPrint, 1994. 342 p.
13. Kovachev S., Totevski T. Rechnik na Troyanskiya govor. Troyan: Universitetsko izdatelstvo „Sv.Kliment Okhridski”, 1998. 138 p.
14. Kochev I. Za osnovnite problemi na blgarskata dialektologiya. Blgarski ezik, 1984. № 2. pp. 115–121.
15. Mirchev K. Nevrokopskiya govor. Godishnik na Sofiyskiya universitet. Sofiya: SU, 1936. Vip. 32. № 1. pp. 84–122.
16. Srebranov R. Chechkiyat govor. Sofiya: Akademichno izdatelstvo „Prof.Marín Drinov”, 1997. 334 p.
17. Stanchev D. Rechnik na Strandzhanskiya govor. Burgas: Delfin pres, 1999. 308 p.

18. Stoyanov I. A., Stoyanova E. P., Dadiverin I. G. Mova bolgar Ukrayiny v yiyi usnij ta pysemnij formi. Odesa: Opty`mum, 2002. 494 s.
19. Toncheva H., Iliev I. Govort na selo Pripek, Dzhebelsko. Plovdiv: Universitetsko izdatelstvo „Paisij Hilendarski”, 2016. 182 p.
20. Topalova S. D. Govort na blgarite v s.Kalchevo, Besarabija. Blgarskite govori v Ukrajna. Odesa: Druk, 2009. Vip. IV. 258 s.
21. Conev R. Govort na grad Bansko. Blagoevgrad, 2008. 376 p.
22. Cheshko E.V. Itogi raboty po sostavleniju lingvisticheskogo atlasa bolgarskih govorov SSSR. Uchenye zapiski Instituta slavjanovedenija. M.; L., 1950. T. II. pp. 232–241.
23. Shabashov A. V. i dr. Chijshija: ocherki istorii i jetnografii bolgarskogo sela Gorodnee v Bessarabii. Odessa: Astropint, 2003. 788 p.

V. O. Kolesnyk,

Doctor of Philological Sciences,
 Professor of Bulgarian Philology Department
 Odesa I. I. Mechnikov National University,
 24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,
 tel.: +38(048) 725-24-88

BACK TO THE QUESTION OF GENESIS OF CHIYSHIYA DIALECT

Summary

Introduction. The article deals with the basic phonetic, morphological and lexical features of the dialect of the village Gorodne (the previous name was Chiyshiya), Bolgrad district of the Odessa region. The research of rare features of Chiyshiya dialect allows to determine its genesis and place among other Bulgarian resettlement dialects in Ukraine and in the metropolis. The *purpose* of the study is to determine phonetic, morphological and lexical features that enable to determine the type of dialect. The *object* of the research is the Bulgarian resettlement dialects of the South of Ukraine, the *subject* of the research is the dialect of the village Gorodne (Chiyshiya). The material was collected during the expeditions in the village Gorodne and from the dictionary of the village of Kalchevo, where also the speakers of the Chiyshiya dialect live. The main *methods* of research are descriptive, comparative and semantic-etymological analysis of the studied lexemes. The study found that the largest number of common features in the phonetic and lexical system of the Chisinau dialect has the southeastern and southwestern dialects of the metropolis. Composing of the dictionary of Bulgarian resettlement dialects in Ukraine and the dictionary of Balkanisms is possible practical implementation of the research results. In the research we have come to the following conclusions.

We have come to the following *results*. The Chiyshiya dialect does not belong to the northeastern Bulgarian dialects, it contains a number of features of the ъ- type Balkan languages, southeast and even the southwest Bulgarian dialects. The largest number of phonetic, grammatical and lexical similarities is recorded in the Rupski

and southwest Bulgarian dialects. A striking example of this is the presence of iterative verbs, which are recorded by Bulgarian dialectologists mainly in southwest dialects. Iterative verbs are one of the characteristic features of the Rupski dialects. They are recorded in the East Macedonian and the Solunski dialects. Archaic types of iterative verbal forms are formed by the type of old infinitive foundations -ova-, -ieva, that is from suf. -ова (in dialects -ува): казовам, видьовам, пцовам (псувам), плодновам, празновам, легновам. Some of them existed in the Old Bulgarian language: миновам, заминовам, поминовам, заникновам, etc. The softness of the consonants (such as шел'чи, казан'чи, мийун'чи, мъл'ч'ешна вудъ, гъл'чъ, etc.) in the Chiyshiya dialects and the stability of the consonant в are characteristic features of the south-western Bulgarian and some of Rupski dialects.

A characteristic feature of the Rupski and Chiyshiya dialects is also the двадам, доходам (in the Chiyshiya dialect - дувадъм - дохождам), сятam (усещам), флявам (влизам), испъдам, фатам, etc., which also occur in the Rhodopes. To lexical rarities of dialect of the village Gorodne Urban belongs to the lexemes: кутел 'mortar'; кутле 'little finger'; пипон 'melon', кълвун 'beak', кръстачки 'a kind of product from dough', ирмик 'belt', бурдел 'cellar', върбило 'bucket handle', кулкуш 'doghouse', чавре 'embroidered nose handkerchief', мумари 'participants of the wedding ceremony', колдзури 'a kind of embroidery', and others. Only in the village Gorodne was recorded the great holiday-procession - напрът, the names of products from the dough - тутманик, дърпъници, кръстатки. The verb гълча 'to talk' is used in the Chiyshiya dialect dialects. For the Chiyshiya dialect, a loanword from the Greek is also typical: гуран 'well', пипон 'melon', and кутел 'wooden mortar'. Only in the Chiyshiya group of dialects we find the lexeme магалка, маалка (corn stalks), which is recorded mostly in the southeastern and southwestern Bulgarian dialects. Much of the lexical rarities are the names of clothing and ornaments: манюфел, антерия, джубе, казакия, кюрк, гаити на вуркузун, ферджа, баска, чепрази, etc. They are mostly borrowed from Turkish language. *The Conclusion.* It is necessary to research deeply the vocabulary of the Bulgarian resettlement dialects in terms of linguistic geography and history in order to determine their long-standing ties with other South Slavic dialects and to trace a chronology of common elements.

Key words: Bulgarian dialectology, Bulgarian resettlement dialects, the Chiyshiya dialect, phonetic, morphological, lexical markers, language contacts.

Надійшла до редакції 7.08.2018 р.

УДК 811.161.1(043.3/.5)

DOI: <https://doi.org/10.18524/2413-0613.2018.22.145388>

О. К. Романова,

кандидат филологических наук,

доцент, заведующая кафедрой украинского и русского языков

Института подготовки иностранных граждан

Одесского национального политехнического университета,

проспект Шевченко, 1, г. Одесса, 65058, Украина,
тел.: +38(048) 705-86-55,
kafedra.kurya@gmail.com

ИЗУЧЕНИЕ СОСТАВНЫХ НАИМЕНОВАНИЙ В РУССКОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

История исследования составных наименований восходит к именам М. В. Ломоносова, Н. И. Греча, И. И. Срезневского, Ф. Ф. Фортунатова, А. А. Шахматова, Ш. Балли, Л. В. Щербы. Учение В.В. Виноградова о данных словосочетаниях как одном из многочисленных и продуктивных типов фразеологических единиц послужило основой дальнейшего изучения составных наименований под принципиально различными углами зрения на них как на фразеологические единицы, либо единицы нефразеологического характера, либо элементы, занимающие „среднее место между фразеологическими и переменными словосочетаниями”.

Ключевые слова: русский язык, составные наименования, история исследования.

В наши дни в связи со стремительно возрастающими потребностями номинации роль составных наименований в языке значительно возросла. Вместе с тем именование предмета посредством расчлененного образования, т.е. создание составных названий, основанных на устойчивом употреблении сочетаний слов, – один из исконных способов номинации, поэтому „возникновение подобных наименований в наши дни не является само по себе чем-то принципиально новым” [32, с. 34]. История их исследования восходит еще к работам М. В. Ломоносова и Н. И. Греча. Отмечая устойчивый характер субстантивных словосочетаний, выполняющих номинативную функцию, Н. И. Греч подчеркивал: „Качество (или принадлежность) бывает иногда столь неразрывно совокуплено с существом, что наименование сего последнего без означения первого не имеет надлежащего смысла, например, *Летний сад*, *Зимний дворец*, *Васильевский остров*. В сем случае опущение прилагательного невозможно” [9]. Этапом в развитии учения об устойчивых словосочетаниях явилась статья И. И. Срезневского „Замечания об образовании слов из выражений” [27], в которой обращалось внимание на лексическую целостность некоторых категорий русских словосочетаний, их состав, изменения плана выражения и плана содержания. Изучение аналитических наименований было продолжено Ф. Ф. Фортунатовым. В разделе „Непростые или сложные слова” книги „Сравнительное языкознание” [29] он обращается к словосочетаниям типа *железная дорога*, *великий пост*, называя их: „слитными речениями”. Ученый выдвигает проблему изучения устойчивых сочетаний слов, специфики их значения и изменения в связи с разработанным им учением о форме слова и словосочетании. Он впервые рассматривает устойчивые словосочетания в их отношении к слову и к теории знака.

Вслед за Фортунатовым, А. А. Шахматов ставит вопрос о неразложимых словосочетаниях, отмечая, что „сочетание определяемого слова с определением во многих случаях стремится составить одно предложение” [31, с. 308]. При этом он добавляет, что “большую частью оба члена сочетания, благодаря, конечно, их ассоциации с соответствующими словами вне данных сочетаний, сохраняют свою самостоятельность” [там же]. На целостный характер исследуемой языковой единицы обращали свое внимание Ш. Балли и Л. В. Щерба. Ш. Балли отмечал: “когда же сочетание достигает наивысшей степени спаянности, оно окончательно входит в язык как единое целое” [5, с. 89]. “Словосочетания вроде: *железная дорога, общая тетрадь, зубная паста, красное вино* <...> и т. д. следует считать сложными словами”, – утверждал Л. В. Щерба [33, с. 52].

Значительной вехой в изучении вопроса составных наименований явилось учение В. В. Виноградова о данных словосочетаниях как одном из многочисленных и продуктивных типов фразеологических единиц. Среди других фразеологизмов он выделяет их особо, указывая, что „отдельно должны быть рассмотрены целостные словесные группы, являющиеся терминами, т.е. выступающие в функции названия” [7, с. 27]. При этом подчеркивается, что прямое, логически оправданное отношение к обозначаемому предмету или понятию „создает неразрывность фразовой структуры, делает соответствующую словесную группу эквивалентом слова” [там же]. Автор замечает далее, что „с познавательной точки зрения между составным термином – научным и техническим – и таким же номенклатурным ярлыком, например, названием какого-нибудь явления, предмета, – большая разница, но в бытовом языке разница часто стирается” [там же]. Дальнейшее изучение составных наименований формировалось под принципиально различными углами зрения на составное название как на фразеологическую единицу, либо единицу нефразеологического характера, либо элемент, занимающий „среднее место между фразеологическими единицами и переменными словосочетаниями” [12, с. 24]. Ряд исследователей рассматривает изучаемое явление дифференцированно, распределяя составные наименования между фразеологизмами и нефразеологизмами.

К фразеологизмам относят составные наименования такие ученые, как Н. А. Кирсанова [13], М. Н. Копыленко, З. Д. Попова [15], Л. И. Ройзензон [23], М. П. Сенкевич [25], В. Н. Сергеев [26], Н. М. Шанский [30] и другие. По их мнению, составные термины обладают основными признаками фразеологизмов и принципиально от них не отличаются. Вместе с тем констатируется, что структура, употребление, образование и семантика составных терминов „резко отличают данный продуктивный разряд устойчивых словосочетаний от других типов фразеологических единств” [2, с. 31]. Главным критерием объединения данных единиц с фразеологизмами является воспроизводимость исследуемых номинаций, неотделимая от устойчивости: „Если словосочетание регулярно и устойчиво воспроизводится, а не создается заново в речи носителей языка, то это словосочетание относится к области фразеологии” [20, с. 52]. Различие же между фразеологизмами и именными составными названиями имеет функциональный, а не органический характер.

Рассмотрению составных наименований за пределами фразеологии положил начало Б. А. Ларин. Делая исключение для узкого круга древних составных терминов античного и средневекового происхождения, автор исключает из фразеологии составные термины и названия, так как считает основным признаком фразеологических единиц неделимое смысловое единство. Точность и сообразность, свойственные научным терминам, сближают их со свободными сочетаниями слов: „Сложные термины <...> гораздо ближе к текучим /переменным/ словосочетаниям, чем к фразеологическим единицам <...>. Новые научные сложные термины вовсе не относятся к фразеологическим сочетаниям” [17, с. 210–221].

Такие ученые, как Н. Н. Амосова [1], А. М. Бабкин [4], Е. М. Иссерлин [11], А. Н. Кожин [14], А. В. Кунин [16], В. М. Мокиенко [18] и другие, следуя за В.В. Виноградовым и Б. А. Лариным в их традиционном подходе к фразеологическим единицам, вышеназванный материал также не включают в область фразеологии. Под *фразеологической единицей* ими понимается устойчивое, воспроизводимое, экспрессивное сочетание лексем, обладающее целостным значением. При этом подчеркивается относительность даже таких важных свойств фразеологии, как устойчивость и семантическая целостность; особое значение придается экспрессивности. Многими исследователями делается акцент также и на выполняемую фразеологизмами функцию характеристики. Нефразеологичность данных аналитических форм подчеркивается ими в названии самого термина: „устойчивые словосочетания нефразеологического типа”, „УСНФХ” – „устойчивые сочетания нефразеологического характера”, „устойчивые словесные комплексы нефразеологического характера”. Избирательно относят к фразеологии составные термины целый ряд учёных: О. С. Ахманова [3], А. Н. Васильева [6], С. И. Ожегов [20], А. А. Реформатский [22] и другие. Характеризуя составные названия как единицы нефразеологического типа, они отмечают фразеологичность терминологических сочетаний, употребляемых переносно; составных наименований с семантически „специализированными компонентами”; словосочетаний с переносным значением всех компонентов; составных терминов и наименований, возникших вследствие метафорического переосмысления свободного словосочетания; терминов, ставших номенклатурными обозначениями предметов и явлений, которые, будучи заменены другими, вышли из терминологической системы и имеют переносное значение слова в своём составе, а также тех словосочетаний, которые обладают „устойчивостью в речи при общественно-исторической значимости обозначаемого ” [20, с. 52]. Столь различный подход к составным названиям в современной лингвистике мотивируется следующим образом: различной степенью фразеологизации данных словосочетаний, отождествлением понятий „фразеологичность” и „идиоматичность”, отсутствием единого значения у терминов „фразеологизм”, „фразеологическая единица”, „фразеологический оборот”, „фразаема”, „устойчивое словосочетание”, „устойчивое выражение”, „устойчивая фраза” и т.д.

С нашей точки зрения, данное явление объясняет целый ряд факторов. Причинами объективного характера являются: 1. Семантическая, структурная и функциональная неоднородность составных наименований. Внутренняя слитность элементов составного названия может быть охарактеризована тремя типами зависимости между членами: свободная связь, односторонняя детерминация, двусторонняя детерминация. В структурном плане составные наименования представляют собой неоднородную группу. Всеми последователями отмечается наибольшая продуктивность двухкомпонентных наименований, особенно атрибутивных словосочетаний. Данные лексические единицы, являясь объектом специального изучения, традиционно рассматриваются в тематическом плане, на материале определенного метаязыка. Однако составными названиями активно пополняются не только различные терминосистемы, но и общеупотребительная, бытовая лексика. 2. Активное взаимодействие составных наименований с пластами лексики различного характера функционирования. Такое перемещение номинативных единиц из одной сферы употребления в другую „обусловлено обычно изменениями в составе носителей литературного языка, степенью речевой активности различных и возрастных групп. В этих перемещениях проявляется и постоянное взаимодействие между литературным языком (как обработанной и нормализуемой формой общенационального языка) и языком наук, специальностей, профессий, а также разговорной речью народа” [19, с. 5–6].

К факторам субъективного плана относятся: 1. Отсутствие единой дефиниции и понимания таких явлений, как „устойчивость”, „воспроизводимость”, „связанность”, „идиоматичность”, „фразеологичность” и т.д. 2. Различие точек зрения на фразеологию, состав которой очерчивается неодинаково: от всех без исключения словосочетаний до семантически неразложимых.

Наравне с развитием „широкой фразеологии”, идея которой была намечена в работах Г. О. Винокура [8], А. И. Ефимова [10], Е. Д. Поливанова [21], в современной лингвистике не менее активно разрабатывается „узкая фразеология”. Оригинальна точка зрения М. И. Умарходжаева [28], предложившего рассматривать во фразеологии центр и периферию.

Вопрос о составных наименованиях остается одним из недостаточно исследованных в языкознании и в связи с этим – одним из спорных. Достаточно заметить, что сам термин *составное наименование* многообразно интерпретируется на страницах лингвистической литературы. Так, Э. Р. Сальмин в статье „Новое в употреблении слова „рабочий”” отмечает, что пока „нет единого названия для обозначения словосочетаний данного типа. Они называются составными терминами, терминологическими оборотами, сложными наименованиями, сложными фразеологическими терминами и т.п.” [24, с. 118]. Добавим к этому перечню также термины; *фразеологические выражения номинативного характера, фразеологические обороты терминологического характера, составные полилексемные термины, сложные термины, терминологические обороты, лексикализованные словосочетания, терминологические словосочетания, термины-фраземы, неразложимые*

словосочетания и др. К составным наименованиям относятся также описательные наименования (термины-описания), составные бытовые названия, составные номенклатурные обозначения. Нами в работе используется родовой термин *составное наименование (название)* по отношению к видовым *составной термин* и *собственно составное наименование*, которые противопоставлены друг другу на уровне семантики: в семантике термина на первый план выступает сигнификативная соотнесенность, в отличие от денотативной у собственно составного наименования. Выбор продиктован тем, что для данного исследования определяющими являются черты составности подвергшихся анализу единиц. Различно определяется место составных наименований в системе языка – одни учёные относят их к области фразеологии, другие – лексикологии, третьи предлагают выделить специальный раздел – фразеоматику, в рамках которого должны рассматриваться устойчивые словесные комплексы нефразеологического характера [16].

Мы разделяем мнение ряда лингвистов о том, что фразеология должна рассматриваться как самостоятельная лингвистическая дисциплина, которая имеет свой специфический объект исследования – фразеологический состав русского языка, этимологию и историю фразеологических единиц, их семантические и грамматические особенности, законы образования, правила связей слов и словесных значений в составе фразеологизмов, специфику их функционирования. Объект фразеологии – фразеологизмы – составляют самостоятельный подуровень лексики, так как ни по своим признакам, ни по своей функции они не являются эквивалентными другим лексическим единицам. В отличие от них составные термины и наименования не образуют в языке самостоятельных по своему значению и функции единиц языка, а входят в состав лексики наравне со словами как соответствующий разряд лингвистических единиц. Характерная для них стилистическая нейтральность, терминологическая или назывная функции, преобладание денотативного компонента значения над коннотативным резко противопоставляют их фразеологизмам, с которыми их объединяет расчлененный состав, устойчивость формы, воспроизводимость, семантическая неделимость. Первичность их знаковой функции, в основе которой лежит прямая соотнесенность с предметом, явлением, процессом или состоянием, противостоит вторичности знаковой функции фразеологизма.

Перспективы исследования состоят в дальнейшем рассмотрении различия положения фразеологизмов и составных наименований в языковой системе, продиктованных различием их природы, онтологического содержания. Поскольку они являются качественно разными элементами языка, их системные отношения условно можно охарактеризовать как соотношения лингвистических единиц разных подуровней языковой системы.

Список использованной литературы

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии Л.: ЛГУ, 1963. 208 с.
2. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. ун-та, 1964. 315 с.

3. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии. М. : Учпедгиз, 1957. 295 с.
4. Бабкин А. М. Русская фразеология, ее развитие и источники. Л.: Наука, 1970. 263 с.
5. Балли Ш. Французская стилистика. М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1961. 394 с.
6. Васильева А. Н. Газетно-публицистический стиль речи: Курс лекций по стилистике русского языка. М. : Рус. яз., 1982. 197 с.
7. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. 4-е изд. М.: Рус. яз., 2001. 720 с.
8. Винокур Г. О. Избранные работы по русскому языку. М., 1959. С. 207–228.
9. Греч Н. И. Практическая русская грамматика. URL: http://az.lib.ru/g/grech_n_i/text_1834_grammatika_oldorfo.shtml/
10. Ефимов А. И. О языке художественных произведений. URL: http://lib.kdais.kiev.ua/files/o_yazike_hud_proizv.pdf/
11. Иссерлин Е. М. Лексика и фразеология современных дипломатических документов: Материалы к курсу „Стили русского языка”. М., 1966. 15 с.
12. Караулова Т. К. Устойчивые словесные комплексы в научном тексте (на мат. английского языка): автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 1982.
13. Кирсанова Н. А. О некоторых семантических признаках ФЕ (К вопросу о многозначности и синонимике в сфере фразеологии) // *Проблемы фразеологии*. М.; Л.: Наука, 1964. С. 84–101.
14. Кожин А. Н. Составные наименования в русском языке // *Мысли о современном русском языке*. М., 1969. С. 31–45.
15. Копыленко М. М., Попова З. Д. Очерки по общей фразеологии. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1978. 143 с.
16. Кунин А. В. Английская фразеология (теоретический курс). М.: Высш. шк., 1970. 344 с.
17. Ларин Б. А. Очерки по фразеологии: О систематизации и методах исследования фразеологических материалов. *Уч. зап. Ленингр. ун-та. Сер. филол. наук*. Л., 1956. № 198. Вып. 24.
18. Мокиенко В. М. Славянская фразеология. М.: Высш. шк. 1989. 207 с.
19. Новые слова и значения. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 60-х гг. / Под ред. Н. З. Котеловой и Ю. С. Сорокина. М., 1971.
20. Ожегов С. И. Лексикология. Лексикография. Культура речи. М.: Высш. шк. 1974. 352 с.
21. Поливанов Е. Д. Статьи по общему языкознанию: Избранные работы. М.: Наука. 1968. 360 с.
22. Реформатский А. А. Введение в языковедение. 4-е изд., испр. и доп. М.: Просвещение, 1967. 542 с.
23. Ройзензон Л. И. Лекции по общей и русской фразеологии. Самарканд: Изд-во Самарканд. ун-та, 1973. 223 с.

24. Сальмин Э. Р. Новое в употреблении слова рабочий // *Новые слова и словари новых слов* / отв. ред. Н. З. Котелова. Л. : Наука, 1983. С. 118–124.
25. Сенкевич М. П. Лексика и фразеология научных произведений. М.: Изд-во МПШ, 1969.
26. Сергеев В. Н. К вопросу о переходе устойчивых свободных сочетаний во фразеологические // *Проблемы фразеологии*. М.; Л., 1964. С. 173–180.
27. Срезневский И. И. Замечания об образовании слов из выражений // *Записки императорской АН*. СПб., 1873. Т. XXII. Кн. II. С. 243–252.
28. Умарходжаев М. И. Центр и периферия во фразеологии // *Известия АН СССР ОЛЯТ*. М., 1980. С. 147–153.
29. Фортунатов Ф. Ф. Сравнительное языковедение. Общий курс // *Избранные труды*. М., 1956. Т. I.
30. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. 4-е изд., испр. и доп. СПб.: Специальная литература, 1996. 184 с.
31. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. 2-е изд. Л.: Учпедгиз. Ленинград. отд., 1941.
32. *Способы номинации в современном русском языке* / Отв. ред. Д. Н. Шмелев. М.: Наука, 1982.
33. Щерба Л. В. Очередные проблемы языковедения // *Языковая система и речевая деятельность* / Под ред. Л. Р. Зиндера и М. И. Матусевич. Изд. 4-е. М.: Изд-во ЛКИ, 2008.

References

1. Amosova H. H. *Osnovy anglijskoj frazeologii* L.: LGU, 1963. 208 p.
2. Arhangel'skij V. L. *Ustojchivye frazy v sovremennom russkom jazyke* Rostov-na-Donu: Izd-vo Rostov. un-ta, 1964. 315 p.
3. Ahmanova O. S. *Očerki po obshhej i russkoj leksikologii*. M. : Uchpedgiz, 1957. 295 p.
4. Babkin A. M. *Russkaja frazeologija, ee razvitie i istochniki*. L.: Nauka, 1970. 263 p.
5. Balli Sh. *Francuzskaja stilistika*. M.: Izd-vo inostrannoju literatury, 1961. 394 p.
6. Vasil'eva A. N. *Gazetno-publicisticheskij stil' rechi: Kurs lekcij po stilistike russkogo jazyka*. M. : Rus.jaz., 1982. 197 p.
7. Vinogradov V. V. *Russkij jazyk. Grammaticheskoe učenje o slove*. 4-e izd. M.: Rus. jaz., 2001. 720 p.
8. Vinokur G. O. *Izbrannye raboty po russkomu jazyku*. M., 1959. pp. 207–228.
9. Grech N. I. *Praktičeskaja russkaja grammatika*. URL: http://az.lib.ru/g/grech_n_i/text_1834_grammatika_oldorfo.shtml/
10. Efimov A. I. *O jazyke hudozhestvennyh proizvedenij*. URL: http://lib.kdais.kiev.ua/files/o_yazyke_hud_proizv.pdf/
11. Isserlin E. M. *Leksika i frazeologija sovremennyh diplomaticheskikh dokumentov: Materialy k kursu „Stili russkogo jazyka”*. M., 1966. 15 p.

12. Karaulova T. K. Ustojchivye slovesnye komplekсы v nauchnom tekste (na mat. anglijskogo jazyka). Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk. M., 1982.
13. Kirsanova N. A. O nekotoryh semanticheskikh priznakah FE (K voprosu o mnogoznachnosti i sinonimike v sfere frazeologii) // Problemy frazeologii. M.; L.: Nauka, 1964. pp. 84–101.
14. Kozhin A. N. Sostavnye naimenovanija v russkom jazyke // Mysli o sovremennom russkom jazyke. M., 1969. pp. 31–45.
15. Kopylenko M. M., Popova Z. D. Očerki po obshhej frazeologii. Voronezh: Izd-vo Voronezh. un-ta, 1978. 143 p.
16. Kunin A. V. Anglijskaja frazeologija (teoreticheskij kurs). M.: Vyssh. shk., 1970. 344 p.
17. Larin B. A. Očerki po frazeologii: O sistematizacii i metodah issledovanija frazeologicheskikh materialov. Uch. zap. Leningr. un-ta. Ser. filol. nauk. L., 1956. № 198. Vyp. 24.
18. Mokienko V. M. Slavjanskaja frazeologija. M.: Vyssh. shk. 1989. 207 p.
19. Novye slova i znachenija. Slovar'-spravochnik po materialam pressy i literatury 60-h gg. / Pod red. N. Z. Kotelovoj i Ju. S. Sorokina. M., 1971.
20. Ozhegov S. I. Leksikologija. Leksikografija. Kul'tura rechi. M.: Vyssh. shk. 1974. 352 p.
21. Polivanov E. D. Stat'i po obshhemu jazykoznaniju: Izbrannye raboty. M.: Nauka. 1968. 360 p.
22. Reformatskij A. A. Vvedenie v jazykovedenie. 4-e izd., ispr. i dop. M.: Prosveshhenie, 1967. 542 p.
23. Rojzenzon L. I. Lekcii po obshhej i russkoj frazeologii. Samarkand: Izd-vo Samarkand. un-ta, 1973. 223 p.
24. Sal'min Je. R. Novoe v upotreblenii slova rabochij // Novye slova i slovari novyh slov / otv. red.: N. Z. Kotelova ; AN SSSR, In-t russkogo jazyka. L. : Nauka, 1983. pp. 118–124.
25. Senkevich M. P. Leksika i frazeologija nauchnyh proizvedenij. M.: Izd-vo MPSH, 1969.
26. Sergeev V. N. K voprosu o perehode ustojchivyh svobodnyh sochetanij vo frazeologicheskie // Problemy frazeologii. M.; L., 1964. pp. 173–180.
27. Sreznevskij I. I. Zamechanija ob obrazovanii slov iz vyrazhenij // Zapiski imperatorskoj AN. SPb. : Tip. AN, 1873. T. XXII. Kn. II. pp. 243–252.
28. Umarhodzhaev M. I. Centr i periferija vo frazeologii // Izvestija AN SSSR OLJaT. M., 1980. pp. 147–153.
29. Fortunatov F. F. Sravnitel'noe jazykovedenie. Obshhij kurs // Izbrannye trudy. M., 1956. T. I.
30. Shanskij N. M. Frazeologija sovremennogo russkogo jazyka. 4-e izd., ispr. i dop. SPb.: Special'naja literatura, 1996. 184 p.
31. Shahmatov A. A. Sintaksis russkogo jazyka. 2-e izd. L.: Uchpedgiz. Leningrad. otd-nie, 1941.
32. Sposoby nominacii v sovremennom russkom jazyke / Otv. red. D. N. Shmelev. M.: Nauka, 1982.

33. Shherba L. V. Ocherednye problemy jazykovedenija // Jazykovaja sistema i rechevaja dejatel'nost' / Pod red. L. R. Zindera i M. I. Matusevich. Izd. 4-e. M.: Izd-vo LKI, 2008.

О. К. Романова

ВИВЧЕННЯ СКЛАДЕНИХ НАЙМЕНУВАНЬ У РОСІЙСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Історія дослідження складених найменувань пов'язана з іменами М. В. Ломоносова, Н. І. Греча, І. І. Срезневського, П. Ф. Фортунатова, О. О. Шахматова, Ш. Баллі, Л. В. Щерби. Вчення В. Виноградова про ці словосполучення як одне з численних і продуктивних типів фразеологічних одиниць стало основою подальшого вивчення складених найменувань під принципово різними поглядами на них як на фразеологічні одиниці, або ж одиниці нефразеологічного характеру, або елементи, що займають середнє місце між фразеологічними та змінними словосполученнями.

Ключові слова: російська мова, складені найменування, історія дослідження.

О. К. Romanova,

Candidate of Philological sciences (Ph. D. candidate),

Chair of Department of Ukrainian and Russian language

Institute for training foreign citizens Odesa National Polytechnic University,

Shevchenko Avenue, 1, Odesa, 65058, Ukraine,

tel.: +38(048) 705-86-55,

kafedra.kurya@gmail.com

STUDYING COMPOSITE NAMES IN RUSSIAN LINGUISTICS

Summary

The history of composite names researching dates back to the names of M. V. Lomonosov, N. I. Grech, I. I. Sreznevsky, F. F. Fortunatov, A. A. Shakhmatov, Ch. Bally, L.V. Shcherba. Vinogradov's doctrine considering these phrases as one of numerous and productive types of phraseological units served in the basis for further composite names study under fundamentally different angles of view treating them as phraseological units or non-phraseological units either elements occupying an "average place between phraseological units and variable word combinations".

This is explained by a number of objective and subjective nature reasons, main of which refers to the semantic, structural and functional heterogeneity of linguistic units under study, their intensive interaction with vocabulary strata of various functioning types, lack of united viewpoint on phraseology and different understanding as to the terminological apparatus and phraseology basic units.

Key words: Russian language, composite names, history of research.

УДК 811.162.1 : 81'342.6 : 81'354:81–112/115

DOI: <https://doi.org/10.18524/2413-0613.2018.22.145390>

Т. О. Черниш,

доктор філологічних наук, професор кафедри слов'янської філології
Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка,
бульв. Т. Шевченка 14, м. Київ, 01601, Україна,
тел. : +38 (044) 239-33-73,
slavicstudies.kyiv@gmail.com

ЗНАЧЕННЯ „АКЦЕНТОЛОГІЧНОГО КОМЕНТАРЯ ДО ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ” Л. А. БУЛАХОВСЬКОГО ДЛЯ ВИШІВСЬКОЇ ЛІНГВОПОЛОНІСТИКИ

У статті розкриваються можливості використання монографії Л. А. Булаховського „Акцентологический комментарий к польскому языку” на різних етапах вивчення польської мови у вищих навчальних закладах у зв'язку зі значенням відомостей з історичної та компаративної мовознавчої славістики для активізації лінгводидактичного процесу.

Ключові слова: історія польської мови, Л. А. Булаховський, наголошення, орфографія, чергування, звуження, інтонація, лінгвославістика, порівняльно-історичний метод.

Яке місце займає лінгвополоністика у спадщині Л. А. Булаховського? В опублікованому науковому доробку вченого чи не єдиною працею, спеціально присвяченою питанням польської мови, є монографія „Акцентологічний коментар до польської мови”, що вийшла російською мовою у видавництві Київського університету 1950 р. Але, озираючи доробок ученого, не можна не помітити, що його розвідки рясніють згадками про численні різноманітні факти з історії польської мови, її фонетики, словозміни, синтаксису, лексики, семантики, див., приміром, такі його фундаментальні студії, як „Назви птахів у слов'янських мовах”, „Нариси з загального мовознавства”, „Нариси з порівняльно-історичного методу у мовознавстві. Граматична аналогія і споріднені явища”, „Деєтимологізація в російській мові” тощо. Факти і свідчення польської мови, як і інших слов'янських, у працях Булаховського виступають у двох тісно взаємопов'язаних планах: як окремий і самодостатній об'єкт лінгвістичного дослідження і водночас як елемент аргументації, зіставлення, порівняння, як матеріал для подальшої інтерпретації, узагальнень і висновків, причому і тоді, де, як це і має місце в „Коментарі...”, позірно йдеться лише про одну окремо взятую мову. І це не випадково, адже Леонід Арсенійович, учений, навіть за часів марризму непохитно відданий ідеалам і засадам справді наукового, вільного від ідеологічних обмежень і заборон лінгвістичного пошуку, упродовж усього свого творчого життя був гарячим

поборником порівняльно-історичного методу у мовознавстві і лінгвістичної компаративістики як філологічної дисципліни [2, с. 72–83].

Як відомо, слов'янська акцентологія (яку, поряд із етимологією, можна, напевно, вважати однією з найскладніших галузей лінгвославістики) посідала особливе місце серед широких мовознавчих інтересів Булаховського. Його перу належать акцентологічні коментарі майже до всіх слов'янських мов; на жаль, нездійсненим лишився його замір створення синтетичної праці „Вступ до слов'янської акцентології”. За умов ідеологічних утисків і переслідувань розробка лінгвістом саме цієї проблематики була, серед іншого, ще й свідченням його наукової, інтелектуальної мужності: за оцінкою В. В. Колесова, те, що Булаховський зумів донести до нових поколінь ледь тліючий факел класичної акцентології, стало його справжнім науковим подвигом.

У передмові до „Акцентологічного коментаря до польської мови” Булаховський зазначав, що він є розрахованим на „читачів з університетською підготовкою з польської та взагалі інших слов'янських мов... лекторів курсів з історії західнослов'янських мов, а також може використовуватися для читання університетського нормативного курсу польської літературної мови” [1, с. 3]. І справді, як представник порівняльно-історичного мовознавства і водночас як майстер-педагог Леонід Арсенійович не мислив підготовки філологічних кадрів, зокрема славістів, без ґрунтового оволодіння ними дослідницькими методиками в галузі слов'янської лінгвокомпаративістики, знанням історичного підґрунтя сучасних слов'янських мов. Пригадаємо, що ще у 1927 році у Харкові вийшла друком його праця „Вступ до порівняльної граматики слов'янських мов. Фонетика праслов'янської мови”. Цей мовознавчий курс він, надаючи особливу увагу викладанню саме цієї дисципліни, читав студентам-філологам поряд із лекціями із загального мовознавства. Провідний славіст, Булаховський прагнув виховати і у своїх слухачів тонку чутливість до спільного й відмінного у слов'янських мовних явищах, розуміння історичної наступності важливих змін у мовних системах споріднених мов. Як компаративіст він розумів, що доведення до молодих філологів великого фактажу слов'янських мов у зіставному і ретроспективному аспектах сприятиме виробленню у них бачення мови, навіть узятій у її сучасному синхронному вимірі, у широкій історичній перспективі і у цей спосіб допоможе належним чином формувати у них теоретико-методологічні засади наукового вивчення і викладання мов.

У кількох наших попередніх розвідках і виступах ми аналізували значення досліджень Л. А. Булаховського з порівняльно-історичної лексикології та етимології для сучасних студій у цій царині, а також для викладання відповідних дисциплін [див., напр.: 3; 4; 5]. У нинішній статті ми зосередимо увагу на „Акцентологічному коментарі до польської мови” і намагатимемося показати цінність цієї розвідки для вивчення польської мови у вищі. Зазначена праця Леоніда Арсенійовича являє собою монографію, присвячену проблемам історії польського наголосу, серед іншого, питанню про те, який вплив справили акцентуаційні особливості мови на її розвиток, на формування її фонетики і морфології. У даному жанрі „Коментар...”

Булаховського був і досі залишається хіба що єдиною спробою цілісного синтезуючого дослідження, про яке можна з усією впевненістю сказати, що воно завершує побудову класичної акцентології польської мови. Учений систематизував і творчо опрацював доробок Я. Бодуена де Куртене, Я. Лося, Я. Розвадовського, К. Нітша, Т. Лера-Сплавінського та деяких інших учених із Польщі та з-поза її меж.

Шукаючи відповіді на питання про те, в чому ж полягає значення цієї праці для викладання польської мови як іноземної на спеціальному відділенні філологічних факультетів вишів, слід одразу ж підкреслити два моменти. По-перше, монографія Булаховського може використовуватися на різних етапах вивчення мови. Інакше кажучи, її матеріали варто залучати до лінгводидактичного процесу не лише на просунутому етапі, при читанні курсів із історичної граматики, історії літературної польської мови чи порівняльно-історичної граматики слов'янських мов; поряд із цим, відомості, які наводить автор у своїй книзі, можна, ба навіть треба застосовувати і вже на самому початку, на практичних заняттях, у ході оволодіння студентами азів польської фонетики та правопису.

Не менш істотним складником значення праці академіка Булаховського для вишівської лінгвополоністики є те, що ті спостереження і висновки, які вона містить, – усе це може з успіхом використовуватися не лише у тих випадках, коли йдеться саме про наголошення, а й у низці інших, там, де акцентуаційний чинник є необхідним для витлумачення й розуміння фактів та явищ, належних до інших мовних рівнів і підсистем.

Слід пригадати, що у складі кожної мови – і польська мова не становить тут винятку – спостерігаються такі факти та явища, які ніби випадають із сучасної системи цієї мови, є в ній нерегулярними і навіть аномальними, а якщо їм і притаманна певна регулярність, то все одно характер і сутність таких явищ залишаються з точки зору суто синхронного стану мови нез'ясовними. Для того, щоб зрозуміти причини виникнення цих фактів і явищ та закономірності, які стоять за ними, слід звертатися до історії відповідної мови і розглядати їх у плані діакронії, у процесі їхнього історичного становлення, у контексті їхньої взаємодії з іншими мовними одиницями та рівнями. Коріння подібних випадків у сучасній мові може сягати дуже глибоко, ведучи аж у прамову того чи іншого хронологічного ступеня, і через це для їх витлумачення доводиться виходити за межі даної мови і залучати відомості інших споріднених мов, використовуючи при цьому порівняльно-історичний метод і підпорядковані йому методики й процедури мовознавчого дослідження. Надаючи відповідний коментар до мовного фактажу вже на початкових етапах навчання, ми формуємо у студентів навички відповідного сприйняття і бачення цього фактажу, навички, які потім буде розвинуто і закріплено в ході вивчення теоретичних дисциплін.

Спираючись на „Коментар...”, викладач має звернути увагу студентів на те, що витoki польського наголосу лежать не лише в межах польсько-кашубської (лехітської) спільноти, а глибше – у спільноті спільнослов'янській, і шукати їх слід на тлі інших слов'янських мов і в зіставленні з цими останніми.

Не треба одразу вдаватися при цьому до складних формальних та акцентуаційно-інтонаційних реконструкцій, адже до їх сприйняття студенти ще не готові. Але зрозуміло і доступно накреслити схему динаміки закріплення у польській мові наголосу на передостанньому складі, безумовно, варто, так само, як і необхідно пояснити, серед іншого, також і те (як це робить Л. А. Булаховський), що наявність у польській мові досить довгого списку винятків (серед яких слова з наголосом на третьому складі від кінця, який найчастіше є водночас наголосом на ініціальному складі) теж є одним зі свідчень колишнього рухомого різномісного наголошення, наприклад, з одного боку, *budowa, siostra, zapalka, student*, але, з іншого боку, *ogolem, okolica, siedemset, ilekroc, opera, Rzeczpospolita* тощо. Студентові варто навіть занотувати відповідний вислів Леоніда Арсенійовича про те, що „зіставлення польської мови з іншими слов'янськими, особливо з такими, як східнослов'янські (російська, українська, білоруська) і сербська зі словенською, і, зокрема, з діалектами найближчого родича польської мови – мови кашубської (поморської) – не залишає місця для сумніву, що нинішня закріпленість у польській мові наголосу за передостаннім складом слова не є вихідною особливістю, особливістю вже глибокої давнини цієї мови, а виникла у ній як результат історичної еволюції з первісно різномісної системи наголосу. Пам'ятки польської мови не дають жодних або майже жодних вказівок на те, що справа з наголосом була будь-коли іншою, ніж зараз. Через те єдиним засобом пояснити причини (умови) виникнення польського наголосу у його нинішньому вигляді є звернення до свідчень інших слов'янських мов і належним чином проведений їх порівняльно-історичний аналіз” [1, с. 7]. Так, у „Коментарі...” натрапляємо на ґрунтовний матеріал, який має безпосереднє значення для підготовки навчальної теми „Правопис *o – u* і чергування *o/ó* в польській мові”. Ця тема є однією з основоположних у польській орфографії, і її студенти-полоністи вивчають на першому курсі. У подальшому до цієї проблематики, але вже у ширшому, теоретичному контексті, повертаються у рамках навчального курсу „Історія польської мови” (у частині „Історична граматики”). Додамо, що ця ж тема є однією з найскладніших і для польських школярів; пор., приміром, зображення відповідних типових учнівських помилок у гуморесці Є. Вітліна „Pierwszy list z kolonii”: „Kochani mamósió i tatósió! ... Tó na kolonji ... szókamy róna... Słóhamy ptakuw kturę frówają lób skaczom... Wieczur jest hlodny...” [6, с. 47].

Відповідні питання Л. А. Булаховський розглядає у розділі „Фонетичні явища” (підрозділ „Чергування голосних у позиціях перед дзвінкими приголосними, які закривають склад”) [1, с. 12–19]. Явище, про котре йтиметься, автор окреслює як найважливіше серед тих перетворень якісно-кількісного характеру, що він їх розглядає у відповідному фрагменті своєї праці. Його сутність полягає в подовженні голосних і набутті ними певних якісних особливостей у межах складу перед кінцевим дзвінким приголосним після випадіння колишніх редукованих голосних (**ь, ъ**). Унаслідок зазначеного явища у польській мові спостерігається регулярне чергування: **o** у відкритому складі чергується з **u** (графічно *ó*) у складі, який закінчується на одну зі

дзвінких за походженням приголосних, а саме *ł* (*l*), *r* (*rz*), *j*, *w*, *b*, *d* (*dź*), *g*, *z*, *ż*, пор., наприклад, форми родового та називного відмінку іменників (*bolu* – *ból*, *wozu* – *wóz*, *oporu* – *opór*, *pokoju* – *pokój*, *ołowiu* – *ołów*, *bobu* – *bób* і под.), займенники (*owa*, але *ów*), ад'єктиви (*zdrowy* – *zdrów*, *wesoły* – *wesół*, *gotowy* – *gotów*), суфіксальні деривати типу *krowa* > *krówka* тощо.

Факти пам'яток, наприклад, матеріали з друкованих видань кінця XVI ст., за свідченням польських мовознавців (про що згадує Л. А. Булаховський), істотним чином збігаються з тими, що виявляє польська літературна мова. Учений згадує ще про одне важливе явище регіонального характеру, релевантне для викладання курсу польської діалектології, а саме перехід **o** > **u** (графічно *ó*) також і перед носовими приголосними, наприклад, *pómsty*, *pómnim*, *wspómnisz*, *góńca* (*goniec*), *kóńca* (*koniec*) і т. д. Неабияку навчально-методичну вагу мають також наведені Булаховським випадки відсутності очікуваного *ó* у формах називного-знахідного відмінка однини низки назв живих істот. Ідеться, зокрема, про орнітоніми *dzięciół* „дятел” і *kwiczół* „дрізд звичайний”, хоча у назві того ж тематичного розряду *sokół* „сокіл” **o** дало рефлекс **u** (*ó*). Подібні невідповідності демонструють, крім того, лексеми *koziół*, *osiół*, які походять з більш ранніх *koziel*, *osiel* і в яких у непрямих відмінках спостерігається чергування **o** з нулем звука. Іменник *żywiół* „елемент (заст.), тварина” та деякі інші не виявляють переходу *o* > *ó*, оскільки їхній суфіксальний елемент *-ół* виводиться з давнього *-yl-*, тобто умови для названого чергування тут відсутні. Учений згадує також, як ілюстрації, іменники *węgorz*, *chochoł* „чуб” (*chochół* „кінець снопа, букет”), *warchoł* „суперечка; забіяка”, *topol*, *jawor* (див. [1, с. 13]); крім того, він постійно виходить за межі польського фактажу, знаходячи відповідники у чеському та / або сербському матеріалі. У подальшому ним розглядаються і коментуються форми низки іменників жіночого роду з елементом *-ół-* у складі суфікса *-ółka*: *grzechółka* „домашня ластівка”, *gżegżółka* „зозуля”, *wartółka* „частина веретена”, *tobółka* „сакви”. У словах *owca*, *orka* перехід *o* > *ó* відсутній, натомість формі вже наведеного займенника *ów* цей перехід властивий, оскільки його викликала новоакутова інтонація, яку підтверджує словенська паралель (*ów*). Не виявляє подовженого **o** (*ó*) також іменник *głównia* „головня, тліюче поліно”, який, на думку Булаховського, втратив свій рефлекс довготи, швидше за все, під впливом новоакутової інтонації. У „Коментарі” викладач-полоніст натрапить також, приміром, на пояснення дієслівних форм типу *stój*, *nie bój się*, з одного боку, і *chodź*, *dojść*, з другого [1, с. 15]. Вишівському полоністові й славістові стануть у пригоді спостереження Леоніда Арсенійовича Булаховського щодо інших, крім *ó*, звужених голосних: ідеться про *ě* [i] ([*chlip*, *śnik*, *midź*], пор. *chleb*, *śnieg*, *miedź*) та **a**^o (наближене до [o]) як про важливі риси польського історичного вокалізму. Учений зазначає, що звужені (більш закриті) голосні виступають як відображення колишніх довгот. Зауважимо зі свого боку, що звужене **e** (*e* *rochylone*) було розповсюджено у польській мові упродовж досить тривалого часу, серед іншого, воно було притаманне мові найвидатніших польських романтиків XIX ст., які походили з територій польсько-білоруського та польсько-українського пограниччя: так, Адам Міцкевич римував *zima* і *niè ta*,

а Ю. Словацький – *wita i kobięta*. Звужене **а** (**а^о**) зникло з літературної мови ще в XVII ст., зберігаючись у деяких говорах. Процес звуження (подовження, *rochylenia*) голосних виявляється також і в рамках чергування **ę** / **ą**. Булаховський наводить приклади цього чергування: *glębi – gląb, porębu – porąb, oblędu – obląd, ręka – rąk*. Крім того, вчений вдається до пояснення цікавих прикладів, таких, як *mąka* і *męka*, яким у російській мові відповідають омографи мука „борошно” і мука „страждання”. У першому з цих польських слів **ą** є результатом генези довгих **ę**, **ą**, а у другому – відповідних коротких звуків. Ці кількісні відносини, як зазначає Булаховський, є фактом дуже давньої акцентологічної системи. Довготи та короткості і пов’язані з ними інтонації польська мова втратила ще до XVI ст., а кашубська зберігає ще й досі, унаслідок цього маючи, разом зі свідченнями інших слов’янських мов, непересічне значення для реконструкції певних явищ в історії польської мови.

„Коментар...” Л. А. Булаховського є неоцінним джерелом для викладання таких сюжетів із граматики польської мови (історичної і сучасної), як правила правопису *a*, *u* у родовому відмінку однини іменників чоловічого роду, творення місцевого відмінка однини іменників чоловічого та жіночого роду, утворення часових форм польського дієслова, форм наказового способу, особливості творення та відмінювання прикметників і займенників тощо.

Таким чином, у сто тридцяті роковини з дня народження класика української та світової славістики звернення до його спадщини, серед іншого, ще й у практиці викладання польської мови студентам вишів стає ще одним яскравим свідченням ваги наукового доробку Л. А. Булаховського, її актуальності й значущості його праць для нових поколінь філологів.

Список використаної літератури

1. Булаховський Л.А. Акцентологический комментарий к польскому языку. К.: КГУ, 1950. 82 с.
2. Лукінова Т. Б., Півторак Г. П. Славістичні студії // *Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України – 75: 1930 – 2005. Матеріали до історії*. К.: Довіра, 2005. С. 72–112.
3. Черниш Т. О. Л. А. Булаховський і компаративно-етимологічне вивчення тематичних груп лексики // *Мова і культура*. К., 2009. Вип. 11. Т. I. С. 375–378.
4. Черниш Т. О. Булаховський – семасіолог і лексиколог-компаративіст // *Компаративні дослідження слов’янських мов і літератур*. 2016. Вип. 29. С. 173–179.
5. Черниш Т. О. Л. А. Булаховський і О. С. Мельничук: спадкоємність і новаторство // *Компаративні дослідження слов’янських мов і літератур*. К., 2017. Вип. 32. С. 145–151.
6. Wittlin J. *Vademecum dla tych, którzy pierwszy raz*. Warszawa: Iskry, 1972. 218 s.

References

1. Bulahovskij L.A. Akcentologicheskij kommentarij k polskomu jazyku. K.: KGU, 1950. 82 p.
2. Lukinova T. B., Pivtorak G. P. Slavistychni studiyi // Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni NAN Ukrayiny – 75: 1930 – 2005. Materialy do istoriyi. K.: Dovira, 2005. pp. 72–112.
3. Chernysh T. O. L. A. Bulaxovskij i komparatyvno-etymologichne vyvchennya tematychnyx grup leksyky // Mova i kultura. K., 2009. Vyp. 11. T. I. pp. 375–378.
4. Chernysh T. O. Bulaxovskij – semasiolog i leksykolog-komparatyvist // Komparatyvni doslidzhennya slovyanskyx mov i literatur. 2016. Vyp. 29. pp. 173–179.
5. Chernysh T. O. L. A. Bulaxovskij i O. S. Melnychuk: spadkoyemnist i novatorstvo // Komparatyvni doslidzhennya slovyanskyx mov i literatur. K., 2017. Vyp. 32. pp. 145–151.
6. Wittlin J. Vademecum dla tych, którzy pierwszy raz. Warszawa: Iskry, 1972. 218 s.

T. O. Chernysh,

Doctor of Philological Sciences,
Professor at the Institute of Philology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Taras Shevchenko Blvd., Kyiv, 01601, Ukraine,
tel.: +38 (044) 239-33-73,
slavicstudies.kyiv@gmail.com

THE RELEVANCE OF L.A.BULAXOVSKIY'S „ACCENTOLOGICAL COMMENTARY TO POLISH” FOR TEACHING LINGUOPOLONISTICS AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Summary

The author shows how L. A. Bulaxovskiy's 1950 monograph „Accentological commentary to Polish” can be used at various stages of the study of that language at colleges in the light of the significance of data drawn from historical and comparative Slavic linguistics for the enhancement of linguodidactic processes.

Key words: the history of Polish, L. A. Bulaxovs'kiy, accentuation, orthography, alternation, constriction, intonation, comparative Slavic linguistics, comparative-historical method.

Надійшла до редакції 18.05.2018 р.

ГРАМАТИКА І СЛОВОТВІР СУЧАСНИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

УДК 81'362/811.163.2:811.161.1:811.161.2

DOI: <https://doi.org/10.18524/2413-0613.2018.22.145393>

В. В. Горбань,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри російського мови філологічного факультета
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
Французький бульвар 24 / 26, г. Одеса, 65058, Україна,
тел.: (048) 776-09-60,
vigor.onu@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0003-1609-8041

ТИПОЛОГИЯ ГНЁЗД КАК СПОСОБ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ЛЕКСИЧЕСКОГО СОСТАВА ЯЗЫКА (НА МАТЕРИАЛЕ БОЛГАРСКОГО, РУССКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ)

Одно из ведущих направлений современной лингвистики — сопоставительное изучение языков. Рост интереса к сопоставительным исследованиям связан с потребностью выявления универсальных черт языкового материала, стремлением описать национальную картину мира носителей разных языков; интересом к изучению национальной специфики семантики и к специфике языкового мышления; расширением сферы преподавания иностранных языков.

Язык, осознаваемый как этноспецифическое явление, интересно рассмотреть на разных уровнях. Наша статья посвящена выявлению национально-специфических особенностей словообразовательных гнёзд родственных языков — болгарского, русского, украинского.

Ключевые слова: национальная картина мира, деривационный подуровень, деривационное гнездо, национальная специфика.

В последние десятилетия язык осознаётся как этноспецифическое явление. Активно развивающаяся социальная психология определяет, как формируются социально-типические черты, как они функционируют, что активно развивается, а что как бы замирает, уступив место нетипическому. Этим же занимается и этнопсихолінгвістика, которая „орієнтована на відбитки в мові й мовній діяльності ознак психічного складу, характеру, ментальності, свідомості й колективного позасвідомого етносу. Мова з огляду на її функції накопичення, зберігання, обробки, трансляції інформації насамперед служить

чинником етнічної й культурної пам'яті, атрактором самозбереження, розвитку етносу” [9, с. 164]. Такое понимание языка было бы невозможным, если бы не победил антропоцентрический подход, базирующийся на холизме. „Холізм – один із принципів когнітивних досліджень, що передбачає розгляд людської свідомості як цілісної функціональної системи. Холізм <...> підходить до семантичної структури мови як до **національно-специфічної** і ґрунтується на конвенційній образності сприйняття світу етносом” [выделено нами – В. Г.] [10, с. 782]. К важнейшим философским категориям холизма относятся „часть” и „целое”. „Частина та ціле – філософські категорії, що виражають відношення між певною сукупністю предметів та окремими предметами, які утворюють цю сукупність. Категорії частини та цілого визначаються через посередництво одне одного: частина – це елемент певного цілого; ціле – те, що складається із частин. У сучасній науці співвідношення частини та цілого отримало точнішу розробку в системному підході” [7, с. 16].

Наша стаття посвящена національним особенностям словообразовательных гнёзд родственных языков и связана с таким актуальным направлением современной лингвистики, как теория систем. Некоторые отдельные системные особенности языка были описаны Ф. де Соссюром и В. фон Гумбольдтом, но только в 70 гг. XX в. М. В. Арапов, Е. С. Кубрякова, Г. П. Мельников, М. М. Маковский, Г. С. Щур начали активно разрабатывать идеи системности в лингвистике. В XXI в. язык понимается как суперсистема: „Положення про суперсистему мови як складну, нелінійну, нерівноважну, відкриту для впливу зовнішнього середовища (мовлення, пізнавальної діяльності етносу, культури, соціуму) є базовими у сучасних лінгвосинергетичних концепціях, які претендують на створення цілісної теорії системи мови як нового щабля системного підходу” [9, с. 660].

В нашей статье предпринята попытка приложить положения теории систем к словообразованию, чтобы показать общие и национальные черты словообразовательных гнёзд. Деривационные гнёзда стали объектом нашего исследования, потому что разработка теории словообразовательных гнёзд даёт возможность упорядочить систему типов деривационных отношений, дать полное представление об их глубине и сложности. В качестве объекта исследования нами было выбрано словообразовательное гнездо, т.к. типология гнёзд слов определённой ЛСГ рассматривается как способ прогнозирования развития лексического состава языка. Вот почему наше исследование направлено „на установление типологии словообразовательных гнёзд, вершинами которых являются лексемы, формирующие ЛСГ. Определение словообразовательной потенции слов-вершин каждого СГ позволяет обнаружить лакуны и уточнить структуру и объём каждого гнезда” [6]. Некоторые лингвисты предлагают выделять простейшие гнёзда (мик로그нёзда), которые состоят всего из двух слов [11], А. И. Моисеев выделяет трёхсложные гнёзда (линейные (цепочечные), веерные) и даже однословные [5]. Подобные трактовки, на наш взгляд, недопустимы, т.к. они приводят к терминологической путанице. Комплексная единица, состоящая из двух слов, – это словообразовательная пара. Комплексная единица линейная, состоящая из трёх

слов, – словообразовательная цепочка, всерная – словообразовательная парадигма. Однословные, двухсловные, трёхсловные единицы, на наш взгляд, можно называть гнездом, но только добавив слово „потенциальное”. При всём многообразии дефиниций словообразовательного гнезда всегда наблюдается нечёткость: СГ – „упорядоченная отношениями производности совокупность слов, характеризующаяся общностью корня” [11]; „это совокупность слов с тождественным корнем, упорядоченная в соответствии с отношениями словообразовательной мотивации” [РГ-80]. Подобные определения могут быть даны и таким комплексным единицам, как словообразовательная цепь и словообразовательная парадигма, если называть их общие признаки. Мы хотим предложить следующее определение словообразовательного гнезда, которое позволит наиболее чётко увидеть структуру этой комплексной единицы: СГ – это **иерархически** организованная, упорядоченная совокупность всех производных базового слова, состоящая из словообразовательных цепей и словообразовательных парадигм.

Количественный состав русских и украинских гнёзд практически одинаков: около 80 единиц, а в болгарском – 62 производных. Это связано с интралингвистическим фактором; номинационные процессы различны: для болгарского языка характерна описательная номинация (*кисело* мяко, *плодово* мяко, *прокиснело* мяко, *ферментирало* мяко, *вкисното* мяко и др.), русский и украинский языки тяготеют к компрессии.

В русском и болгарском языках выделяется одинаковое количество гнёзд – 4 – с практически одинаковыми вершинами: *молоко*, *масло*, *сыр*, *творог* и *мяко*, *масло*, *касикавал*, *сирене*. В украинском же языке – только два гнезда с вершинами *молоко*, *сир*. Анализ словообразовательных гнёзд показал, что даже идентичные вершины обладают различным деривационным потенциалом: в русском языке он значительно выше, чем в болгарском и украинском, т.к. глубина гнезда в русском языке самая большая, на что указывает количество ступеней словообразования. Под ступенями словообразования, вслед за И. Коваликом, будем понимать парадигмы совокупностей однокоренных слов, связанных между собой нарастающей формально-семантической словообразовательной производностью дериватов, образованных на первой ступени непосредственно от корня, на второй – от полученных производных слов, на третьей и дальнейших случаях – от однокоренных дериватов предыдущей ступени словообразования [2]. В болгарском языке словообразовательных ступеней только две: *сирене* – *сиренар* – *сиренарка*; *мяко* – *млечен* – *млечност*. В русском языке словообразовательных ступеней может быть и три (*масло* – *маслоделие* – *маслодельный* – *маслодел*), и четыре (*творог* – *творожить* – *створожить* – *створаживать* – *створаживание*). В половине русских словообразовательных гнёзд обнаруживается 4 ступени словообразования. Самое многочисленное гнездо представлено в русском языке с вершиной *масло*. Оно не только даёт самое большое количество производных, но в нём выделяются 4 ступени словопроизводства, на которых создаются разные части речи: I ступень – восемь существительных, три прилагательных, один глагол; II ступень – четыре прилагательных, одно наречие, шесть

глаголов; III ступень – шесть глаголов, два существительных, одно прилагательное; IV ступень – пять глаголов. В украинском языке гнездо с такой же вершиной является потенциальным, таким же является гнездо в болгарском языке. Можно сказать, что одинаковые слова-вершины обладают различной деривационной энергией: в русском языке слово-вершина даёт такой деривационный импульс, что в гнезде создаётся довольно много субпарадигм. Во всех трёх языках имеются потенциальные гнёзда, которые состоят из двух и трёх слов: *кефир* – *кефирный*, *сметана* – *сметанов*, *сир* – *сирник*, *сирница*, *извара* – *изварка*, *изваров*. Имеются также гнёзда с „деривационно мёртвыми” вершинами: *бринза*, *ряжанка*, *кефір*, *сиродій*, *кисляк*, *верики*; *ацидофилин*, *бланманже*, *простокваша*, *брынза*, *ряжанка*; *прокша*.

Количество грамматических значений одинаково во всех языках: „предметность”, „признак”, „процесс”, хотя в русском языке есть наречие *масляно* к *масленный* в третьем значении *перен.* „Слащавый, лстивый, заискивающий”. Такое сходство позволяет предположить, что от лексического значения к деривационному, а от него к грамматическому не только возрастает степень абстрагированности, но и исчезают различия между языками.

В исследуемых производных выявлено 13 словообразовательных значений (СЗ), которые не являются однородными. Можно выделить уникальные словообразовательные значения и универсальные. Абсолютно во всех гнёздах обоих языков выявляются СЗ „признак предмета”, что вполне объяснимо экстралингвистическими признаками; в меньшем количестве гнёзд выявлены СЗ „наименование лица” (*сыродел*, *млекарка*), „место” (*сыроварня*, *сиренарница*), „уменьшительность” (*маслице*, *кашкавалец*) и др. К уникальным относятся СЗ „сосуд” (*молочник*), „уничижительность” (*молочишко*), которые выделяются в производных только русского языка.

Выводы. При равной денотативной соотнесённости члены ЛСГ „Наименования молочных продуктов” как вершины словообразовательных гнёзд характеризуются различной словообразовательной активностью, что определяет потенцию и структуру их СГ. Все комплексные единицы включают три парадигмы: адъективную, субстантивную и вербальную. Перспективы дальнейших исследований состоят в описании ЛСГ с учётом деривационных возможностей, которые позволят не только построить типовую модель СГ, но и уточнить частные СГ, выявить в них лакуны.

Список использованной литературы

1. Арапов М. В. Теория систем и изучение естественного языка: понятия симметрии и статуса // *Системные исследования*. М.: Наука, 1981. 384 с.
2. Ковалик И. И. Некоторые вопросы славянского словообразования // *IV Международный съезд славистов. Материалы дискуссии*. М., 1962. Т. 2. 342 с.
3. Кубрякова Е. С., Мельников Г. П. О понятиях языковой системы и структуры языка // *Серебренников Б. А. и др. Общее языкознание*. М.: Наука, 1972. 564 с.
4. Маковский М. М. Системность и асистемность в языке. М.: Наука, 1980. 210 с.

5. Моисеев А. И. Типы словообразовательных гнезд // *Актуальные проблемы русского словообразования. Тезисы V респ. научно-теоретической конф.* Самарканд, 1987. Ч.1. 428 с.
6. Плужникова Т. И. Типология комплексных единиц словообразования: прогнозирующая функция. К.: Изд-во нац. пед. ун-та им. М. П. Драгоманова, 2002. 256 с.
7. Потапенко О. І. Лінгвоконцептологія. К.: Освіта України, 2011. 336 с.
8. Русская грамматика: В 2-х т. / Глав. ред. Н. Ю. Шведова. М., 1980. Т. 1. 1496 с.
9. Селіванова О. О. Етнолінгвістика // *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава: Довкілля, 2010. С. 163–168.
10. Селіванова О. О. Холізм // *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава: Довкілля, 2010. С. 782-783.
11. Тихонов А. Н. Основные понятия русского словообразования // *Словообразовательный словарь русского языка*. М. 1985. Т. 1. 854 с.
12. Щур Г. С. О природе типологического изучения языков // *Уч. зап. Омского пед. ин-та*. Омск, 1974. № 86.

References

1. Arapov M. V. Teoriya sistem i izuchenie estestvennogo yazyka: ponyatiya simmetrii i statusa // *Sistemnye issledovaniya*. M.: Nauka, 1981. 384 p.
2. Kovalik I. I. Nekotorye voprosy slavyanskogo slovoobrazovaniya // *IV Mezhdunarodny sezd slavistov. Materialy diskussii*. M., 1962. Т. 2. 342 p.
3. Kubryakova E. S., Melnikov G. P. O ponyatiyakh yazykovoy sistemy i struktury yazyka // *Serebrennikov B. A. i dr. Obshchee yazykoznanie*. M.: Nauka, 1972. 564 p.
4. Makovskiy M. M. Sistemnost i asistemnost v yazyke. M.: Nauka, 1980. 210 p.
5. Moiseev A. I. Tipy slovoobrazovatel'nykh gnezd // *Aktualnye problemy russkogo slovoobrazovaniya. Tezisy V resp. nauchno-teoreticheskoy konf.* Samarkand, 1987. Ch.1. 428 p.
6. Pluzhnikova T. I. Tipologiya kompleksnykh edinits slovoobrazovaniya: prognoziruyushchaya funktsiya. K.: Izd-vo nats. ped. un-ta im. M. P. Dragomanova, 2002. 256 p.
7. Potapenko O. I. Lingvokonceptologiya. K.: Osvita Ukrayiny, 2011. 336 p.
8. Russkaya grammatika: V 2-kh t. / Glav. red. N. Yu. Shvedova. M., 1980. Т. 1. 1496 p.
9. Selivanova O. O. Etnolingvistyka // *Lingvistychna encyklopediya*. – Poltava: Dovkillya, 2010. pp. 163–168.
10. Selivanova O. O. Holizm // *Lingvistychna encyklopediya*. Poltava: Dovkillya, 2010. pp. 782-783.
11. Tikhonov A. N. Osnovnye ponyatiya russkogo slovoobrazovaniya // *Slovoobrazovatelny slovar russkogo yazyka*. M. 1985. Т. 1. 854 p.
12. Shchur G. S. O prirode tipologicheskogo izucheniya yazykov // *Uch. zap. Omskogo ped. in-ta*. Omsk, 1974. № 86.

В. В. Горбань

ТИПОЛОГІЯ ГНІЗД ЯК СПОСІБ ПРОГНОЗУВАННЯ ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ БОЛГАРСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Один із провідних напрямків сучасної лінгвістики – порівняльне вивчення мов. Зростання інтересу до порівняльних досліджень пов'язано з потребою виявлення універсальних рис мовного матеріалу, прагненням описати національну картину світу носіїв різних мов; інтересом до вивчення національної специфіки семантики і до специфіки мовного мислення; розширенням сфери викладання іноземних мов.

В останні десятиліття мова усвідомлюється як етноспецифічне явище, яке цікаво розглянути на різних рівнях. Наша стаття присвячена виявленню національно-специфічних особливостей на дериваційному під рівні.

Ключові слова: національна картина світу, дериваційний під рівень, дериваційне гніздо, національна специфіка.

V. V. Gorban',

Candidate of Philological Sciences

Associate Professor of Department of Russian language

Odesa National University named after I. I. Mechnikov,

24 / 26, Frantsuzky Blvd. 24 / 26, Odesa, 65058, Ukraine,

tel.: (048)776-09-60,

vigor.onu@gmail.com,

ORCID ID: 0000-0003-1609-8041

THE TYPOLOGY OF SIGNS AS A METHOD FOR FORECASTING THE LANGUAGE LANGUAGE (ON THE MATERIAL OF THE BULGARIAN, RUSSIAN AND URRAINIAN LANGUAGES)

Summary

One of the leading trends in modern linguistics is a comparative study of languages. The growing interest in comparative studies is related to the need to identify the universal features of linguistic material, the desire to describe the national picture of the world of speakers of different languages; interest in the study of the national specifics of semantics and the specificity of linguistic thinking; expansion of the sphere of teaching foreign languages.

In recent decades, the language is recognized as an ethnospecific phenomenon, which is interesting to consider at different levels. Our article is devoted to the identification of national-specific features on the derivational sublevel.

Key words: national picture of the world, derivational sublevel, derivational nest, national specificity.

Надійшла до редакції 1.08.2018 р.

УДК 811.161.1'367.625:159.942.3

DOI: <https://doi.org/10.18524/2413-0613.2018.22.145395>

Милена Кипер,

аспирантка Института русской филологии Жешувского университета,

Ал. В. Кописто 26, 35-315, г. Жешув, Польша,

тел.: (+48) 723-329-009,

mlenakiper@wp.pl

ГЛАГОЛЬНЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ СТРАХА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ)

В статье проводится анализ предложений, описывающих и выражающих эмоцию страха на русском языке. Рассматривается глагольная модель предложений с лексемами *бояться*, *опасаться*, *паниковать*, *пугаться*, *ужасаться*. Материал отобран из русской художественной литературы. Мы сравниваем языковые конструкции, которые употребляются в произведениях художественной литературы (Л. Улицкая „Казус Кукоцкого”), в том числе популярной массовой литературы (П. Дашкова „Кровь нерожденных”).

Ключевые слова: художественная литература, эмоции, страх, глагол, русский язык.

Страх является одной из основных эмоций индивида. По мнению американского психолога К. Изарда, „страх складывается из определенных и вполне специфичных физиологических изменений, экспрессивного поведения и специфического переживания, проистекающего из ожидания угрозы или опасности” [7, с. 293]. В толковом словаре русского языка дается следующая дефиниция лексемы „*страх*: состояние сильной тревоги, беспокойства, душевного смятения перед какой-либо опасностью, бедой и т.п.; *боязнь*” (БТС). Нужно отметить, что мнения психологов расходятся, и нет единой четкой классификации, определяющей виды страха [8, с. 163–168].

Синонимами слова *страх* являются *боязнь*, *испуг*, *ужас*, *паника* [1, с. 1109], а также *ирон. перепуг* и *спец. фобия* [1, с. 1112]. Данные названия отличаются следующими признаками: 1) чувство – состояние (например, *испуг* и *боязнь* – чувства, *паника* – состояние); 2) субъект (*страх* может испытывать любое живое существо, а *боязнь* и *ужас* только человек); 3) причина (*страх* может вызвать как прямая опасность, так и потенциальная угроза; *испуг* есть реакцией на внезапное ощущение опасности, вызванное чем-то несерьезным, но неожиданным и определенным; *ужас* возникает при столкновении с чем-либо чудовищным или предполагает что-либо гигантское); 4) роль анализа ситуации в возникновении чувства (*страх* появляется спонтанно, но также вследствие анализа ситуации; *испуг* исключает анализ); 5) степень контроля (*страх* можно сдерживать, подавлять; *испуг* и *ужас* трудно контролировать; *паника* не поддается контролю); 6) интенсивность, глубина и длительность (*страх* может быть любой интенсивности, глубины и длительности; *испуг*

кратковременный; *ужас* отличается максимальной интенсивностью и глубиной, но не длительностью); 7) проявление (*боязнь* проявляется как осторожность в действиях; *паника* выражается в движении, бегстве) [см.: 1, с. 1109]. Переживание страха может также называться глаголами *бояться, оробеть, стушеваться, опасаться, остерегаться, страшиться, устрашиться, испугаться, трусить, дрейфить, дрожать, трепетать, трястись, оторопеть, паниковать* и др., которые передают разные оттенки данной эмоции.

В работах И. А. Волостных, Н. А. Красавского, Т. И. Перовской, М. Борек проанализированы разные лингвистические аспекты, связанные с рассматриваемым нами феноменом, в частности, семантический [12; 19, с. 173–185], лингвокультурологический [3], этимологический [9]; изучаются фразеологизмы, отражающие проявление страха [15], исследуется метафорическое выражение этого состояния [17, с. 148–176].

В нашем исследовании анализу подверглись тексты с часто используемыми глагольными показателями чувства страха: *(по)бояться, (ис)пугаться, ужасаться, (за)паниковать, опасаться*. Фактический материал (82 примера) отобран из двух произведений современной русской литературы: детектива П. Дашковой „Кровь нерожденных”, относящегося к популярной массовой литературе, и романа Л. Улицкой „Казус Кукоцкого”, определяемого как „высокая” литература [см.: 10, с. 1, 13].

Отметим, что при этом мы не разграничиваем понятий *эмоция, чувство* и *состояние*, как это делают в своих работах психологи. В исследуемом нами материале эмоцию страха в большинстве случаев (38) называет лексема „*бояться* 1. *кого-чего*. Испытывать боязнь (о человеке или животном’); 2. *за кого-что, с инф. или придаст. дополнит.* Беспокоиться, тревожиться, опасаясь чего-л. ” (БТС). Форма первого лица единственного числа настоящего времени этого глагола, когда говорящий непосредственно выражает свой страх, употребляется редко – в 10 примерах, ср.: (1) „– Это она вам сказала поставить мне капельницу? – спросила Лида, когда они вернулись в палату. Валя кивнула. – Очень вас прошу, не надо. **Я боюсь**. Я не верю ей. Она сказала, что там?” (Д); (2) „<...> Обычно я спокойно захожу, а сейчас **боюсь** что-то. А вы кто ему будете?” (Д) Вышеприведенные примеры содержат каузатор, называемый самим говорящим. В примере (2) причина страха указывается в том же предложении, что и сама эмоция, а в (1) – в предыдущей реплике. За приведенными субъектом причинами, вызывающими страх, скрываются и другие: боязнь что ему поставят капельницу и здоровье ухудшится. В примере (2) говорящий не в состоянии определить настоящую причину возникшего у него чувства: *Обычно <...>, а сейчас боюсь что-то*. В репликах выявляется „имплицитный” каузатор, что требует от адресата учета широкого контекста [18; 2, с. 251–275]. Г. А. Золотова каузатором называет „компонент со значением воздействующего фактора (предмета или явления)” [6, с. 431].

Во фрагменте (3) „– Открой глаза, – попросила Таня. – **Боюсь**, – улыбнулся он, но глаза открыл. – Ну и как? – Таня приподнялась и слегка отстранилась.

– Отлично, – успокоил он ее, а может, и себя. – Все было отлично, только я совершенно твоего лица не запомнил. У меня, знаешь, однажды на этом месте такая травма была. Проснулся, а рядом...” (У) каузатора сначала называет собеседник, а потом уже говорящий. Нужно отметить, что Таня определяет „поверхностную” причину страха („– *Открой глаза*”), а настоящий источник испытываемой эмоции определяет именно сам субъект („– *У меня, знаешь, однажды на этом месте такая травма была. Проснулся, а рядом...*”): мужчина не знает, кого увидит рядом, он боится разочарования. Здесь в авторской речи появляется информация о невербальном выражении эмоций – личная форма глагола *улыбнуться*, т.е. кроме чувства страха возникают и положительные эмоции – удовольствие. Это может свидетельствовать о том, что в данном случае субъект речи не испытывает страха, а скорее всего опасение (“1. Предчувствие опасности, чувство тревоги, беспокойства в ожидании какой-л. беды, неприятности и т.п.; 2. *за кого-что, с инф. или придат. дополнит.* Беспокоиться, тревожиться, опасаясь чего-л.”) (БТС) или беспокойство (“1. Беспокойное состояние; тревога, волнение”) (БТС). Степень интенсивности эмоции иногда подсказывает каузатор – страх, возникающий у ребенка, когда умирает его мать (4) ” – У меня мамка помирает. Домой **боюсь** идти...” (У); (5) „ – Знаешь, Эва, – говорил Алексей Гаврилович жене, – **боюсь**, не станет Павлик врачом, голова у него больно хороша... Ему бы в науку...” (У), не может сравниться со страхом, испытываемым отцом, который переживает, что его сын не станет врачом.

Для выражения эмоций используется форма первого лица единственного числа настоящего времени; предложения, сообщающие о чувствах, грамматически передаются либо не от первого лица, либо от первого лица, но не в настоящем времени [4, с. 87–95], ср.: (6) „ – Он заметил, что милиции очень много, больше, чем обычно, но тут же успокоил себя: узнать его в таком виде невозможно, даже если у каждого милиционера есть его фотография. Да и не в его честь их сюда согнали – Москва **боится** террористов из Чечни, а аэропорт для них – самое подходящее место” (Д); (7) „ – Значит, все-таки **боитесь**, – сочувственно покачала головой Зотова. – И правильно делаете, – добавила она чуть слышно и открыла входную дверь. – До свидания, Константин Сергеевич. Спасибо, что зашли. Очень была вам рада <...>” (Д); (8) „ – Елена Николаевна, почему вы вчера вернулись так поздно? – спросил Кротов и тут же почувствовал, что краснеет. „Ты совсем сбрендил, – подумал он, – тебе надо делом заниматься, а ты ее уже ревнуешь, **боишься**, что она сейчас скажет: я провела вечер с близким человеком...” (Д) В примерах (6) и (7) говорящий передает эмоции другого человека. Чувство *страха* относится к жителям города, используется метонимия: *Москва боится*, т.е. ее жители боятся. В следующем фрагменте эмоции выражает собеседник того, кто испытывает страх (*боитесь*). В последнем примере употреблена форма второго лица единственного числа настоящего времени (*боишься*), которая касается психического состояния говорящего – тот в мыслях обращается к самому себе, выражает собственные эмоции.

В 16 примерах зафиксировано формы прошедшего времени глагола *бояться*, описывающие эмоции героев: (9) „С бабами у Олега всегда было сложно. Его тянуло к молоденьким, сочненьким, свеженьким. Потасканные шлюхи из „Амuletа” ему не годились. Брезговал он ими, к тому же подцепить **боялся** дрянь какую-нибудь „(Д); (10) „Я выходила и кормила грудью, а молока было мало, и я нервничала, **боялась**, что совсем его потеряю” (У). В первом из приведенных фрагментов (9) говорится о страхе Олега, для чего использована форма третьего лица единственного числа. Порядок слов в предложении, передающем чувства (дополнение *подцепить ... дрянь* = боялся заразиться, указывающее на *страх*, занимает препозицию по отношению к сказуемому (*боялся*), что меняет смысловые отношения внутри предложения и повышает экспрессивность высказывания. В примере (10) субъект речи сам описывает свои чувства: *боялась*(я).

В одном случае употребляется форма прошедшего времени глагола *побояться* („1. Испытывая некоторую боязнь, страх, опасение, не сделать что-л.”) (БТС). Эта лексема относится к действию, которое субъект не предпринял из-за боязни: (11) „Лекарств никаких не назначила. **Побоялась**” (Д). Субъект не решается назначить лекарства, что повышает его коммуникативную значимость и придает высказыванию экспрессивность.

В нашем материале на втором месте по частоте употребления (29 примеров) – лексема *пугаться* (1. Испытывать страх, испуг; бояться”) (БТС). В трех предложениях использован глагол несовершенного вида: (12) „Потом как будто стало прорезаться какое-то подобие шевелящегося свечного пламени. Оно было таким слабым и зыбким, что Василиса **пугалась**, не прелесть ли это ее воображения” (У); (13) „Ночевать ее поместили вместе с другой девушкой, не совсем господского вида, но и не простой, и указали постель с таким белым бельем, что она боялась испачкать собой подушку... Роскоши этой Василиса не радовалась, а **пугалась**” (У); (14) „А этим, играющим, жилось прекрасно. По своему легкомыслию, они не боялись повседневно, а скорее минутами **пугались**” (У). В приведенных фрагментах для описания чувства страха употребляется форма прошедшего времени. В примере (14) отмечается „временность и цикличность” возникновения психического состояния субъекта: *минутами пугались*.

Лексема *пугаться* обычно называет состояние субъекта, у которого чувство страха возникло внезапно, поэтому в подобных ситуациях у испытывающего страх обычно нет времени, чтобы осознать свои чувства и выразить словами в момент их переживания (скорее всего, здесь могут появиться междометия, например: *А!, Ох!, Боже!, Господи!* и т.д.).

Часто используются формы совершенного вида – *испугаться* (26 примеров). Субъект речи очень редко сам говорит о своих эмоциях: (15) „Пишу постоянно себе записки – не забыть то, не забыть это. Записки теряю, а тут недавно нашла и просто **испугалась** – моей рукой написано, но, боже, какая орфография! То буква пропущена, то слоги переставлены” (У); (16) „ – Совсем офигел? Она ж нас не видела никогда! А через другой выход ей все равно придется мимо стоянки топать. Ржавый уже все здесь обошел. А рванула не

она, а пацан. Я его тоже узнал. Он в „Волге” сидел. Увидел тебя, **испугался**, что ты ему иск предъявишь” (Д). Глагол *испугаться* называет эмоцию, которая появилась неожиданно и быстро. Определяется причина и следствие чувства испуга: *нашла и просто испугалась; Увидел тебя, испугался*.

Об отрицательной эмоции страха других лиц свидетельствуют такие примеры: (17) „ – Одевайся и уходи, – попросил он ее, когда она села рядом с ним на кровати. Она покачала головой: – Чего ты **испугался**? Все в порядке. Никуда я не уйду от тебя. – Там в тебе ребенок, я же могу ему нарушить что-нибудь. Тебе вообще-то трахаться можно в таком положении?” (У); (18) „Елену нашла все в прежнем состоянии, но очень бледной и вялой, и даже попыталась уговорить ее выйти на улицу, погулять. Елена этого предложения так **испугалась**, что начавшийся было связный разговор сразу застопорился, и она залепетала жалкие нескладные слова: – Если вас не затруднит... Нельзя ли мне туда... Надо спросить у ПА. Не правда ли?” (У).

Во фрагменте (17) состояние субъекта называется его собеседником, который задает ему вопрос (*Чего ты испугался?*), а в дальнейшем успокаивая, что такое состояние ничем не обосновано. В примере (18) появляется местоименное наречие *так*, указывающее на сильную степень проявления испуга, подчеркивающее эту эмоцию.

Глагол „*ужасаться* („1. Прийти в ужас, очень испугаться”) (БТС) (11 примеров из романа Л. Улицкой) называет состояние человека, который испытывает чувство сильнейшего страха. В большинстве случаев выражается формой прошедшего времени глагола совершенного вида, реже несовершенного: (19) „Неуклюжие попытки Павла Алексеевича восстановить супружеские отношения успехом не увенчались. В особенности последняя, когда он, в один из своих запойных периодов, среди ночи вошел в спальню, где Леночка смотрела свои одинокие и поучительные сны, и, не замечая ни ее протеста, ни отвращения, совершил безрадостное насилие и только утром, опомнившись, **ужаснулся** ночному происшествию” (У); (20) „Сколько же всего я забыла”, – **ужаснулась** она и села на унитаз (У); (21) „Василиса **ужасалась**, охала, молилась. С улицы, из магазинных очередей приносила интереснейшие истории о врачах, заражающих больных трупной кровью, ослепляющих новорожденных младенцев и прививающих рак лопоухим пациентам русского происхождения. Появилось огромное количество очевидцев и жертв. Люди отказывались лечиться у еврейских врачей, начался массовый психоз страха отравления и порчи...” (У). В приведенных примерах описывается страх третьего лица, причем во фрагменте (20) повествователь комментирует мысли героини, определяя ее внутреннее состояние. В последнем отрывке используется форма несовершенного вида глагола *ужаснуться*. Она встречается крайне редко, так как наивысшая степень страха, как правило, явление кратковременное.

Эмоцию сильного, непреодолимого, неудержимого страха в русском языке обозначает глагол „*паниковать* („разг. = *паникерствовать* – разг. впадать в панику, вести себя как паникер”) (БТС). Мы отметим всего два случая его употребления в детективе П. Дашковой: (22) „ – Получается, мы будем

ловить Вейса на Лену, как на живца, – сказал Кротов, взглянув в глаза своему начальнику. – У тебя есть другие варианты? – усмехнулся Казаков, закуривая свою высушенную на батарее „явину”, десятую по счету за сегодняшний вечер. – Ну что ты **паникуешь**?” (Д); (23) „Оба тупо и тяжело уставились на Лену. Света напряглась. Вот пальнут прямо сейчас – и она ничего не сделает. Начнется суматоха, в которой они запросто успеют смыться. Но, с другой стороны, это все-таки аэропорт, полно полиции. Вряд ли они... И тут рука одного из „братков” скользнула под куртку. В ту же секунду Света подскочила к бандиту почти вплотную, положила ладонь на рукав его куртки <...>. Каменная рука вынырнула наконец, и в ней оказалась всего лишь пачка „Кэмела”. „Напрасно я **запаниковала**, – подумала Света, прикуривая, – не собирались они сейчас стрелять. Лбы, конечно, тупые, но не до такой же степени” (Д). В примере (22) описываются эмоции третьего лица. Чувство *страха*, которое испытывает герой, называется его собеседником – *ты паникуешь*. В последнем фрагменте субъект речи говорит о своих эмоциях, в форме прошедшего времени: „*Напрасно я запаниковала*”. Каузатор указывается в более широком контексте, в предыдущем тексте, где описывает поведение собеседника: Света очень *боялась* выстрела из пистолета.

Страх может называться лексемой „*опасаться* („1. кого-чего, за кого (что). Испытывать чувство страха, бояться; 2. за кого-что, чего, с инф. Испытывать опасение, беспокойство по поводу чего-л.”) (БТС), 2 примера: (24) „А нет трупа – нет убийства. Эта истина известна даже школьнику. Могильщики молчали, никогда никого не закладывали, ибо **опасались** сами стать „начинкой”, к тому же дорожили легким нехлопотным заработком” (Д); (25) „Хотя некоторая доля искренности в ее манерах всегда присутствовала, это совершенно искупалось тем, что Павла Алексеевича она боготворила, Танечкой искренне восхищалась и только Елену Георгиевну в глубине души неизвестно почему **опасалась**” (У). В примере (24) каузатор назван инфинитивом и частью сложносочиненного предложения без союза: *опасались сами стать „начинкой”, к тому же дорожили легким нехлопотным заработком*. Сочетание лексики *опасаться* с инфинитивом свидетельствует о том, что герои испытывают чувство беспокойства. Во фрагменте (25) психическое состояние субъекта (эмоция страха) выражено именем существительным в форме винительного падежа: „*Елену Георгиевну в глубине души неизвестно почему опасалась*”. Отметим, что сочетание возвратных глаголов с беспредложным винительным вместо родительного падежа допустимо лишь по отношению к одушевленным существительным и имеет разговорный характер [16, с. 257]. Причиной использования такой формы может быть желание верно передать внутреннее состояние героини.

Формы выражения каузатора страха определяются: 1. родительным падежом имени существительного: (26) „Накануне выписки доктор приехал в Еленину квартиру на казенной машине, с шофером. Хозяйка **испугалась** подъехавшей *машины* и спряталась в чулан” (У); (27) „– Я вот о чем хотела вас попросить, Валечка, – как бы отвечая на вопрос, сказала Зотова, – пожалуйста, поставьте эту капельницу больной Глушко из пятнадцатой палаты. Она после

выкидыша, состояние у нее неважное, я **боюсь осложнений**” (Д). 2. дательным падежом имени существительного: (28) „Неуклюжие попытки Павла Алексеевича восстановить супружеские отношения успехом не увенчались. В особенности последняя, когда он, в один из своих запойных периодов, среди ночи вошел в спальню, где Леночка смотрела свои одинокие и поучительные сны, и, не замечая ни ее протеста, ни отвращения, совершил безрадостное насилие и только утром, опомнившись, **ужаснулся** ночному *происшествию*” (У); 3. инфинитивом: (29) „Лене хотелось спать. Она то и дело проваливалась в тяжелое забытие, но только на несколько мгновений: **боялась заснуть** и **упасть** на склизкий пол” (Д); (30) „С бабами у Олега всегда было сложно. Его тянуло к молоденьким, сочненьким, свеженьким. Потасканные шлюхи из „Амулета” ему не годились. Брезговал он ими, к тому же *подцепить* **боялся** дрянь какую-нибудь” (Д). В примере (29) каузатор находится в постпозиции, а в примере (30) в препозиции по отношению к эмотивному предикату.

В отдельных случаях каузатор выступает в форме предикативной единицы – придаточного предложения с союзом или без союза: (31) „Вспомнила, как холодно было в поезде, когда она возвращалась в Москву с новорожденной дочкой. **Испугалась, что простудит девочку...**” (У); (32) „Я выходила и кормила грудью, а молока было мало, и я нервничала, **боялась, что совсем его потеряю**” (У). Причина психического состояния субъекта обычно указывается в постпозиции по отношению к глагольному предикату, но может также появляться в широком контексте, ср.: (33) „– *Монастыри все закроют*, – шепнул владыка, благословляя игуменью на пороге. Матушка **ужаснулась**, не совсем поверила, но, вернувшись, стала сокращать хозяйство, готовить монастырь к неопределенным и, разумеется, нерадостным переменам, которых теперь ожидала <...>” (У); (34) „– <...> Ух, что было! Папашка озверел, даже хотел меня в армию сдать. Но вовремя очухался, отмазал. *Просто испугался – вдруг в Чечню пошлют?*” (У); (35) „Василиса **ужасалась**, охала, молилась. С улицы, из магазинных очередей приносила интереснейшие истории о врачах, заражающих больных трупной кровью, ослепляющих новорожденных младенцев и прививающих рак лопухим пациентам русского происхождения” (У). В собранном нами материале каузатор связан с: другими лицами (дед, террористы); с поведением других лиц (отсутствие реакции на слова); с конкретным материальным объектом (подъехавшая машина); с определенным состоянием или ситуацией (странная болезнь матери, угроза жизни). Глагольные предложения со значением страха по синтаксической структуре относятся к простым двусоставным нераспространенным предложениям (8%), распространенным (2%), односоставным с глаголом в личной форме и имплицитным субъектом эмоционального состояния (8%): (36) „– Это она вам сказала поставить мне капельницу? – спросила Лида, когда они вернулись в палату. Валя кивнула. – Очень вас прошу, не надо. **Я боюсь**. Я не верю ей. Она сказала, что там?” (Д); (37) „*Деда моего все боялись*, и мама, и бабушка” (У); (38) „– Открой глаза, – попросила Таня. – **Боюсь**, – улыбнулся он, но глаза открыл (У); (39) „– У меня мамка помирает. Домой **боюсь** идти...” (У). Последний тип предложений по значению почти тождественен двусоставным

предложениям, включающим подлежащее *Я*. В определенно-личных предложениях отсутствие словесно выраженного подлежащего не создает неполноты предложения, так как носитель состояния указан личной формой глагола [14, с. 510–512; 5, с. 326–332]. Их особенностью является то, что они выдвигают на первый план состояние, сосредоточивая внимание на нем, они типичны для разговорного стиля [ср.: 11, с. 207].

Глагольные предложения со значением страха представляют собой минимальную предикативную единицу. Данная глагольная модель входит в структуру более сложных синтаксических единиц – сложносочиненных и сложноподчиненных предложений: (40) „*Таня ужаснулась – болезнь матери была какая-то особая, ни на что не похожая, и привыкнуть к этому было невозможно*” (У); (41) „Надо его спросить...” – и запнулся. *Он вдруг испугался, что это не сон*” (У). Смысловое содержание приведенных предложений состоит из содержания, заключенного в его предикативных частях, и дополнительного смысла, возникшего в результате взаимодействия его предикативных частей. В обоих случаях предложения со значением страха несут информацию о каузаторе этого эмоционального состояния субъекта. Количественные параметры лексем, называющих эмоцию страха, представлены нами в нижеследующей таблице.

Лексические средства выражения эмоции <i>страх</i>	Количество Л. Улицкая „Казус Кукоцкого”	Количество П. Дашкова „Кровь нерожденных”
1. бояться	19	18
побояться	1	0
2. ужасаться	1	0
ужаснуться	10	0
3. испугаться	11	15
пугаться	3	0
4. опасаться	1	1
5. паниковать	0	1
запаниковать	0	1
Итого:	46	36

В обоих анализируемых произведениях глагол *бояться* встречается почти в одинаковом количестве. При употреблении лексемы с корнем *пуг-* также нет больших расхождений. Существенное различие имеет место в использовании глагола с корнем *ужас-*: в тексте серьёзной художественной литературы он встречается одиннадцать раз. В детективе крайнее беспокойство, волнение сигнализирует глагол *паниковать*, которого нет в романе Улицкой.

Выводы. 1. В исследуемом нами материале чувство *страха* чаще всего называется глаголом *бояться*, редко – *опасаться* и *паниковать*. 2. Формы глаголов совершенного вида встречаются для передачи кратковременного

чувства *испуга* и *ужаса*. 3. Экспрессивность текста усиливается с помощью порядка слов в предложении, парцелляции и использованием интенсифирующих определителей. 4. Характерны глаголы прошедшего времени, описывающие чувства героев. Форма первого лица единственного числа настоящего времени (*бояться*), непосредственно выражающая эмоции субъекта, появляется спорадически (13%).

Список использованных источников и литературы

1. Апресян Ю. Д. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. М.: Школа „Языки славянской культуры”, 2003. 1306 с.
2. Вержбицкая А. Речевые акты // *Новое в зарубежной лингвистике*. М., 1985. Вып. 16. С. 251–275.
3. Волостных И. А. Эмоциональные концепты „страх” и „печаль” в русской и французской языковых картинах мира (лингвокультурологический аспект): автореф. дис. ... канд. филол. наук. Краснодар, 2007. URL: <http://www.bestreferat.ru/referat-92325.html/> [доступ: 10.01.2018].
4. Гак В. Г. Эмоции и оценки в структуре высказывания и текста // *Вестник Московского университета*. Филология, 1997. Серия 9. № 2. С. 87–95.
5. Диброва Е. И. Современный русский язык. Теория. Анализ языковых единиц: учебник для студ. высш. учеб. заведений. Ч. 2. Морфология. Синтаксис. М., 2001. С. 326–332.
6. Золотова Г. А. Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса. М.: Наука, 1988. 440 с.
7. Изард К. Э. Психология эмоций. Санкт-Петербург: Питер, 1999. 464 с.
8. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. 2-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2013. 752 с.
9. Красавский Н. А. Этимологическая характеристика членов синонимического ряда „страх”// *Электронный научно-образовательный журнал ВГПУ Грани познания*. Декабрь 2011. № 4(14). URL: <http://grani.vspu.ru/files/publics/1325228786.pdf/> [доступ: 10.01.2018].
10. Кучерская Н. Роман меня напишет (встреча с Л. Улицкой) // *Российская газета*. 2005. 6 апреля (№ 69). С. 1, 13.
11. Ломов А. М. Русский синтаксис в алфавитном порядке. Понятийный словарь-справочник. Воронеж : Изд-во гос. ун-та, 2004. 400 с.
12. Перовская Т. И. Толкование эмоции „страх” в отечественной лексикографии // *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сб. ст. по мат. XLI межд. науч.-практ. конф.* Новосибирск: СибАК, 2014. № 10(41). URL: <https://sibac.info/conf/philolog/xli/39477/> [доступ: 28.02.2018].
13. Розенталь Д. Э. Современный русский язык. М.: Высш. шк., 1984. 735 с.
14. Розенталь Д. Э. Универсальный справочник по русскому языку. Орфография. Пунктуация. Практическая стилистика. М.: Изд-во „Мир и Образование”, 2013. 704 с.

15. Феоктистова А. Б. Когнитивные аспекты семантики идиом, обозначающих чувства-состояния: автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 1996.
16. Ярцева В. Н. Большой энциклопедический словарь. Языкознание. М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. 685 с.
17. Borek M. O strukturze rosyjskich i polskich metafor wyrażających strach // *Gramatyka a tekst*. Red. H. Fontański, J. Lubocha-Kruglik. Katowice : Oficyna Wydawnicza WW, 2011. T. III. С. 148–176.
18. Searle J. R. *Speech acts: an essay in the philosophy of language*. Cambridge university press 1969, 203 p.
19. Wołoszyn J. Co znaczy straszyć? Próba analizy semantycznej // *Prace Językoznawcze*. № 18/4, Olsztyn, 2016. S. 173–185.
- БТС – Большой толковый словарь русского языка. Под ред. С. А. Кузнецова. СПб., 2008.
- Д – Дашкова П. *Кровь нерожденных*. М.: АСТ, Астрель, 2015.
- У – Улицкая Л. *Казус Кукоцкого*. М.: Эксмо, 2009.

References

1. Apresjan Ju. D. *Novyj objasnitel'nyj slovar' sinonimov russkogo jazyka*. М.: Shkola „Jazyki slavjanskoj kul'tury”, 2003. 1306 p.
2. Verzhbickaja A. *Rechevye akty // Novoe v zarubezhnoj lingvistike*. М., 1985. Vyp. 16. pp. 251–275.
3. Volostnyh I. A. *Jemocional'nye koncepty „strah” i „pechal” v russkoj i francuzskoj jazykovyh kartinah mira (lingvokul'turologičeskij aspekt): avtoref. dis. ... kand. filol. nauk*. Krasnodar, 2007. URL: <http://www.bestreferat.ru/referat-92325.html/> [dostup: 10.01.2018].
4. Gak V. G. *Jemocii i ocenki v strukture vyskazyvanija i teksta // Vestnik Moskovskogo universiteta. Filologija*, 1997. Serija 9. № 2. pp. 87–95.
5. Dibrova E. I. *Sovremennyj russkij jazyk. Teorija. Analiz jazykovyh edinic: uchebnik dlja stud. vyssh. ucheb, zavedenij. Ch. 2. Morfologija. Sintaksis*. М., 2001. pp. 326–332.
6. Zolotova G. A. *Sintaksicheskij slovar'. Repertuar jelementarnyh edinic russkogo sintaksisa*. М.: Nauka, 1988. 440 p.
7. Izard K. Je. *Psihologija jemocij*. Sankt-Peterburg: Piter, 1999. 464 p.
8. Il'in E. P. *Jemocii i chuvstva*. 2-e izd. Sankt-Peterburg: Piter, 2013. 752 p.
9. Krasavskij N. A. *Jetimologičeskaja harakteristika chlenov sinonimicheskogo rjada „strah” // Jelektronnyj nauchno-obrazovatel'nyj zhurnal VGPU Grani poznania. Dekabr' 2011, № 4(14)*. URL: <http://grani.vspu.ru/files/publics/1325228786.pdf/> [dostup: 10.01.2018].
10. Kucherskaja N. *Roman menja napishet (vstrecha s L. Ulickoj) // Rossijskaja gazeta*. 2005. 6 aprelja (№ 69), pp. 1, 13.
11. Lomov A. M. *Russkij sintaksis v alfavitnom porjadke. Ponjatijnyj slovar'-spravochnik*. Voronezh : Izd. gosudarstvennogo universiteta, 2004. 400 p.
12. Perovskaja T. I. *Tolkovanie jemocii „strah” v otechestvennoj leksikografii // V mire nauki i iskusstva: voprosy filologii, iskusstvovedenija i kul'turologii: sb. st.*

po mater. XLI mezhdunar. nauch.-prakt. konf. Novosibirsk: SibAK, 2014, № 10(41). URL: <https://sibac.info/conf/philolog/xli/39477/> [dostup: 28.02.2018].

13. Rozental' D. Je. Sovremennyy russkij jazyk. M.: Vyssh. shk., 1984. 735 p.

14. Rozental' D. Je. Universal'nyj spravochnik po russkomu jazyku. Orfografiya. Puntuacija. Prakticheskaja stilistika. M.: Izd-vo „Mir i Obrazovanie”, 2013. 704 p.

15. Feoktistova A. B. Kognitivnye aspekty semantiki idiom, oboznachajushhih chuvstva-sostojaniya: Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk. M., 1996.

16. Jarceva V. N. Bol'shoj jenciklopedicheskij slovar'. Jazykoznanie. M.: Bol'shaja Rossijskaja jenciklopedija, 1998. 685 p.

17. Borek M. O strukturze rosyjskich i polskich metafor wyrażających strach // *Gramatyka a tekst*. Red. H. Fontański, J. Lubocha-Kruglik. Katowice : Oficyna Wydawnicza WW, 2011. T. III. pp. 148–176.

18. Searle J. R. Speech acts: an essay in the philosophy of language. Cambridge university press 1969, 203 p.

19. Wołoszyn J. Co znaczy straszyć? Próba analizy semantycznej // *Prace Językoznawcze*. № 18/4, Olsztyn, 2016. S. 173–185.

BTS – Bol'shoj tolkovyj slovar' russkogo jazyka. S. A. Kuznecov (red.). Sankt-Peterburg, 2008.

D – Dashkova P. Krov' nerozhdennyh. M.: AST, Astrel', 2015.

U – Ulickaja L. Kazus Kukockogo. M.: Jeksmo, 2009.

M. Kіper

ДІЄСЛІВНІ ПОКАЗНИКИ СТРАХУ В РОСІЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

У статті здійснюється аналіз речень, що описують і виражають емоцію страху російською мовою. Розглядається дієслівна модель речень з лексемами: *боятся, опасаться, паниковать, пугаться, ужасаться*. Матеріал відібраний з російської художньої літератури: порівнюються мовні конструкції, уживані в романі Л. Уліцької „Казус Кукоцького” і в творі популярної масової літератури (П. Дашкова „Кров ненароджених”).

Ключові слова: художня література, емоції, страх, дієслово, російська мова.

M. Kіper,

Postgraduate Student

Department of Russian Philology, University of Rzeszów,

Al. W. Kopisto 2 b, 35-315, Rzeszów, Poland,

tel.: (+48) 723-329-009,

milena_kiper@wp.pl

VERBAL INDICATORS OF FEAR IN THE RUSSIAN LANGUAGE (ON THE MATERIAL OF ARTISTIC LITERATURE)

The article analyses the proposals that describe and express the emotion of fear in Russian language. The verbal model of sentences with lexemes is considered: to be afraid, to be afraid, to panic, to be frightened, to be horrified. The material is selected from Russian fiction. We compare the language constructions that are used in the work of serious fiction (L. Ulitskaya *Kazus Kukotsky*) and in the popular popular literature (P. Dashkova *Blood of the Unborn*).

Key words: artistic literature, emotions, fear, verbal, Russian language.

Надійшла до редакції 16.05.2018 р.

УДК 811.161.2:81'373.611

DOI: <https://doi.org/10.18524/2413-0613.2018.22.145397>

Н. М. Хрустик,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови філологічного факультету

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,

Французький бульвар 24 / 26, м. Одеса, 65058, Україна,

тел.: 0993194217,

kafukrmovaonu@ukr.net

АКТИВНІ ПРОЦЕСИ СЛОВОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ДИНАМІКА СЛОВОТВІРНОГО ГНІЗДА З ПРЕФІКСОЇДОМ ВЕЛО-

Стаття присвячена дослідженню активних процесів словотворення в сучасній українській мові. На матеріалі лексикографічних праць розглядається з'ява та динаміка розвитку словотвірного гнізда з префіксоїдом *VELO-*. Приблизно за 150 років функціонування в українській мові досліджуваного словотвірного гнізда у словниках відбито 33 його лексеми. У статті фіксуються також та аналізуються деривати цього словотвірного гнізда, які з'явилися за останні два роки в ЗМІ. З'ясовано, що за цей короткий період часу словотвірне гніздо з вершиною *VELO-* поповнилося лексемами втричі. Визначаються й обґрунтовуються причини активного творення його дериватів. Робиться висновок, що висока динаміка розвитку словотвірного гнізда з префіксоїдом *VELO-* є результатом взаємодії мови, зокрема її словотвірної системи, з особливостями розвитку і потребами українського суспільства на сучасному етапі. Лексеми, утворені префіксоїдами, поруч зі складними словами (юкстапозитами, композитами) завдяки особливостям своєї семантико-словотвірної структури здатні оперативнo й максимально адекватно номінувати всі ті нові явища і процеси, які з'являються.

Ключові слова: розвиток української мови, ЗМІ, активні процеси словотворення, словотвірне гніздо, складні слова, префіксоїд *VELO-*.

Одна з особливостей сучасного українського словотворення – активне реагування на всі зміни в суспільному житті у формі продукування нових слів, які ці зміни називають. Словотвірне гніздо – комплексна багаторівнева одиниця словотвірної системи мови, у розвитку якої відображаються активні сучасні дериваційні процеси.

Мета нашої статті – простежити динаміку розвитку словотвірного гнізда з вершиною *VELO-* (*velosiped*) як приклад відображення активних процесів сучасного українського словотворення. **Об’єкт** вивчення – процес словотворення в сучасній українській мові. **Предмет** нашого аналізу – розвиток словотвірного гнізда з вершиною *VELO-* (*velosiped*) та активні дериваційні процеси, пов’язані з цим розвитком. Перед собою ставимо **завдання**: розкрити зміни, які відбулися в системі словотвірного гнізда з вершиною *VELO-* (*velosiped*) за останні роки; з’ясувати, з якими дериваційними процесами вони пов’язані; визначити причини цих змін. У дослідженні використано історичний, описовий і функціональний **методи**, а також елементи морфемного та словотвірного аналізу, кількісні підрахунки.

Питання вивчення тенденцій розвитку мови загалом та її окремих підсистем завжди було й нині залишається **актуальним**. З цього погляду особливо показовими є зміни, які відбуваються в системі словотворення, зокрема інноваційні словотвірні процеси, які найбільш чутливі до всіх потреб і викликів суспільства. Вивченню означеної проблематики в українській мовознавчій науці присвячено чимало праць, серед яких найбільш вагомі дослідження Н. Ф. Клименко [5], Є. А. Карпіловської [5], Л. П. Кислюк [4; 5], К. Г. Городенської [2], О. А. Стишова [10].

Наше дослідження базується на спостереженнях, які стосуються, головним чином, мови ЗМІ, зокрема мовлення Першого каналу українського радіо. У ЗМІ виробляються мовні стандарти, формуються певні мовні смаки у слухачів, стимулюється на цій основі їх власна словотворчість. Усе зазначене робить мас-медіа важливим джерелом з погляду дослідження мовних процесів [13, с. 126].

Яскравим прикладом активності словотвірних процесів, які відбуваються в сучасній українській мові, є динаміка словотвірного гнізда з вершиною *VELO-* (*velosiped*). *Вело...* [< лат. *vēlox* (*velōcis*) – швидкий]. Перша складова частина слів, відповідна за значенням слову „велосипедний”, наприклад, *велоспорт*. *Velosiped* [< фр. *velocipede* від лат. *vēlox* (*velōcis*) – швидкий + *pēs* (*pedis*) – нога]. Машина, яку рухає людина за допомогою ножних педалей і ланцюгової передачі [6, с. 96]. Етимологічний словник української мови засвідчує: *velosiped*, *велосипедний* – запозичено з французької мови, можливо, через російську; фр. *velocipede* (букв. швидкими ногами) було утворене у Франції на початку XIX ст. з лат. *vēlox*, *velōcis* „швидкий”, похідного від *veho* „везу, їду” і *pēs*, *pedis* „нога”, спорідненого з дн.-інд. *pad* „нога” [3, с. 347]. Г. П. Циганенко відзначає, що запозичення слова *velosiped* із французької мови відбулося в другій половині XIX ст. [14, с. 53].

У різних лексикографічних працях із часу запозичення слова *велосипед*, з морфемним складом якого був успадкований також префіксоїд *VELO-*, зафіксовано 33 слова, які мають цей структурний компонент.

В „Українсько-російському словнику” в 6 т. (1953–1963) подається словотвірне гніздо з вершиною *VELO-*, яке складається з 8 лексем: *велодром*, *веломашинна*, *велоперегони*, *велосипед*, *велосипедист*, *велосипедистка*, *велосипедний*, *мотовелоспорт* [12]. Два слова із перелічених (*велосипед*, *велодром*) з’явилися в українській мові як запозичення, решта (*веломашинна*, *велоперегони*, *велосипедист*, *велосипедистка*, *велосипедний*, *мотовелоспорт*) належать до похідних утворень. Обмежену кількість слів з префіксоїдом *VELO-* у названому словнику, очевидно, можна пояснити тим, що на початку 50-х років минулого століття в радянському суспільстві велосипед як вид транспорту лише почав з’являтися.

В „Етимологічному словнику української мови” Ярослава Б. Рудницького (1962–1972) фіксується словотвірне гніздо з вершиною *VELO-*, яке складається з 5 лексем: *велодром*, *велосипед*, *велосипедний*, *велосипедник*, *велосипедниця* [8]. Цікаво, що лише в цьому словнику, який було видано в Канаді, іменник на позначення особи, яка їде на велосипеді, подається як утворення зі слов’янським суфіксом *-ник* – *велосипедник*, а не *велосипедист* (з латинським суфіксом *-ист*), як це відображено в усіх інших лексикографічних працях. Від слова *велосипедник* також за допомогою суфікса слов’янського походження *-иця* твориться слово *велосипедниця* – похідна лексема на позначення особи жін. статі, якій у словниках протиставляється дериват *велосипедистка*.

„Словник української мови” в 11 т. (1970–1980) подає 12 слів з компонентом *VELO-*: *велогонка*, *велогонки*, *велогонщик*, *велодром*, *веломашинна*, *велоперегони*, *велопробіг*, *велосипед*, зменш. *велосипедик*, *велосипедист*, *велосипедистка*, *велосипедний* [9]. З них – лише 5 нових утворень: *велогонка*, *велогонки*, *велогонщик*, *велопробіг*, *велосипедик*.

„Великий тлумачний словник сучасної української мови” (уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел) (2004) фіксує 19 слів з префіксоїдом *VELO-*: *велобаза*, *велогонка*, *велогонщик*, *велодром*, *VELOергометр*, *веломашинна*, *веломобіль*, *велоперегони*, *велопробіг*, *велорикша*, *велосипед*, зменш. *велосипедик*, *велосипедист*, *велосипедистка*, *велосипедний*, *VELOтраса*, *VELOтрек*, *VELOтур*, *VELOтурист* [1]. З’являється 8 нових лексем: *велобаза*, *VELOергометр*, *веломобіль*, *велорикша*, *VELOтраса*, *VELOтрек*, *VELOтур*, *VELOтурист*.

Словотвірне гніздо з вершиною *VELO-* поповнюється в сучасній українській мові ще 10 новими словами (*VELOбол*, *VELOзавод*, *VELOкамера*, *VELOкоманда*, *VELOкрос*, *VELOмотогонки*, *VELOмотоспорт*, *VELOспорт*, *VELOстанція*, *VELOфігурист*), які подаються у словниках [6; 11].

Отже, наразі у лексикографічних працях зафіксовано 33 лексеми, які мають компонент *VELO-*. Деякі з них відрізняються лише структурно, маючи одне й те ж саме значення (пор.: *велосипедист* і *велосипедник*, *велосипедистка* і *велосипедниця*, *мотовелоспорт* і *VELOмотоспорт*). Значення більшості слів, зафіксованих у словниках, пов’язане з велосипедним спортом. Усе вищезазначене свідчить про низьку динаміку розвитку словотвірного гнізда з

префіксоїдом *VELO-*, адже йдеться, очевидно, про приблизно 150 років його функціонування в українській мові. Опираючись на інформацію наведених вище словників, можемо виснувати, що в ті часи, коли аналізоване словотвірне гніздо поповнювалося новими словами (1950–2000 рр.), за десятиліття з'являлося і фіксувалося в лексикографічних працях у середньому 3–4 слова. Звичайно, не всі деривати, які утворювалися в зазначений період, були внесені до словників. Пор., наприклад, *розм. велик*, яке не фіксується словниками. Утім, припускаємо, що нових слів було не так багато, адже суспільство не мало особливої потреби в їх творенні. Окрім того, якщо говорити про мову ЗМІ, то вживання кожного слова регламентувалося чіткими цензурними приписами.

У 2017–2018 рр. в ЗМІ нами зафіксовано 67 нових лексем з префіксоїдом *VELO-*: *VELOактивіст, велоакція, велоасоціація, „Веловектор”* (організація), *велогонщиця, велогромада, велодень, велодім, велодоріжка, велодорога, велоекіпіровка, велоекскурсія, велозамки, велоінфраструктура, велоквест, велоколони, велокомпанія, велокооператив, велоланцюги, веломагазин, веломайстер, веломайстерня, веломандрівка, веломандрівник, веломережа, веломісто, велоорганізація, велоофіцер, велопарад, велопарк, велопарковка, велопатруль, велопатрульний, велоперевіз, велопішохідний, велоподорож, велополіцейський, велопохід, велопрогулянка, велопродавець, велопрокат, велопростір, „Велопростір”* (компанія), *велоралі, велорух, велосезон, велосипедист-новачок, велосипеднотуристичний, велосипед-тандем, велосмуга, велосотка, велоспільнота, велостоянка, велоструктура, велотовари, велотранспорт, велотуризм, велофест, велофініштур, велохелп, велошкола, велошляхи, електровелосипед, мандрівник-велосипедист, найвелосипедніший, ретровелосипед, товвеломіста*. Пор., наприклад: *Скоро на вулицях Києва з'являться велополіцейські; У деяких містах України в міськраді з'явилася посада велоофіцера, а у Львові – навіть штатна така посада; Серед товвеломіст України – Львів, Франківськ, Тернопіль, Київ, Кременчук, Вінниця і Миколаїв; На велосипедах-тандемах у велопоході взяли участь незрячі; Завтра в центрі Києва планується велопарад дівчат; По вулицях Нових Санжар рухається велотранспорт, до якого прикріплені спеціальні карети для збору сміття; У місті люди мають більшу можливість придбати гарну велоекіпіровку; У передачі брав участь Сергій Смирнов – власник велокомпанії „Велопростір”; У Львові відкрився муніципальний велопрокат; В Одесі проїде велоколони Святих Миколаїв.*

Аналізовані похідні утворення за своїм змістом відображають, головним чином, світоглядні зміни членів суспільства, які пов'язані з місцем людини в природі, збереженням довкілля, прагненням вести здоровий спосіб життя, що наразі у зв'язку з вибором українцями європейських цінностей дуже актуальні. Цим пояснюється поява лексики, яка номінує поняття, явища, які стосуються популяризації велосипедного транспорту, його інфраструктури, організації та форм велосипедного руху, його учасників, велотуризму, відпочинку тощо.

Отже, за останні два роки свого функціонування словотвірне гніздо з вершиною *VELO-* поповнилося втричі. Звичайно, не всі новоутворені лексеми стануть мовним надбанням. Деякі з них із різних причин забудуться і вийдуть зі

вжитку. Майже всі лексеми словотвірного гнізда з вершиною *VELO-* (*велосипед*) – іменники, бо саме вони виконують функцію називання нових понять, породжених сучасною дійсністю. Лише 4 утворення – слова інших частин мови (прикметники *велопішохідний*, *велосипедний*, *велосипеднотуристичний*, *найвелосипедніший*).

Серед нових слів, які з'явилися в словотвірному гнізді, деривати різних рівнів похідності, утворені такими способами словотворення, як слово- та основоскладання (*велосипед-тандем*, *велосипедист-новачок*, *мандрівник-велосипедист*, *електровелосипед*, *ретровелосипед*, *VELOКОЛОНА*), складносуфіксальний спосіб (*велосипеднотуристичний*), префіксальний (*найвелосипедніший*). Окремі лексеми утворені лексико-семантичним способом шляхом онімізації („*Веловектор*”, „*Велопростір*”).

Матеріал дослідження свідчить про високу словотворчу активність префіксоїда *VELO-*. Його словотвірна парадигма становить 56 дериватів із 67 нових утворень, які поповнили словотвірне гніздо. Усі ці слова – композитоїди (похідні слова, утворені префіксоїдом – кореневою за походженням морфемою, що функціонально зблизилася з префіксом). Пор., наприклад: *VELOактивіст*, *VELOакція*, *VELOасоціація*, *VELOгромада*, *VELOдень*, *VELOдім* тощо. Оскільки префіксоїдні утворення за своїми семантико-словотвірними ознаками дуже близькі до складних слів, то вони, як і юстапозити та композити, здатні оперативно й максимально адекватно номінувати всі ті нові явища і процеси, які з'являються. У них поєднуються стислість і семантична насиченість, проявляється економія мовних засобів [7, с. 163]. Стрімке зростання продуктивності творення дериватів з префіксоїдом *VELO-* пов'язане винятково з позамовними чинниками. Позамовні чинники вимагають, а внутрішньомовні сприяють утворенню багатьох нових слів. Ріст емпіричної продуктивності при творенні лексем з префіксоїдом *VELO-* забезпечується його високою системною продуктивністю, обумовленою такими важливими чинниками, як наявність великого масиву слів, з якими цей префіксоїд може взаємодіяти; використання високопродуктивних способів словотворення (слово- та основоскладання); незначні формальні обмеження у процесі деривації, які легко знімаються за допомогою морфонологічних змін; відсутність конкурентних альтернативних способів номінації. Отже, за необхідності за допомогою префіксоїда *VELO-* нові слова можуть продукуватися легко й у потрібній кількості.

Важливим чинником динамічного розвитку словотвірного гнізда з вершиною *VELO-* послугувала також словотвірна імпровізація – одна з найхарактерніших рис сучасного дериваційного процесу. Відсутність цензури, відчуття свободи, зокрема відчуття внутрішньої свободи, яке з'явилося в громадян, зокрема в журналістів, у зв'язку з бурхливими соціально-політичними змінами в українському суспільстві, матеріалізувалося у процесі словотворчості [13, с. 126].

Узагальнюючи вищевикладені міркування, можна стверджувати, що висока динаміка розвитку словотвірного гнізда з префіксоїдом *VELO-* є результатом відображення взаємодії мови, зокрема її словотвірної системи, з особливостями розвитку і потребами українського суспільства на сучасному

етапі. Лексеми, утворені префіксоїдами, поруч зі складними словами (юкстапозитами, композитами) завдяки особливостям своєї семантико-словотвірної структури здатні оперативнo й максимально адекватно номінувати всі ті нові явища і процеси, які з'являються. Вивчення інших тенденцій розвитку українського словотворення, пов'язаних із потребами у збагаченні мови новими словами, становить **перспективу** дослідження.

Список використаних джерел та літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2004. 1440 с.
2. Городенська К. Г. Нові явища та процеси в українському словотворенні: динаміка чи диструкція словотвірних норм. *Українська мова*. 2013. № 2. С. 3–12.
3. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні; гол. ред. О. Мельничук. К.: Наук. думка, 1982. Т. 1. 634 с.
4. Кислюк Л. Вплив авторитетних українських видань на формування сучасного обличчя української літературної мови. *Тенденції розвитку української лексики та граматики* / за ред. І. Кононенко, І. Митнік, С. Романюк. Варшава; Івано-Франківськ, 2015. Ч. 2. С. 26–37.
5. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія. К.: Вид. Дім Дм. Бураго, 2008. 335 с.
6. Нечволод Л. І. Сучасний словник іншомовних слів. Харків, 2008. 768 с.
7. Потиха З. А. Современное русское словообразование: пособ. для учит. М.: Просвещение, 1970. 384 с.
8. Рудницький Ярослав Б. Етимологічний словник української мови : у 4 т. An etymological dictionary of the Ukrainian language. Вінніпег : УВАК, 1962. Т. 1. Вип. 1–11. 968 с.
9. Словник української мови : у 11 т. К.: Наук. думка, 1970–1980. Т. 1–11.
10. Стишов О. Глобалізаційні вияви в словотворенні української і російської мови кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Вісник Прикарп. нац. ун-ту імені В. Стефаника. Філологія*. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XV – XVIII. С. 204–208.
11. Український орфографічний словник / за ред. А. О. Свашенко. Харків, 1997. 845 с.
12. Українсько-російський словник : у 6 т. К.: АН УРСР, 1953–1963. Т. 1–6.
13. Хрустик Н. М. Активні процеси словотворення в сучасній українській мові : складні слова. *Слов'янський збірник*. Чернівці, 2016. Вип. 20. С. 123–125.
14. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка. 2-е изд., перераб. и доп. К.: Рад. шк., 1989. 511 с.

Referenses

1. Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy, uklad. i hol. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin', 2004. 1440 p.
2. Horodens'ka K. H. Novi javyshcha ta protsesy v ukrains'komu slovotvorenni: dynamika chy destruktsiya slovotvirnykh norm. Ukrayins'ka mova. 2013. № 2, pp. 3–12.
3. Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy: u 7 t. K., 1982. T. 1. 634 p.
4. Kyslyuk L. Vplyv avtorytetnykh ukrayins'kykh vydan na formuvannya suchasnoho oblychchya ukrayins'koyi literaturnoyi movy. Tendentsiyi rozvytku ukrains'koyi leksyky ta hramatyky. Varshava; Ivano-Frankivs'k, 2015. Ch. 2, pp. 26–37.
5. Klymenko N. F., Karpilovska Ye. A., Kyslyuk L. P. Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrayins'komu leksykonі: monohrafiya. K., 2008. 335 p.
6. Nechvolod L. I. Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv. Kharkiv, 2008. 768 p.
7. Potikha Z. A. Sovremennoe russkoe slovoobrazovanie. M., 1970. 384 p.
8. Rudnycky Jaroslav B. An etymological dictionary of the Ukrainian language: in 4 Vol. Vinnipeg, 1962. Vol. 1, parts 1–11. 968 p.
9. Slovnyk ukrayinskoyi movy : u 11 t. K., 1970–1980. T. 1–11.
10. Styshov O. Hlobalizatsiyni vyyavy v slovotvorenni ukrains'koyi i rosiys'koyi movy kintsya XX – pochatku XXI st. Visnyk Prykarp. nats. in-tu imeni V. Stefanyka. Filolohiya. Ivano-Frankivs'k, 2007. Vyp. XV–XVIII, pp. 204–208.
11. Ukrains'kyi orphohraphichnyi slovnyk za red. A. O. Svashenko. Kharkiv, 1997. 845 p.
12. Ukrayinsko-rosiyskyy slovnyk: u 6 t. K., 1953–1963. T. 1–6.
13. Khrustyk N. M. Aktyvni protsesy slovotvorennya v suchasniy ukrayins'kiy movi: skladni slova. Slovyans'kyi zbirnyk. Chernivtsi, 2016. № 20, pp. 123–135.
14. Tsyhanenko H. P. Etimologicheskiy slovar' russkogo jazyka. K., 1989. 511 p.

Н. М. Хрустык

АКТИВНЫЕ ПРОЦЕССЫ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ: ДИНАМИКА СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ГНЕЗДА С ПРЕФИКСОИДОМ ВЕЛО-

Статья посвящена исследованию активных процессов словообразования в современном украинском языке. На материале лексикографических трудов рассматривается возникновение и динамика развития словообразовательного гнезда с префиксоидом *VELO-*. Приблизительно за 150 лет функционирования в украинском языке исследуемого словообразовательного гнезда в словарях отражены 33 его лексемы. В статье также фиксируются и анализируются дериваты этого словообразовательного гнезда, появившиеся в последние два года в СМИ. Установлено, что за краткий период времени

словообразовательное гнездо с вершиной *вело-* активно пополнилось новыми лексемами, увеличившись в три раза. Определяются и изучаются причины активного образования его дериватов. Делается вывод, что высокая динамика развития словообразовательного гнезда с префиксоидом *вело-* является результатом взаимодействия языка, в частности его словообразовательной системы, с особенностями развития и потребностями украинского общества на современном этапе. Лексемы, образованные префиксоидами, наряду со сложными словами (юкстапозитами, композитами), имея особую семантико-словообразовательную структуру, способны оперативно и максимально адекватно называть все те новые явления и процессы, которые возникают.

Ключевые слова: развитие украинского языка, СМИ, активные процессы словообразования, словообразовательное гнездо, сложные слова, префиксоид *вело-*.

N. M. Khrustyk,

Candidate of Philology,

Associate Professor of Ukrainian Language Department

Odesa I. I. Mechnikov National University,

24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,

tel.: 099 3194217,

kafukrmovaonu@ukr.net

DYNAMICS OF THE FAMILY OF WORDS WITH THE PREFIXOID ВЕЛО- AS AN EXAMPLE OF AN ACTIVE MODERN TREND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN DERIVATION

Summary

The article is devoted of the question of studying dynamics of the family of words with the prefixoid *вело-* as an example of an active modern trend development of the Ukrainian language in derivation. The author proves of this problem being adequate, actual and perspective. The active modern trend development of the Ukrainian language in derivation. of different years outlined and defined in works by N. F. Klymenko, Ye. A. Karpilovska, L. P. Kyslyuk, K. H. Horodenska, O. A. Styshov and other.

The **purpose** of our research is to study dynamics of the family of words with the prefixoid *вело-* as an example of an active modern trend of the Ukrainian language in derivation. The **object** of the research is proper functioning derivation of the Ukrainian language. The **subject** of our research is dynamics of the family of words with the prefixoid *вело-* as an example of an active modern trend development of the Ukrainian language in derivation. To teach the aim we should solve such **problems**: outline the derivative words with the prefixoid *вело-* in dictionaries of different years and in modern mass media; to study characteristic of the development of the family of words with the prefixoid *вело-* and what causes its formation. **Methodology.** The historical, functional, descriptive methods, the method of

quantitative calculations, the method of morphemic and derivational analysis are used. **Findling.** The research results show, that the dynamics of the family of words with the prefixoid вело- in modern Ukrainian language is the most high..The important cause of its activity is the necessity of the briefly express an opinion. **Practical value.** The methodology of studying dynamics of the family of words with the prefixoid вело- as an example of an active modern trend development of the Ukrainian language in derivation can be used in the process of writting textbooks in morphemics and word-formation of the Ukrainian language at a high school. **Results.** The word-buiding of new derivative words of the family of words with the prefixoid вело- depend of the development of society.

Key words: functioning of the Ukrainian language, mass media, an active trends development in derivation, family of words, complex words, prefixoid вело-.

Надійшла до редакції 27.06.2018 р.

УДК 811.161.2:81'373.6:001.4

DOI: <https://doi.org/10.18524/2413-0613.2018.22.145399>

О. А. Войцева,

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри загального та слов'янського мовознавства філологічного факультету

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,

Французький бульвар 24 / 26, м. Одеса, 65058, Україна,

тел.: +38(048) 776-04-42,

movoznavstvo98@gmail.com;

старший науковий співробітник

державної наукової установи „Інститут модернізації змісту освіти”,

пров. Нахімова, 8, к. 24, м. Одеса, 65014, Україна

ПАРФУМЕРНО-КОСМЕТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЇЇ ПОХОДЖЕННЯ

Статтю присвячено термінології української мови, що відбиває сучасний стан і поняттєвий апарат галузей парфумерії і косметики. Розвиток парфумерно-косметичної термінології знаходиться в тісній кореляції з референтною сферою, в підсистемі взаємозалежних і взаємопов'язаних між собою мовних елементів. Походження, специфіка і розвиток парфумерно-косметичної термінології в українській мові викликають зацікавлення вчених і зумовлюють актуальність обраної теми. Метою дослідження є аналіз генези парфумерно-косметичної термінології сучасної української мови.

Зібраний матеріал свідчить, що у складі термінології парфумерії та косметики питомі за походженням терміни становлять лише 5, 6 % від зібраних лексем (без урахування похідних слів). З індоєвропейського лексичного фонду успадковано слова *вода*, *сіль*, з праслов'янської мови – *духи*, *мило*, *віск*. Унаслідок контактів між східнослов'янськими мовами та власного розвитку української мови виникли такі номінації, як *піна*, *свічка*, *пробник*, *освітлювач*, *білила* та ін. Запозичення домінують у корпусі термінології косметичних і парфумерних засобів української мови (вони становлять 45, 6 % від загального числа досліджених нами термінів), що можна пояснити загальнотермінологічною тенденцією до інтернаціоналізації фахової лексики та міжнародним характером парфумерно-косметичної індустрії. Прямі або опосередковані етимологічні запозичення з грецької (*аромат*, *крем*), латинської (*гель*, *концентрат*), французької (*помада*, *одеколон*), англійської

мов (*спрей, коректор, тонік*) зазнають на ґрунті приймаючої української мови фонетичної, лексико-семантичної, граматичної адаптації.

Ключові слова: термін, парфумерно-косметична термінологія, етимологія, питома лексика, запозичення.

Сучасна галузь парфумерно-косметичної термінології (далі – ПКТ) як динамічна і широко вживана мовцями фахова лексична підсистема, що має багатовікові традиції, викликає зацікавленість з боку термінологів, про що свідчать праці З. Гандалоевої, Н. Гимер, О. Коломієць, І. Полюги, В. Кутенко, О. Таранової та ін. [див.: 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

Зокрема етимологію, структуру і семантику назв засобів парфумерії і косметики російської мови XI–XXI ст. дослідила О. Коломієць. На її думку, парфумерно-косметичні продукти спочатку „функціонували в мові як пахучі речовини та прикраси, потім – як лікувальні препарати, а пізніше їх стали використовувати для підкреслення краси та молодості. З XIX ст. вітчизняні косметика и парфумерія виділилися як самостійні галузі, пройшли стадію „хімізації” та повернення до натуральних продуктів” [5, с. 3–4].

Термінологію косметики та косметології в українській мові на структурно-семантичному рівні проаналізувала Н. Гимер, яка наголошує, що „у сучасних соціокультурних умовах спостерігаємо використання лексики, пов’язаної зі сферою виробництва косметичних засобів, їх застосування, а також із відповідною науковою галуззю – косметологією. <...> На сучасному етапі постала потреба виробити власну національну фахову лексику косметики та косметології (ЛКК), нові фахові назви та упорядкувати уже наявні номінації у чітку систему, що має забезпечити терміноназвами косметичну галузь та косметологію як окрему науку” [3, с. 3].

Однак відсутність окремої лінгвістичної праці, що комплексно б описувала генезу, розвиток в українській мові термінології двох близьких за поняттєвим апаратом галузей – парфумерії і косметики, зумовлює актуальність обраної нами теми. Ми розглядаємо терміни парфумерії та косметики в одному терміномасиві, оскільки ці галузі та їх вербальні позначення перехреснюються і функціонують паралельно.

Сьогодні парфумерно-косметична продукція, що користується значним попитом у населення, переживає період реформування та пристосування до світових тенденцій, які спостерігаються в галузі парфумерії і косметології. В Україні зареєстровано понад 300 підприємств-виробників парфумерно-косметичної продукції, 15 вищих навчальних закладів готують фахівців для косметичної галузі [ФЕ].

Метою проведеного дослідження є встановлення джерел формування ПКТ сучасної української мови. Матеріалом слугували понад 200 парфумерно-косметичних термінів української мови, зібраних методом суцільної вибірки зі словників, наукової літератури, спеціальних видань, інтернет-джерел.

У теоретичному плані ми спиралися на праці термінологів (Д. Баранник, Т. Кияк, І. Кочан, А. Крижанівська, Г. Наконечна, Н. Непийвода, Т. Панько,

Л. Симоненко, Ф. Нікітіна, Б. Рицар та ін.), що відносять терміни і термінології різних галузей до особливого функціонального стилю мови.

Для ПКТ української мови базовими є терміноодиниці *парфумерія* і *косметика*. Термін *парфумерія* увійшов до ПКТ через посередництво французької мови (фр. *parfumerie*) з латини (лат. *per futum* „крізь запах”), *заст. пахощі збірн.* „косметичні вироби (духи, одеколон і т. ін.), звичайно ароматичні” [СУМ, т. 6, с. 82]. Специфіка галузі парфумерії полягає в тому, що вона водночас є наукою і мистецтвом, оскільки дозволяє, спираючись на наукові дані, досвід і здібності людини, створювати найбільш гармонійні та приємні за запахом суміші духмяних речовин – парфумерні композиції [Пешук, с. 333].

Грецизм *косметика* < гр. *κοσμητική* „майстерність прикрашати” означає: „1. заходи догляду за шкірою, волоссям, нігтями; 2. *збірн.* засоби для надання свіжості й краси обличчю та тілу людини” [СУМ, т. 4, с. 306]. Галузь косметики тісно пов’язана з *косметологією* „галузь знання, що вивчає лікувальну й декоративну косметику” [СУМ, т. 11, с. 690].

В складі ПКТ функціонують терміни, перенесені з інших термінологій (медицина, фармакологія, хімія, дерматологія, анатомія, хірургія, релігія, кулінарія, мистецтво та ін.) шляхом транстермінологізації з повним чи частковим переосмисленням. Процес транстермінологізації викликає появу міжгалузевих омонімів, наприклад: *крем* (< фр. *с е* „вершки, крем, мазь”, лат. *chrisma*, гр. *χρῖμα* від *χρῖω* „мажу”) „1. густа солодка маса зі збитих вершків, молока, масла, яєць, цукру з доданням різних спецій, кави, шоколаду, горіхів і т. ін., що вживається при виготовленні тортів, тістечок, а також як десерт; 2. косметична мазь; 3. паста для шкіряного взуття” [СУМ, т. 4, с. 333].

Крім того, запозичення лексем із загальнонародної мови спричиняє семантичні процеси, наприклад, генералізацію семантики, пор. *сироватка* (< псл. **sy ovatъ* „пов’язаний з сиром”, **sy ъ* „сировий”, **su ovъ* „кислий, рідкий” (припускається, що зв’язок із словом *сир* вторинний) [ЕСУМ, т. 5, с. 242] „1) рідина, яка виділяється при згортанні молока та при утворенні з нього кислого молока й сиру; 2) рідина, що утворюється з крові та лімфи при їх зсіданні поза організмом і використовується в медицині як лікувальний і діагностичний засіб” [СУМ, т. 9, с. 200]. Розширення смислового обсягу слова на ґрунті ПКТ (*сироватка для обличчя*) відбулося завдяки властивостям текстури рідини, яка виділяється при згортанні молока.

ПКТ української мови будується на основі смислових логічних зв’язків, професійних знань, що виражені в мовних знаках, вона характеризується генетичною неоднорідністю, бо утворилася з різнорідних лексичних елементів – питомих і запозичених.

Відомо, що парфумерія і косметика використовувались на всіх ступенях розвитку людини – у релігійних обрядах, магії, алхімії. Батьківщиною парфумерного мистецтва вважають Месопотамію або Аравію; сучасна косметика зародилася на Стародавньому Сході [9].

О. Коломієць стверджує, що в XI–XVII ст. існували такі підгрупи спеціальної лексики на позначення предметів парфумерії і косметики: 1) назви

рослин (*чистотіл, мати-й-мачуха, кропива, звіробій*); 2) назви рідин (*води, відвари, настої, спирти*); 3) назви сухих речовин (*порошки, товчене каміння, сажка*); 4) назви мазей (*масть, смола*); 5) назви фарб (*білила, сурма (стибій), басма*) [6, с. 8]. Номінації парфумерії і косметики з XVI ст. фіксуються історичними словниками української мови (*молочко, облива, нечисть, короста, бородавка*) [3, с. 6].

Найдавнішим шаром ПКТ в українській мові є питома лексика, що за нашими підрахунками становить 5,6 % від зібраної кількості термінів (без урахування похідних слів). Це лексеми, успадковані з індоєвропейського мовного фонду (*вода, сіль*), з праслов'янської мови (*духи, мило, віск*), а також номінації, сформовані унаслідок контактів між східнослов'янськими мовами та власного розвитку української мови: *запах* (< *пахнути*, псл. **пахнѣти* „властивість предметів, речовин діяти на органи нюху; те, що сприймається органами нюху” [СУМ, т. 2, с. 518]), *піна, свічка, пробник, освітлювач, білила* та ін).

Із загальнонародної мови запозичено до ПКТ слово *вода* (< псл. **vodā*, іє. **ud-* „вода, мокрота”) „прозора, безбарвна рідина, що становить собою найпростішу хімічну сполуку водню з киснем” [ЕСУМ, т. 1, с. 414; СУМ, т. 1, с. 716], яке увійшло до складу двокомпонентних іменниково-прикметникових словосполучень (*парфумована / парфумерна вода, туалетна вода, духмяна вода, ароматична вода, міцелярна вода, трояндова вода, вітамінна вода* та ін.).

Лексема *сіль* (від індоєвропейської основи **sal-*, псл. **solь*) „1. біла речовина з гострим характерним смаком, що являє собою кристали хлористого натрію і вживається як приправа до страв, для консервування і т. ін.” [ЕСУМ, т. 5, с. 253; СУМ, т. 9, с. 219] потрапила в розглядувану термінологію з галузі кулінарії: *солі ароматичні для прийняття ванни* „гігієнічні та ароматичні засоби на основі морської солі з ефірними оліями, ароматизаторами, екстрактами цілющих рослин; засоби для ароматерапії” [Пешук, с. 334].

До праслов'янських за генезою термінів належать: *духи* (< псл. **duxь*, споріднене з „дух”, „душа”) „спиртовий розчин запашних речовин, що вживається як парфумерний засіб” [ЕСУМ, т. 2, с. 149–150; СУМ, т. 2, с. 444]; *масло* (< псл. **maz-slo* від основи дієслова *mazati* „мазати”) „2. спец. жирова речовина, яку видобувають із мінеральних речовин” [ЕСУМ, т. 3, с. 407–408; СУМ, т. 4, с. 639]; *мило* (< псл. **mydlo* похідне від *myti* „мити”) „гігієнічний засіб для миття, догляду за тілом, який має гарні очищувальні та піноутворювальні властивості” [ЕСУМ, т. 3, с. 461; Пешук, с. 331]); *віск* (< псл. **voskь*) „1. пластична маса жовтого або білого кольору, яку виробляють бджоли для стільників; 2. якісно близька до бджолиного воску маса мінерального або рослинного походження” [ЕСУМ, т. 1, с. 404; СУМ, т. 1, с. 683]; *піна* (< псл. **pěna* „піна”) „непрозора легка пухлята маса, утворена на поверхні рідин від сильного коливання, збовтування, нагрівання, бродіння і т. ін.” [ЕСУМ, т. 4, с. 406; СУМ, т. 6, с. 535]); *свіча* (< псл. **světja*) „паличка воску, лою, стеарину з ґнотою усередині, яку використовують для освітлення” [СУМ, т. 9, с. 97]).

Запозичена лексика домінує у ПКТ, вона становить 45,6 % від загального числа досліджених нами термінів. Іншомовні слова на ґрунті української мови

повністю засвоюються (олія, аромат, крем, бальзам, лак), належать до власне запозичень, у яких процес пристосування ще не завершився (амбре, желе, макіяж) або до варваризмів („запозичене чи створене за зразком якоїсь іншої мови слово або вираз, що порушує норми даної мови”) [СУМ, т. 19, с. 291]: *ремувер* „засіб для видалення макіяжа”; *плампер* „засіб для збільшення обсягу губ”; *хайлайтер*, *консилер* „засоби для висвітлення і маскувannya дефектів шкіри”. Нові модні терміни можуть бути синонімами відомих у ПКТ лексем: *рум’яна* – *блаш*, *латка* – *патчі*.

До найдавніших запозичень належать засвоєні українською мовою грецизми та латинізми, що могли входити за посередництвом інших мов, а в епоху середньовіччя – терміноназви арабського походження: *аромат* (< гр. *ἄρωμα*) „приємний і ніжний запах; пахощі” [СУМ, т. 1, с. 61]; *олія* (< гр. або лат. від псл. **olēja*) [ЕСУМ, т. 4, с. 182; СУМ, т. 5, с. 690]; *еліксир* (< лат. *elixi*, араб. *إلك سیر* „аль-иксир”) „витяжка з рослин або міцний настій їх на спирті, ефірних оліях і т. ін., що використовується в медицині, косметичі” [СУМ, т. 2, с. 474]; *гель* (< лат. *gelo* „застигаю; мороз, лід”) „однорідні колоїдні драглі, що мають деякі властивості твердих тіл” [СІС, с. 121] тощо. З XVIII ст. запозичуються галліцизми, пор.: *бріолін*, *брильєнтин* (< фр. *brillant* „блискучий”) „косметичний засіб для волосся, який надає блиск, фіксує зачіску, використовується переважно чоловіками” [http://slovopedia.org.ua/93/53393/833745.html]; *помада* (фр. *pomade* < *potum* „яблуко”) „запашна косметична мазь, що є сумішшю жиру з ароматизованими речовинами. Така мазь для фарбування губ” [СУМ, т. 7, с. 111]; *одеколон* (< фр. *eau de Cologne* „кельнська вода”) „спирто-водяний розчин запашних ефірних масел, що є парфюмерним, гігієнічним та освіжаючим засобом” [СУМ, т. 5, с. 624]; *фіксатор* (< фр. *fixateur* „закріплювач”) *біол.* „спеціальна речовина для обробки біологічних об’єктів, щоб зберегти морфологічну будову й хімічний склад їх при гістологічних або цитологічних дослідженнях” [http://slovopedia.org.ua/36/53412/250159.html]: *фіксатор для волосся*.

На сучасному етапі іншомовні терміни з французької мови передають шляхом транскодування, наприклад, *гоммаж* (< фр. *gomme* „ластик”) „спеціальний засіб, призначений для очищення шкіри від відмерлих клітин, що зумовлює поліпшення її зовнішнього вигляду і структури” [7, с. 141].

Основна маса етимологічних арабізмів, що номінують речовини, використовувані у галузі парфумерії та косметики, увійшла через посередництво інших мов (німецької, французької та ін.): *бальзам* (< нім. *Balsam*, через лат. *balsamum* з гр., з араб.) „1. напіврідка запашна, з домішкою ефірних масел смола деяких рослин, що має застосування в техніці, медицині, парфумерії. Розчин рослинних смол в ефірному маслі; мазь, виготовлена з лікарських рослин” [СУМ, т. 1, с. 98]; *лак* (< фр., з араб. *лакк*, санскр. *акта*) „плівкотвірний розчин смол або ефірів целюлози в спирті, скипидарі або маслі, яким покривають яку-небудь поверхню для її збереження і блиску. Блискучий застиглий шар цього розчину на поверхні якого-небудь предмета” [СУМ, т. 4, с. 438]: *лак для волосся*; *талък* (< нім., з іт., ісп. від араб. *талк*) „шаруватий м’який

мінерал білого або блідо-зеленого кольору. Порошок із цього мінералу, що застосовується в техніці та медицині” [Пешук, с. 335].

Значний вплив на сучасний склад ПКТ української мови здійснює англійська мова, що має статус мови міжнародного спілкування, пор.: *скраб* < англ. *to scrub* „терти, шкребти, дряпати” „косметичний засіб з відлущувальною дією (абразивний ефект), призначений для злущування ороговілих (відмерлих) клітин з поверхні шкіри”; *пілінг* < англ. *to peel* „знімати тонкий шар шкіри”; *спрей* < англ. *spray* „водяний пил, бризки; розпилювати” [Пешук, с. 334, 333, 335]; *тонік* < англ. *tonic water* „тонізуюча вода”: *тонік для обличчя*, *тонік для волосся*; *гліттер* < англ. *glitter* „блищати, виблискувати,, „різнокольорові декоративні, дрібно нарізані, розсипчасті блискітки” [<http://kosmetic.com.ua/shho-take-glitter-v-makiyazhi-manikyuri-i-dlya-volossya/>]; *патчі* (латка, пластир, тканинна маска) < англ. *patch* < латка, пластир”: *патчі для очей* „косметичні накладки, візуально схожі на пластирі, які борються з проявами втоми, набряками, синцями і зморшками” [<http://garna.top/yak-vykorystovuvaty-patchi-dlya-ochey/>]; *праймер* < англ. *primer* „буквар; початковий підручник” „базовий засіб для обличчя або нігтів”; *фланкер* < англ. *flanker, flank* „бік, сторона” „версія будь-якого аромату з деякими змінами, що стосуються нот, концентрації, зовнішнього вигляду флакона тощо” [<http://www.jak.iblog.in.ua/articles/spellsmell-navishho-potribni-flanker-i-chim-voni.html>] та ін.

Таким чином, можна стверджувати, що ПКТ як впорядкована підсистема науково-технічної термінології української мови відбиває сучасний стан і поняттєвий апарат галузей парфумерії і косметики. Міжнародний характер термінології парфумерії та косметики засвідчують асимільовані в українській мові терміни, запозичені з грецької, латинської, французької, англійської та інших мов світу, що виконують номінативну функцію і належать до базового шару ПКТ. Разом із тим відзначаємо експансію модної термінології з англійської мови, маловідомої мовцям і часто незрозумілої, яка в деяких випадках вживається паралельно з питомими словами.

Перспективним, на наш погляд, є дослідження лексико-семантичної, структурної та функціональної специфіки ПКТ української мови на тлі інших слов’янських мов.

Список використаних джерел та літератури

1. Войцева Е. А. Роль вербальных и визуальных компонентов в моделировании текстов парфюмерно-косметической рекламы. *Текст. Предложение. Слово. Исследования по русскому языку II.* / Под ред. А. Сzapigi, Z. Czapigi. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016. С. 121–130.

2. Гандалоева З. С. История развития сферы парфюмерного и косметического производства и ее влияние на формирование соответствующей терминосистемы в современном английском языке. *В мире научных открытий.* 2015. № 3.7. С. 3414–3435.

3. Гимер Н. Іншомовна лексика в косметичі та косметології *Вісник Національного університету „Львівська політехніка”.* 2007. № 593. С. 74–78.

4. Гимер Н.О. Лексика косметики та косметології сучасної української мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Львів, 2010. 18 с.

5. Коломиец Е.В. Наименования средств парфюмерии и косметики в русском языке XI–XXI века: этимология, структура, семантика : автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 2011. 19 с.

6. Коломиец Е.В. К проблеме терминологии в отечественной парфюмерии. Классификация запахов парфюма. Вестник МГОУ. Серия „Русская филология”. № 4. 2009. С. 95–98.

7. Полюк І.С., Кутенко В.О. Семантико-когнітивні особливості перекладу французьких текстів з косметології українською мовою. Мови професійної комунікації : лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти: мат. III Міжнар. наук. конф. К.: „Кафедра”, 2016. С. 140–142.

8. Таранова Е.Н. Структурно-семантические особенности терминологии женской косметики (на материале русского и немецкого языков): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 – теория языка. Белгород, 2010. 202 с.

9. Morris E. *Fragrance: The Story of Perfume from Cleopatra to Chanel*. New York: Scribner, 1984. 304 p.

10. Пешук – Пешук Л. В., Бавіка Л. І., Демідов І. М. Технологія парфумерно-косметичних продуктів. К.: Центр учбової літератури, 2007. 376 с.

11. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К.: Наук. думка, 1982–2002. Т. 1–6.

12. УМ – Словник української мови : в 11 т. Ред. кол. : І. К.Білодід (гол.) та ін. К.: Наук. думка, 1970–1980.

13. ФЕ – Фармацевтична енциклопедія. URL: <http://www.pharmencyclopedia.com.ua/>

14. Словопедія: <http://slovopedia.org.ua/>

References

1. Voytseva EA (2016) Rol' verbal'nykh i vizual'nykh komponentov v modelirovanii tekstov parfyumerno-kosmeticheskoy reklamy [Verbal and visual components in simulation of texts of perfumery-cosmetic advertising]. *Tekst. Predlozhenie. Slovo. Issledovaniya po russkomu yazyku II*. Pod red. A. Czapigi, Z. Czapigi. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, pp. 121–130.

2. Gandaloeva ZS (2015) Istoriya razvitiya sfery parfyumernogo i kosmeticheskogo proizvodstva i ee vliyanie na formirovanie sootvetstvuyushchey terminosistemy v sovremennom angliyskom yazyke [The history of development of the domain of perfumery and cosmetic production and her influence is to formation of the appropriate терминосистемы in modern English language] *V mire nauchnykh otkrytiy*, no. 3.7, pp. 3414–3435.

3. Hymer N (2007) Inshomovna leksyka v kosmetytsi ta kosmetolohiyi [Foreign lexicon in the cosmetics and cosmetology] *Visnyk Natsional'noho universytetu L'vivs'ka politekhnika*, no.593, pp. 74–78.

4. Hymer NO (2010) *Leksyka kosmetyky ta kosmetolohiyi suchasnoyi ukrayins'koyi movy* [Cosmetics lexicon and cosmetology modern Ukrainian language] (PhD Thesis), L'viv: Lvov National University of Ivan Franco.
5. Kolomiets EV (2011) *Naimenovaniya sredstv parfyumerii i kosmetiki v russkom yazyke XI–XXI veka: etimologiya, struktura, semantika* [The name of the means of the perfumery and cosmetics in Russian of XI are XXI centuries: ethymology, structure, semantics] (PhD Thesis), Moskva: Moscow state regional university.
6. Kolomiets EV (2009) *K probleme terminologii v otechestvennoy parfyumerii. Klassifikatsiya zapakhov parfyuma* [To the problem of the terminology in domestic perfumery. Classification of the smells of perfum] *Vestnik MGOU*, no. 4, pp. 95–98.
7. Polyuk IS, Kutenko VO (2016) *Semantyko-kohnityvni osoblyvosti perekladu frantsuz'kykh tekstiv z kosmetolohiyi ukrayins'koyu movoyu* [Semantics-cognitive features of translation of French texts on cosmetology to Ukrainian language] *Movy profesiynoyi komunikatsiyi: linhvokul'turnyy, kohityvno-dyskursyvnyy, perekladoznachyy ta metodychnyy aspekty: mat. III Mizhnar. nauk. konf.*, pp.140–142.
8. Taranova EN (2010) *Strukturno-semanticheskie osobennosti terminologii zhenskoy kosmetiki (na materiale russkogo i nemetskogo yazykov)* [Structural-semantic features of the terminology of women's cosmetics (on material of the Russian and German languages)] (PhD Thesis), Belgorod: Belgorod State University.
9. Morris E (1984) *Fragrance: The Story of Perfume from Cleopatra to Chanel*. New York: Scribner, 304 p.
10. Peshuk – Peshuk LV, Bavika LI, Demidov IM (2007) *Tekhnolohiya parfumerno-kosmetychnykh produktiv*. K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 376 p.
11. ESUM – Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy: V 7 t. AN URSR. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni; Redkol. O. S. Mel'nychuk (holovnyy red.) ta in. K.: Nauk. dumka, 1982–2002. T. 1–6.
12. SUM – Slovnyk ukrayins'koyi movy : v 11 t. Red. kol.: I. K.Bilodid (hol.) ta in. K.: Nauk. dumka, 1970–1980.
13. FE – Farmatsevtichna entsyklopediya. URL: <http://www.pharmencyclopedia.com.ua/>
14. Slovopedia URL: <http://slovopedia.org.ua/>

Е. А. Войцева

ПАРФЮМЕРНО-КОСМЕТИЧЕСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА И ЕЕ ПРОИСХОЖДЕНИЕ

Статья посвящена парфюмерно-косметической подсистеме украинского языка как части научно-технической терминосистемы, которая отображает современное состояние и понятийный аппарат сфер парфюмерии и косметики. Развитие рассматриваемой терминологии находится в тесной корреляции с референтной сферой, поэтому данный терминофонд требует особого внимания со стороны лингвистов. Целью проведенного исследования явилось установление

происхождения парфюмерно-косметической терминологии современного украинского языка.

Собранный материал подтвердил, что в составе терминологии парфюмерии и косметики функционируют номинации праславянского происхождения. Исконная лексика, составляющая 5,6 % терминов от собранного нами количества слов (без подсчета словообразовательных дериватов), унаследована из индоевропейского лексического фонда (*вода, сіль*), праславянского языка (*духи, мило, віск*), а также вследствие контактов между восточнославянскими языками и собственного развития украинского языка (*піна, свічка, пробник, освітлювач, білила*). Заимствования доминируют в корпусе терминологии косметических и парфюмерных средств украинского языка (45,6 % от общего числа исследованных нами терминов), что объясняем общетерминологической тенденцией и международным характером парфюмерно-косметической индустрии. Этимологические заимствования, прямые и опосредованные, из греческого (*аромат, крем*), латинского (*гель, концентрат*), французского (*помада, одеколон*), английского языков (*спрей, коректор, тонік*) адаптируются к фонетической, лексико-семантической и грамматической подсистемам языка.

Перспективы дальнейших исследований заключаются в сравнительном изучении лексико-семантической, структурной и функциональной специфики парфюмерно-косметической терминологии украинского языка на фоне других славянских языков.

Ключевые слова: термин, парфюмерно-косметическая терминология, этимология, исконная лексика, заимствования.

O. A. Voytseva,

Doctor of Philological Sciences,
Professor, Chair of General and Slavic Linguistics Department
Odesa I. I. Mechnikov National University,
24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa,
65058, Ukraine,
tel.: +38(048) 776-04-42,
movoznavstvo98@gmail.com;
Senior Research Office,
Institute of education content modernization,
8, prov. Nakhimova, k. 24, Odesa, 65014, Ukraine

PERFUME-COSMETIC TERMINOLOGY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AND ITS ORIGIN

Summary

The article is devoted to the perfumery-cosmetic subsystem of the Ukrainian language as a part of the scientific and technical terminology, which reflects the current state and conceptual apparatus of both spheres: perfumery and cosmetics. The development of the studied term info requires special attention on behalf of linguists.

The concepts of perfumery, cosmetics, and cosmetology are verbalized in special terminology as a system of interdependent and interdependent elements, which is used in the process of special and mass communication. The purpose of the study is to establish the origin of the perfume and cosmetic terminology of the modern Ukrainian language.

The collected material confirmed that in the terminology of perfumery and cosmetics nominations of praslavic origin function. The original vocabulary, which amounts to 5.6% of the terms from the number of words we collected (without counting the derivational derivatives), is inherited from the Indo-European lexical fund (*water, salt*), the Proto-Slavic language (*perfume, soap, wax*), and also as a result of contacts between East Slavic languages and own development of the Ukrainian language (*foam, a candle, a sample, concealer, whitener*). Borrowings dominate in the body frame of the terminology of cosmetic and perfumery means of the Ukrainian language (45.6% of the total number of terms studied by us), which is explained by the general trend tendency and the international character of the perfume and cosmetics industry. Etymological borrowed words are direct and mediated from Greek (*aroma, cream*), Latin (*gel, concentrate*), French (*lipstick, cologne*), English (*spray, corrector, tonic*) adapt to the phonetic, lexical and grammatical subsystems of the language.

The prospect of further research is a comparative study of the lexico-semantic, structural and functional specifics of the perfumery-cosmetic terminology of the Ukrainian and other Slavic languages.

Key words: term, perfumery-cosmetic terminology, etymology, primordial vocabulary, borrowed words.

Надійшла до редакції 1.09.2018 р.

УДК 811.161.2'373.237'373.43]: 070

DOI: <https://doi.org/10.18524/2413-0613.2018.22.145401>

Г. Ю. Касім,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства філологічного факультету

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,

Французький бульвар 24 / 26, м. Одеса, 65058, Україна,

тел.: +38(048) 776-04-42,

movoznavstvo98@gmail.com;

старший науковий співробітник

державної наукової установи „Інститут модернізації змісту освіти”,

пров. Нахімова, 8, к. 24, м. Одеса, 65014, Україна

НОВІ ФЕМІНІТИВИ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

На сьогодні активне творення та вживання нових фемінітивів в українських електронних ЗМІ є яскравим виявом мовної політики, спрямованої

на розширення лексико-семантичної групи фемінітивів. Фемінітиви в українській мові є важливою складовою репрезентативної лексико-семантичної групи „назви осіб”. Метою зазначеної статті є розгляд суфіксальних особливостей неофемінітивів, що активно вживаються у сучасних ЗМІ, на фоні словотвірної системи української мови. При творенні нових фемінітивів використовуються традиційні для української мови фемінні суфікси *-к/а*, *-иц/я*, *-ин/я*. Показано, що при творенні неофемінітивів спостерігається виразна експансія форманта *-ин/я*, який за своєю продуктивністю випереджає у цій групі слів навіть такий традиційно продуктивний у мові фемінітивний суфікс, як *-к/а*. При тому, що серед традиційних фемінітивів номінацій із суфіксом *-к/а* у 50 разів більше, ніж номінацій із суфіксом *-ин/я*, серед обстежених неофемінітивів утворених за допомогою форманта *-ин/я* трохи більше, ніж утворених за допомогою форманта *-к/а*. Це безперечно засвідчує потужні преференції сучасних мовців щодо форманта *-ин/я* при творенні неофемінітивів. А стимулом такої експансії форманта *-ин/я* є як семантичні обертони (асоціація з традиційними номінаціями жінок з цим суфіксом, що мають „високу” семантику), так і відсутність комбінаторних і структурних обмежень (пор. обов’язкову кореляцію неофемінітивів на *-иц/я* з іменниками на *-ець*). Усі обстежені неофемінітиви виконують номінативну, а не експресивну функцію та виступають не як okazіональні слова, призначені для увиразнення конкретного тексту, а як номінації осіб жіночої статі. Винятком є лексикалізація форманта *-их/а*, що виступає okazіоналізмом у значенні „жінка середнього чи старшого віку, що не належить до найвищих соціальних верств”.

Ключові слова: неологізми, фемінітиви, мова ЗМІ.

Відомо, що такий напрям мовної політики, як вплив не на мовну ситуацію, а на структурні особливості мови, може реалізуватися лише в окремих ділянках мовної структури. Зокрема на лексичному рівні це здебільшого стосується регулювання термінології чи ставлення до запозичень (їхнє прийняття чи, навпаки, усунення з лексичної системи). На сьогодні яскравим прикладом відкритого впливу соціуму на розвиток лексики є рекомендації щодо вживання і творення (саме в такому порядку!) фемінітивів – назв осіб жіночої статі, парних до назв осіб чоловічої статі за родом занять, соціальним становищем, місцем проживання, етнічною приналежністю тощо. Так, популяризація фемінітивів є метою „Підручника для медій” [4].

І якщо рекомендація щодо вживання фемінітивів загальна й однозначна (категоричне „так, фемінітиви слід вживати!”), то рекомендації щодо їх творення стосуються цілком конкретних випадків. І ці рекомендації можуть бути як експліцитними, так і прихованими. Характерною рекомендацією першого типу є висловлена майже десять років тому думка проф. О. Пономаріва: *„Продавчиня” звучить набагато краще, ніж „продавиця”. Порівняймо: „кравчиня” від „кравець”, як „продавчиня” від „продавець”. „Фотографиня” – незвично, але відповідає законам українського словотвору, і до цього слова можна звикнути* [www.bbc.co.uk/blogs/ukrainian/ponomarov/2011/05]. Пор. також ситуацію, описану в [Працю „Гендер для медій” презентували в Ужгороді.

uzhgorod.net.ua/news/114885]: „<...> *Марія Маєрчик* <...> повідомила молоді про мовний експеримент, який полягає в тому, щоб вживати фемінітиви (назви на позначення професій, виду діяльності жінок) замість заведеного офіційного чоловічого роду – норми для української мови. Наприклад: *історик – історикиня, колега – колегиня, соціолог – соціологиня*”. Латентні ж рекомендації щодо вживання фемінітивів полягають у самій їхній репрезентованості у тексті.

Назви осіб серед неологізмів постійно становлять досить значну групу, що легко пояснюється антропоцентричністю людської свідомості. Репрезентативність зазначеної групи неологізмів неодноразово привертала увагу українських дослідників, що працюють у сфері неології, див. зокрема [3; 8, с. 14; 5, с. 56–58, 138–140, 156, 159, 176–177, 190–191, 235, 261 тощо] та ін. А фемінітиви, що є важливою складовою неологізмів – назв осіб, так само перебувають на сьогодні в полі зору українців: див., наприклад, праці А. М. Архангельської [1], М. П. Брус [2] та низки інших дослідників. Адже неофемінітиви, що активно фіксуються в сучасних ЗМІ і залишаються поки що мовленнєвими, а не мовними утвореннями, безперечно, становлять інтерес при розгляді динаміки сучасної української мови – її лексичної системи та словотворення.

Метою зазначеної розвідки є розгляд суфіксальних особливостей неофемінітивів на фоні словотвірної системи української мови.

Обстежені лексеми виникли шляхом того, що дослідники називають суфіксальною фемінізацією [8, с. 14], та використовують набір продуктивних українських фемінних суфіксів: *-к/а*, *-иц/я*, *-ин/я*. При цьому частотність уживання зазначених формантів у неофемінітивах не збігається з частотністю вживання їх у традиційних фемінітивах української мови. Найпродуктивнішим фемінітивним суфіксом в українській мові, як свідчить матеріал інверсійного словника, є суфікс *-к/а*: у такому значенні він представлений майже в 1170 словах [6, с. 13–50], Дещо поступається йому суфікс *-иц/я*, у фемінітивному значенні зафіксований близько 770 разів [6, с. 731–740]. А от фемінітивів з суфіксом *-ин/я* в СУМ зафіксовано лише 23: *рабиня, берегиня, богиня, герцогиня, ерцгерцогиня, княгиня, слугиня, другиня, таздиня, господиня, грекиня, бойкиня, своякиня, государиня, майстриня, бояриня, графиня, маркграфиня, монахиня, кравчиня, героїня, шахиня, шахиншахиня* [6, с. 604–605]. Натомість у виявлених неофемінітивах суфікс *-к/а* зустрівся в чотирнадцяти утвореннях, *-иц/я* – у трьох, а *-ин/я* – в шістнадцяти.

Отже, фемінітивний суфікс *-к/а*, що є домінуючим у словотвірній системі сучасної української мови, в обстежених неофемінітивах представлений у 14 випадках (42 %): *бігунка* [4, с. 15]. *геройка* [12, 26 березня 2018], *водійка* *трамвая* [4, с. 80], *депутатка* [4, с.69], *докторка наук* [4, с.36], *експертка* [12, 21 березня 2017; 12, 18 липня 2018], *нонконформістка* [10, 19 травня 2017], *програмістка* [4, с.92], *спортсменка-важкоатлетка* [4, с 15], *терапевтка* [4, с. 83], *фрідайверка* [12, 27 листопада 2017], *футболістка* [4, с. 114], *юристка* [12, 28 жовтня 2017], а також – з додаванням інтерфікса у разі скупчення приголосних наприкінці твірної основи – *дисергейтівка* [12, 21 березня 2017].

Продуктивний фемінітивний суфікс *-иц/я* у неофемінітивах зустрівся лише тричі, при цьому в усіх випадках відповідна номінація корелює з номінацією чоловічого роду, яка містить суфікс *-ець*: *літературознавиця* [12, 25 січня 2017; 12, 29 червня 2018]), *театрознавиця* [11, 26 січня 2018], *добровольця* [12, 26 березня 2018].

З тих 23 фемінітивів з суфіксом *-ин/я*, що зафіксовані Інверсійним словником української мови [6, с. 604–605], майже дві третини – 14 – можна розглядати як лексеми з „високою” конотацією за рахунок того, що вони позначають особу жіночої статі за її високим соціальним (*герцогиня, еригерцогиня, княгиня, газдиня, государиня, бояриня, графиня, маркграфиня, шахиня, шахиншахиня*), духовним (*берегиня, богиня, другиня*) чи особистісним (*героїня*) статусом. Власне лише *рабиня, слугиня, грекиня, бойкиня, своякиня, монахиня, кравчиня* є нейтральними з погляду оцінності, а в лексичному значенні номінацій *господиня, майстриня* представлена скоріше позитивна, ніж негативна оцінка. Тож не дивно, що саме цей суфікс активно використовується у неофемінітивах: *антропологиня* [4, с. 13, 67], *гравчиня* [4, с. 111], *дієтологиня* [12, 25 березня 2017], *критикиня* [12, 25 січня 2017; 10, 19 травня 2017; 11, 26 січня 2018], *культурологиня* [10, 6 липня 2018]), *плавчиня* [4, с. 114], *політикиня* [4, с. 92], *політологиня* (взяте, однак, у лапки, що свідчить про усвідомлення авторкою тексту незвичності слова: „*Політологиня*” Яремчук розказала про гуцульський норів та ставлення до грошей [12, 28 березня 2018]), *психологиня* [12, 26 січня 2018], *соціологиня* [12, 11 жовтня 2017], *теоретикиня* [4, с. 43, 48], *фахівчиня* [12, 18 липня 2018], *філософиня* [4, с. 92], *членкиня* [12, 27 травня 2014] і навіть *фотографиня* [12, 27 листопада 2017] та *воєнчиня*: *Коли жінка-воєнчиня повертається в мирне середовище, проблеми і комплекси з'являються знову* [10, 14 липня 2017]. Пор. варіант тексту російською мовою, який добре ілюструє більші можливості творення фемінітивів саме українською мовою: *Когда такая женщина возвращается в мирную среду, проблемы и комплексы возникают снова*.

Таким чином, серед обстежених неофемінітивів 16 (48 %) утворені за допомогою форманта *-ин/я* – це трохи більше, ніж утворені за допомогою форманта *-к/а*. Нагадаємо, що серед традиційних фемінітивів номінацій із суфіксом *-к/а* у 50 (!) разів більше, ніж номінацій із суфіксом *-ин/я*. Наведені цифри безперечно засвідчують потужні преференції сучасних мовців щодо форманта *-ин/я* при творенні неофемінітивів. А стимулом такої експансії форманта є як семантичні обертони (асоціація з традиційними номінаціями жінок, що мають „високу” семантику), так і відсутність комбінаторних обмежень (пор. обов’язкову кореляцію неофемінітивів на *-иц/я* з іменниками на *-ець*).

На відміну від значної частини новотворів – іменників чоловічого роду, що позначають людину, розглянуті вище неофемінітиви виконують номінативну, а не експресивну функцію: вони були створені не для конкретного тексту з метою його увиразнення, тобто не як оказіональні утворення, призначені для певного тексту, а ужиті на позначення осіб жіночої статі. Всі вони утворені суфіксацією від традиційних чи нових назв людини за її

професією або родом занять. Лише в одному випадку спостерігаємо неофемінітив – яскравий okazіоналізм, що виник досить рідкісним, якщо не унікальним, способом – шляхом лексикалізації морфем. Лексикалізація морфем, або „перетворення найменших значущих частин слова на окремі лексичні одиниці” [9, с. 149], описана на матеріалі української мови Н. М. Хрустик. Крім досить численних випадків лексикалізації афіксоїдів, що є наслідками двоїстої природи цих морфем, дослідниця описує також лексикалізацію префікса (*най* „найкращий”) та суфіксів (*енки* „жартівлива назва мешканців Центральної та Східної України, прізвища яких утворюються переважно за допомогою суфікса *-енк/о*”, *ізви* „різні філософські та політичні течії”, *істи* „особи, які є прихильниками певних філософських, релігійних, політичних напрямів” [9, с. 152]. Лексикалізація фемінітивного суфікса *-их/а*, що традиційно позначає в українській мові „назви осіб жіночої статі за професією та назви дружини за ім’ям, прізвищем, професією чоловіка” [7, с. 42], представлена у такому тексті: *Як писав в одній із ювілейних гуморесок (саме Борисоглібській і присвяченій) невгамовний Остап Вишня, характерні українські актриси у своєму репертуарі передбачали визначальне і колоритне „иха”. Шкандибиха, Терпелиха, Дзвонариха, Свиридиha, Деркачиха, Тхориха, Худолііha, Півниха, дячиха. Власне, всі ці „ихи” – з різних популярних і не дуже класичних українських п’єс – і є творчий спадок талановитої Борисоглібської. <...> Ця актриса так само славилася своїми „ихами”. Майже той самий репертуар. <...> Ті послідовниці, що концентрували у своїх сценічних образах (ті самі „ихи”) – народний гумор, народний смуток, серце з перцем, серце навпiл, лайливий норов, ніжну душу. <...> Свекруха (як збірний образ) – то галерея її “их” в очіпках і вишиваних сорочках, то жіночки веселенькі, іноді напідпитку, іноді занадто серйозні, готові повсякчас нагримати. <...> Їхній грізний норов – то не примха свекрухи, то не лише вияви характеру, а ще й наслідки драматичних життєвих обставин, у котрі кожна з „их” Борисоглібської повсякчас потрапляє. <...> Олена Голіцинська продовжувала акторську сімейну справу. Паралельно ніби й полемізувала з репертуаром матері-характерниці. Бо ж, на відміну від неї, вже не грала „их” [Олег Вергеліс. Ганна Борисоглібська: свекруха і мати // Дзеркало тижня, 27 жовтня 2017]. Як впливає з контексту та значення вихідного суфікса, „иха” – це жінка середнього чи старшого віку, що не належить до найвищих соціальних верств.*

Таким чином, уживання неофемінітивів у сучасних ЗМІ демонструє впровадження активного вживання спеціальних номінацій жінок з метою зменшення асиметричності гендерних номінацій людини. Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому аналізі репрезентативної лексико-семантичної групи „назви осіб”.

Список використаних джерел та літератури

1. Архангельська А. М. До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби. Традиція і сучасність // *Мовознавство*. 2013. № 6. С. 27–40.

2. Брус М. Фемінітиви української мови в переплетенні давніх і сучасних тенденцій // *Вісн. Львів. ун-ту : Сер. „Філологія”*. 2009. Вип. 46. Ч. 1. С. 61–69.
3. Вокальчук Г. М. та ін. Неологічні назви осіб у сучасних слов'янських мовах : [монографія]. Рівне-Оломоуць : Вид-во НУ „Острозька академія”, 2011. 201 с.
4. Гендер для медій. Підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / За ред. М. Маєрчик (голова редколегії), О. Плахотнік, Г. Ярманової. Вид. 3, випр. та доп. К.: Критика, 2017.
5. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. К.: Вид. Дім Д. Бураго, 2008. 336 с.
6. Інверсійний словник української мови / Уклад. С. П. Бевзенко, О. І. Бондар та ін. К.: Наук. думка, 1985. 812 с.
7. Сучасна українська літературна мова : морфологія / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. К. : Наук. думка, 1969. 583 с.
8. Тараненко О. О. Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалах української мови кінця XX – початку XXI ст.) // *Мовознавство*. 2014. № 5. С. 14–34.
9. Хрустик Н.М. Деякі міркування про лексикалізацію морфем // *Слов'янський збірник: Зб. наук. праць*. Вип. XVII. Чернівці: Букрек, 2013. С. 148–154.
10. *Дзеркало тижня*. URL: <https://m.dt.ua/gazeta-archive/>
11. *Тиждень*. URL: tyzhden.ua/
12. *Українська правда*. URL: www.pravda.com.ua/

References

1. Arxangelska A. M. Do problemy slovotvirnoyi feminizaciyi v ukrayinskij movi novitnoyi doby. Tradyciya i suchasnist // *Movoznavstvo*. 2013. № 6. pp. 27–40.
2. Brus M. Feminityvy ukrayinskoyi movy v perepletenni davnix i suchasnyx tendencij // *Visn. Lviv. un-tu : Ser. „Filologiya”*. 2009. Vy`p. 46. Ch. 1. pp. 61–69.
3. Vokalchuk G. M. ta in. Neologichni nazvy osib u suchasnyx slovyanskyx movax : [monografiya]. Rivne-Olomoucz : Vyd-vo NU „Ostrozka akademiya”, 2011. 201 p.
4. Gender dlya medij. Pidruchnyk iz gendernoyi teorii dlya zhurnalistyky ta inshyx sociogumanitarnyx specialnostej / Za red. M. Mayerchyk (golova redkolegiyi), O.Plaxotnik, G. Yarmanovoyi. Vyd. 3, vypr. ta dop. K.: Krytyka, 2017.
5. Dynamichni procesy v suchasnomu ukrayinskomu leksykoni / N. F. Klymenko, Ye. A. Karpilovska, L. P. Kyslyuk. – K.: Vyd. Dim D. Burago, 2008. 336 p.
6. Inversijnyj slovnyk ukrayinskoyi movy / Uklad. S. P. Bevzenko, O. I. Bondar ta in. K.: Nauk. dumka, 1985. 812 p.
7. Suchasna ukrayinska literaturna mova : morfologiya / za zag. red. akad. AN URSS I. K. Bilodida. K. : Nauk. dumka, 1969. 583 p.
8. Taranenko O. O. Formuvannya novoyi systemy socialnyx cinnostej i priorytetiv ukrayinskogo suspilstva (na materialax ukrayinskoyi movy kincyа XX – pochatku XXI st.) // *Movoznavstvo*. 2014. № 5. pp. 14–34.

9. Khrustyk N.M. Deyaki mirkuvannya pro leksy`kalizaciyu morfem // Slovyanskyj zbirnyk: Zb. nauk. prac. Vyp. XVII. Chernivci: Bukrek, 2013. pp. 148–154.

10. Dzerkalo tyzhnya. URL: <https://m.dt.ua/gazeta-archive/>

11. Tyzhden`. URL: tyzhden.ua/

12. Ukrayinska pravda. URL: www.pravda.com.ua/

G. Yu. Kasim,

Candidate of Philology,

Associate Professor of General and Slavic Linguistics Department

Odesa I. I. Mechnikov National University,

24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,

tel.: +38(048) 776-04-42,

movoznavstvo98@gmail.com;

Senior Research Office,

Institute of education content modernization,

8, prov. Nakhimova, k. 24, Odesa, 65014, Ukraine

NEW GENDER MARKING IN JOB TITLES IN CONTEMPORARY UKRAINIAN MASS-MEDIA

Summary

Currently an active creating and using of new gender marking in job titles in Ukrainian electronic mass-media is a great example of language politics, focused on the spread of the lexic-semantic group of the gender marking in job titles. Gender marking in job titles in Ukrainian language is an important part of a representative lexic-semantic group „names of persons”. The goal of the article is to distinguish the suffix peculiarities of the new gender marking in job titles, which are commonly-used in contemporary mass-media under the circumstances of Ukrainian language words-forming system. Traditional Ukrainian suffixes *-к/а*, *-иц/я*, *-ин/я* are used to create new gender marking in job titles. The article shows that during the formation of new gender marking in job titles a significant expansion of formant *-ин/я* is noticed. This suffix is in its productivity in this word-group even ahead such a traditionally productive suffix in language gender marking in job titles as *-к/а*. In spite of the fact that among traditional gender marking in job titles there are 50 times more nominations with the suffix *-к/а* than nominations with the suffix *-ин/я*, there are a little bit more new gender marking in job titles formed with the formant *-ин/я* than with the formant *-к/а* among the new gender marking in job titles among those were considered. This undoubtedly states influential preferences of contemporary speakers to formant *-ин/я* during the process of making new gender marking in job titles. The stimulus of this expansion of the formant *-ин/я* are as semantic overtones (the association with traditional women's nominations with such a suffix, which have „favourable” semantics) as the absence of combined and structural deprivations (compare a mandatory correlation of gender marking in job titles with the nouns

ending in *-ець*). All the studied gender marking in job titles serve nominative, not expressive function and are not occasional ones, used to signify a specific text, but as the nominations of female sex. The exception is lexically-used formant *-ух/а*, which is occasional one in the meaning of the woman of medium or elderly age, which doesn't belong to a privileged society.

Key words: neologisms, gender marking in job titles, the language of mass-media.

Надійшла до редакції 31.07.2018 р.

УДК 811.161.2'373.613: 003.03–044.332

DOI: <https://doi.org/10.18524/2413-0613.2018.22.145403>

Е. Е. Мінкевич,

ст. викладач кафедри загального та слов'янського мовознавства філологічного факультету

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,

Французький бульвар, 24 / 26, м. Одеса, 65058, Україна,

тел.: +38(048) 776-04-42,

movoznavstvo98@gmail.com

ГРАФІЧНО НЕАДАПТОВАНІ НЕОЗАПОЗИЧЕННЯ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

В статті на матеріалі електронних ЗМІ України (2016–2018) розглянуто особливості графічно неадаптованих неозапозичень (ГНН) – їхню семантику, прийоми введення в текст, варіативність графічної форми. Досліджувані одиниці належать до різних рівнів мови (слова, словосполучення, іноді навіть речення) та є іншомовними укрощеннями та варваризмами. Зазначені лексеми та звороти можуть уживатися текстах ЗМІ як без тлумачення значення (це стосується передусім тих одиниць, що мають відносно високу порівняно з іншими ГНН регулярність уживання в українському мовленні), так і з перекладом та / або семантизацією – тлумаченням значення. У випадку відсутності у ГНН точних еквівалентів в українській мові їхнє значення може описуватися в тексті, причому іноді досить розлого. Звісно, в групі ГНН, як і серед інших неозапозичень, абсолютну більшість становлять англіцизми, проте зрідка трапляються й запозичення з інших мов. Метою вживання ГНН у текстах сучасних ЗМІ є підкреслення їхньої іншомовності – щоб акцентувати інокультурність номінованої реалії або ж продемонструвати обізнаність автора тексту з англійськими виразами. В цілому ж більшість розглянутих неозапозичень отримала шанс проникнути в українське мовлення завдяки своїй семантичній наповненості та дії принципу економії.

Ключові слова: запозичення, неологізми, графічна адаптація запозичень, мова ЗМІ.

Активний приплив новітніх запозичень у сучасну українську мову та активне вживання їх у ЗМІ зумовлюють **актуальність** розгляду зазначеної проблеми, при тому, що аналіз неозапозичень на сьогодні постійно знаходиться в полі зору дослідників (див., зокрема: [1], [2], [3], [4], [6], [7] та ін.).

Об'єктом нашого дослідження є слова та звороти, що зберігають графічні особливості мови-донора (найчастіше англійської), тобто графічно не адаптовані до мови-реципієнта (української). **Предметом** дослідження є семантика та засоби введення в текст запозичень, переданих у тексті українською мовою засобами латиниці. Такі типи запозичень, як відомо, називаються іншомовними укрощеннями, а при регулярному вживанні – варваризмами [5], [8, с. 174]. Матеріалом дослідження стали графічно не адаптовані до української мови неозапозичення, ужиті в електронних ЗМІ України протягом 2016–2018 рр.

Звичайно, в синхронії межа між власне вкрощеннями та варваризмами може бути розмитою, проте, на нашу думку, англіцизми *all inclusive* „все включено” („система послуг, які надаються на території готелю безкоштовно”), *handmade* „ручної роботи”, „зроблений вручну”, *short-list* „короткий список” > „найкращі з (когось)”, *sold out* „продано”, *small talk* „світська розмова” (розмова „про погоду”), *to be continued* „далі буде”, „буде продовження” зробили помітні кроки на шляху перетворення їх з укрощень на варваризми. Відносно висока (порівняно з іншими графічно не адаптованими запозиченнями) регулярність їх уживання в українському мовленні і відповідно більша обізнаність мовців із їхнім значенням дають змогу вживати їх у текстах ЗМІ без тлумачення значення: *Ідеальний варіант* – **handmade** – *іграшки з шишок, горіхів, пряників і сушених фруктів* [12, 20 грудня 2017]; *Підсумки року: short-list факторів, які вплинули на аграрну галузь (заголовок)* [12, 2 січня 2018]; *Останні вистави перед театральною відпусткою точно пройдуть із позначкою sold out* [11, 20 серпня 2017]; *До першої кави зранку і після виснажливого дня на роботі я готова прикинутися манекеном, аби лише уникнути розмови із людьми. Але славнозвісний американський small talk – це елементарне правило ввічливості кожного уберепула, а після питання „звідки ти?” дороги назад нема* [10, 13 жовтня 2017]; *І всі ці явища – процесуальні – далі to be continued. І звідси незглибна народна любов до серіалів, бо вони тривають і тривають* [11, 14 квітня 2017].

Втім, зазначені лексеми та звороти можуть уживатися і в графічно адаптованих варіантах, пор.: *Імена людей, котрі мешкали <...> на вул. Михайлівській, 18а (тоді – Паризької комуни), сьогодні входять у шорт-лист засновників українського сучасного мистецтва* [9, 28 жовтня 2016]; заголовок *Український мовник оголосив про майже повний cold-аут квитків на Євробачення* [10, 18 квітня 2017]. Навіть у межах одного тексту знаходимо випадки паралельного вживання різних графічних варіантів: *У світі стрімко зростає попит на товари ручної роботи (hand made). Український стартап Three Snails допоможе українцям, які займаються хендмейд, відкусити шматок цього жирного пирога* [10, 12 жовтня 2017].

У текстах сучасних електронних ЗМІ графічно не адаптовані англіцизми (як, втім, й інші види запозичень) можуть вживатися з модифікацією значення, яка стає додатковим засобом експресивності. Так, *all inclusive* іронічно вжито в контекстуальних значеннях „додаткові проблеми”: *Головному герою Павлові дісталася не лише кохана дівчина Сара, але й **all inclusive** у вигляді її родини* [12, 12 травня 2017], а також „чудові умови утримання (про тварин)”: *У корів тут **all inclusive**. Вода та їжа – цілодобово. Про прив’язь навіть мова не йде* [10, 23 січня 2018].

Використання досить добре відомих значній кількості мовців англомовних зворотів та їх частин дає змогу вживати ці прозорі для реципієнта конструкції без семантизації: *must have* „те, що слід вживати; необхідне”, *mustread* „те, що слід прочитати”, *must-see* „те, що слід побачити”. Наприклад: *А приємна кислинка смородини та прохолода м’яти зробили новий йогурт „**must have**” напоєм літа* [12, 21 серпня 2017]; *Книга-бестселер New York Times та Wall Street Journal, одна з найкращих книг 2015 року за версією Марка Цукерберга та входить у список **mustread**-літератури Білла Гейтса* [12, 16 вересня 2016]. Інші приклади уживань таких лексем, словосполучень і навіть речень без перекладу з настановою на те, що читач зрозуміє: *Аж раптом, тиць-гриць, **surprise!** Не чекати біля моря погоди, а брати й робити* [9, 16 червня 2017]; *Пізніше, коли в моду ввійшли талант-шоу, то суддів до них добирали таким чином, щоб серед команди обов’язково була бодай одна **guest star** із Росії* [11, 27 квітня 2018]. Без перекладу можуть вживатися популярні прислів’я: ***Last but not least**, той самий звичайний громадянин поступово навчиться знаходити причинно-наслідковий зв’язок між своєю електоральною поведінкою і травмою від самоочевидних відкриттів стосовно тих, кому він – саме він, а не хтось інший – делегував владу* [11, 3 листопада 2016].

Водночас випадки, коли графічно не адаптоване англомовне слово / зворот супроводжується перекладом (іноді буквальним) українською мовою, також досить численні. Перекладатися може окреме слово: *Досвід Єдиного Європейського простору вищої освіти говорить про ставлення до університетів з погляду **excellence** (досконалості) та бутикової унікальності* [9, 20 жовтня 2017]. Проте частіше графічно неадаптований англіцизм, що супроводжується перекладом, являє собою словосполучення – двослівний термін: *Це і відчутний в умовах не постановлення виправдувальних вироків обвинувальний ухил (**accusatory bias**) у кримінальному провадженні* [9, 07 липня 2017]; *У всіх країнах, де влітку спекотно, трапляються **food poisoning** – харчові отруєння* [9, 7 липня 2017]; *Якось на **farmers market** („фермерському ринку”), де продаються, зазвичай, відчутно дорожчі продукти, ніж у магазині, я побачила дуже бідного чоловіка, принаймні, судячи з одягу* [10, 4 лютого 2018]; *Без цього точку неповернення, **point of no return**, не буде пройдено* [11, 22 травня 2017]. Втім, переклад такого терміна може бути буквализмом, що змушує реципієнта лише здогадуватися про сенс виразу: *Таким чином, іспит після 9-го класу матиме характер іспиту високих ставок (**high-stakes exam**)* [9, 24 березня 2017].

Пор. інші випадки перекладу графічно не адаптованих зворотів: *Наші жінки воліють, як кажуть, **stay safe** (залишатися в безпеці), коли йдеться про моду, і нерідко просто сліпо наслідують її* [10, 21 листопада 2016]; *Ми мали б замислитися про інтеграцію населення окупованих територій, а нам – і це вже не жарти! – пропонується „почути інший бік” і уникати „мови ворожнечі”, сумнозвісного **hate speech** <...>* [11, 30 березня, 2017]; *Коли ж ідеться про того, хто прорвався нагору харчового ланцюжка, його поведінка так само може визначатися вчорашніми травмами, тим, що в англомовному світі називають **poor eating habits** (≈ голодні звички), – звідси всі ці божжевільні „статусні” витрати в стилі Межигір'я, які суперечать не лише смаку, а й здоровому глузду* [11, 12 червня 2017]; *„Можливості самої Канади протистояти цьому обмежені. Це потребує співпраці країн-однодумців („**like-minded countries**”)”, – зазначила Фріланд* [9, 30 червня 2017]; *Мій однокласник, який зізнається, що його найкраще характеризує слово „зверхній”, спершу стверджує, що річ у тім, що, цитую, „люди тупі”, чи, точніше, **people are dumb*** [11, 22 липня 2017]; *У людей виник новий тип залежності, іменований FOMO – **fear of missing out**. Це коли боїшся не дізнатися про те, що знають інші* [9, 27 грудня 2017]. Переклад може бути й експланаторний (пояснювальний) – через використання назви добре знайомої реципієнтові вітчизняної реалії: *Коли я у своїй 20-з-чимось-річній сусідки вперше побачила **shopping utility cart**, тобто таку собі „кравчучку”, спершу навіть не зрозуміла, що це* [10, 4 лютого 2018].

Звісно, в групі перекладених графічно не адаптованих неозапозичень абсолютну більшість становлять англіцизми, проте зрідка трапляються й запозичення з інших мов, наприклад, з голландської: *Якщо раніше курси голландської вам могла оплатити **gemeente** (мерія), то тепер цим благом можуть скористатися тільки біженці* [9, 20 квітня 2018]; *Отримати посвідку на проживання в Голландії можна кількома шляхами: робочий контракт, який укладають із дипломованими фахівцями високого рівня (так званий **kennis migranten**), навчання, заміжжя (дуже рідко одруження) і статус біженця* [9, 20 квітня 2018].

Представлені випадки, коли ті самі англомовні звороти вживаються в одному контексті з перекладом, а в іншому – без нього, до того ж спостерігаємо варіантність перекладу: *Крім того, у результаті впровадження мотиваційних програм і проектів Україна зможе регулювати та контролювати так званий відплив мізків (**brain drain**), перетворювати його на циркуляцію мізків (**brain circulation**) і максимально використовувати знання діаспори (**brain gain**)* [9, 6 жовтня 2017]; *„Відтік мізків” (**brain drain**) – це серйозний виклик для країн, які розвиваються <...>. Однак цілком реально перетворити **brain drain** на **brain gain**, або **brain circulation*** [9, 15 грудня 2017). Або: *<...> іноземні знімальні групи не приїдуть в Україну, доки на державному рівні не буде впроваджено систему готівкових повернень (т.зв. **cash rebate**)* [9, 24 вересня 2016]; *Поясни нашим слухачам, що таке **keni ribeym*** [10, 20 березня 2018].

Серед графічно не адаптованих англомовних зворотів представлені й ті, чиє значення не перекладається (здебільшого в силу відсутності точних

еквівалентів в українській мові), а описується: *Кліп створений з використанням техніки **stop-motion**, коли відео складається з послідовності кадрів, знятих на фото* [10, 8 вересня 2016]. Хоч мінімальне знання англійської, наявне в більшості реципієнтів, дозволяє здійснити переклад кожного компонента такого звороту, та цей переклад не дозволяє досягнути значення звороту як цілого. Тому в тексті здійснюється розгорнута семантизація такого вкраплення: *А от у шведській системі освіти концепція **open space** стала логічним продовженням реформи освіти 1990-х. <...> вона має здаватися страшною ерессю: вільне переміщення школярів у відкритому просторі школи замість класних кімнат; групи по 5–7 осіб із предметною спеціалізацією замість загальної освітньої програми; ноутбук замість підручників і зошитів* [11, 1 вересня 2016]; *Спершу Білий дім в офіційному повідомленні охарактеризував візит Порошенка як „**drop-in**” (у буквальному перекладі – „забігти” чи „зайти на вогник”, тобто нетривала зустріч без формальностей, які супроводжують повноцінні переговори президентів)* [12, 21 червня 2017]; *<...> зовнішньої агресії з боку Російської Федерації, яка анексувала Крим і веде війну проти України через **proxy-military** (посередницькі збройні формування, які підтримує і якими керує держава-агресор)* [9, 30 червня 2017]; *Тому добре сприймаються невеличкі обсяги, т. зв. **chapter books**, які містять коротенькі новелки* [12, 27 січня 2018]. Див. також: *Операція терориста-смертника потребує значної і тривалої підготовки, матеріальних витрат. Одній людині це навряд чи під силу, якщо не брати до уваги атак „вовків-одинаків” і т. зв. **low-cost terrorism** (назва, яку використовують на Заході для визначення терактів, учинених без належної підготовки з використанням підручних засобів, не заборонених законодавством* [9, 6 липня 2018]; *Сьогодні для розрахунків із автоматами можна використовувати систему **Pay Pass** – платіжну систему для безконтактного розрахунку за куплений товар, коли покупець може розрахуватися, приклавши до пристрою свою банківську карту з чипом* [9, 13 липня 2018]; *Тому 20 січня в США почався так званий „**шатдаун**” (government shutdown) – тимчасове призупинення роботи органів влади та держустанов через відсутність фінансування* [12, 21 січня 2018]. Пор. також характеристику поняття, позначеного графічно неадаптованим запозиченням, у різних текстах: *Вистава <...>, по суті, являла собою **semi-staged**: декорації умовні, їх функцію виконують три полотна на розтяжках із зображенням нейтральних пейзажів* [9, 5 листопада 2016]; *Так, у репертуарі з'явилися „Сільська честь” П'єтро Масканьї і „Паяци” Руджеро Леонкавалло в **semi-staged** вирішенні, що традиційно ставляться в один вечір. Тобто без масштабних декорацій, але з оркестром на сцені і відеопроєкціями на великих екранах <...>* [9, 6 жовтня 2017].

Метою вживання графічно неадаптованих запозичень у текстах сучасних ЗМІ є підкреслення їхньої іншомовності, з метою акцентувати інокультурність номінованої реалії або ж продемонструвати обізнаність автора тексту з англомовними виразами. В цілому ж більшість розглянутих неозапозичень мала шанс проникнути в українське мовлення завдяки своїй семантичній

наповненості й дії принципу економії. Вважаємо перспективним подальше дослідження іншомовних укралень і варваризмів.

Список використаних джерел та літератури

1. Ажнюк Б. М. Англiзми в сучасній українській, російській і чеській мовах. *Мовознавство*. 2008. № 2/3. С. 190–207.
2. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англiцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2005. 20 с.
3. Битківська Я. В. Тенденції засвоєння і розвитку семантики англiзмів у сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.
4. Гудима Н. В. Семантична адаптація запозичених лексем у сучасній українській літературній мові // *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 32(1). С. 27–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2013_/
5. Добродомов І. Г. Заимствование // *Лингвистический энциклопедический словарь* / Гл. ред. В. Н. Ярцева. М., 1990. С. 158.
6. Лисенко О. А. Освоєння німецькомовних запозичень в українській науково-технічній термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 1999. 21 с.
7. Попова Н.О. Структурно-семантичні особливості новітніх лексичних запозичень з англійської в українську мову (90-і рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2004. 196 с.
8. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
9. Дзеркало тижня. URL: <http://gazeta.dt.ua/>
10. Новое время. URL: <http://nv.ua/>
11. Тиждень. URL: <http://tyzhden.ua/Magazine/>
12. Українська правда. URL: <http://www.pravda.com.ua/>

References

1. Azhnyuk B.M. Anglizmy v suchasnij ukrayinskij, rosijskij i cheskij movax. *Movoznavstvo*. 2008. № 2/3. pp.190–207.
2. Arxypenko L. M. Inshomovni leksychni zapozychennya v ukrayinskij movi: etapy i stupeni adaptaciyi (na materialy anglicyzmiv u presi kincyа ХХ – pochatku ХХІ st.) : avtoref. dys. ... na zdobuttyа nauk. stupenya kand. filol. nauk : 10.02.01. – Хarkiv, 2005. 20 p.
3. Bytkivska Ya. V. Tendenciyi zasvoyennya i rozvytku semantyky anglizmiv u suchasnij ukrayinskij movi : avtoref. dys. ... na zdobuttyа nauk. stupenya kand. filol. nauk : 10.02.01. Ivano-Frankivsk, 2008. 20 p.
4. Gudyma N. V. Semantychna adaptaciya zapozychenyx leksem u suchasnij ukrayinskij literaturnij movi // *Naukovi praci Kamyanec-Podilskogo nacionalnogo universytetu imeni Ivana Ogiyenka. Filologichni nauky*. 2013. Vyp. 32(1). pp. 27–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2013_/

5. Dobrodomov I. G. Zaimstvovanie // Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar / Gl. red. V. N. Yartseva. M., 1990. p. 158.
6. Lysenko O. A. Osvoyennya nimeckomovnyx zapozychen v ukrayinskiy naukovo-texnichnij terminologiyi : avtoref. dys. ... na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : 10.02.01. Xarkiv, 1999. 21 p.
7. Popova N.O. Strukturno-semantychni osoblyvosti novitnix leksychnyx zapozychen z anglijskoyi v ukrayinsku movu (90-i rr. XX st. – pochatok XXI st.): dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Xarkiv, 2004. 196 p.
8. Selivanova O.O. Lingvistychna encyklopediya. Poltava: Dovkillya-K, 2010. 844 p.
9. Dzerkalo tyzhnya. URL: [http:// gazeta. dt.ua/](http://gazeta.dt.ua/)
10. Novoe vremya. URL: <http://nv.ua/>
11. Tyzhden`. URL: <http://tyzhden.ua/> Magazine/
12. Ukrayinska pravda. URL: <http://www.pravda.com.ua/>

Е. Е. Минкевич

ГРАФИЧЕСКИ НЕАДАПТИРОВАННЫЕ НЕОЗАИМСТВОВАНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УКРАИНСКИХ СМИ

В статье на материале электронных СМИ Украины (2016–2018) рассмотрены особенности графически неадаптированных неозаимствований (ГНН) – их семантика, приемы введения в текст, вариативность графической формы. Исследуемые единицы относятся к разным языковым уровням (слова, словосочетания, иногда и предложения) и являются иноязычными вкраплениями и варваризмами. Эти лексемы и обороты могут использоваться в текстах СМИ как без объяснения значения (это касается преимущественно единиц, имеющих относительно высокую по сравнению с остальными ГНН регулярность употребления в украинской речи), так и с переводом и / или семантизацией – трактовкой значения. Если ГНН не имеют точных эквивалентов в украинском языке, их значение может описываться в тексте, иногда достаточно пространно. Естественно, в группе ГНН, как и в прочих новых заимствованиях, абсолютным большинством являются англицизмы, но изредка представлены и заимствования из других языков. Целью употребления ГНН в текстах современных СМИ является подчеркивание их иноязычности – для акцентирования инокультурности называемой реалии или демонстрации знакомства автора текста с англоязычными выражениями. В целом же большинство рассмотренных новых заимствований получили шанс проникнуть в украинскую речь благодаря своей семантической наполненности и действию принципа экономии.

Ключевые слова: заимствования, неологизмы, графическая адаптация заимствований, речь СМИ.

E. E. Minkevich,

Senior Lecturer of General and Slavic Linguistics Department,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,
tel.: +38(048) 776-04-42,
movoznavstvo98@gmail.com

GRAPHICALLY UNADAPTED NEOBORROWINGS IN CONTEMPORARY UKRAINIAN MASS-MEDIA

Summary

The article considers the peculiarities of graphically unadapted neoborrowings – their semantics, methods of implementing into the text, the variety of graphic form – based on the material of Ukrainian e-Media (2016-2018). Although nowadays the analysis of new borrowings is permanently in sight of Ukrainian scientists, the activity of borrowing process in the Ukrainian language causes the actuality of studying the problem mentioned above. The object of the research is words and patterns, which reproduce graphic peculiarities of the language, from which they were taken (English, as a rule), that is written in Roman alphabet. The subject of the research is their semantics and it's implementing into the text.

Matters under inquiry deal with different language levels (words, collocations, sometimes – sentences) and are foreign language inclusions and barbarisms. These lexemes and constructions may be used in the texts of mass media either without any explanation (mostly it occurs to the phenomena with relatively high regularity of usage in Ukrainian in comparison with other GUBs) or with translation and / or semantization – interpretation of the meaning. If GUBs haven't exact equivalents in the Ukrainian language, their meaning can be described in the text, sometimes – quite extensively. Naturally, among GUBs, as in any other groups of borrowings, the most frequently used are English borrowings, but sometimes they can represent other foreign languages. The goal of using GUBs in the texts of contemporary mass media is to underline their belonging to another language – to stress the reality of another country or demonstrate that the author of the text is aware of English collocations. On the whole most of studied new borrowings got a chance to enter Ukrainian speech due to their semantic fullness and effect of the principle of linguistic economy.

Key words: borrowings, neologisms, graphical adaptation of borrowings, mass media speech.

Надійшла до редакції 26.07.2018 р.

УДК 811.161.1:811.162.1]'42:070:159.942.3

DOI: <https://doi.org/10.18524/2413-0613.2018.22.145404>

Зофья Чапига,

доктор филологических наук, профессор Института русской филологии
Жешувского университета,

Ал. В. Кописто 26, 35-315, г. Жешув, Польша,

тел.: (+48) 178-72-12-26,

zczapiga@wp.pl

ОБЪЕКТЫ НЕНАВИСТИ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО И ПОЛЬСКОГО ЯЗЫКОВ)

В статье проводится сравнительный анализ объектов ненависти на материале русских и польских публицистических текстов. Исследуется глагольная модель *X ненавидит Y*, с возможными ее модификациями, включающая объект, на который направлено отрицательное эмоциональное состояние субъекта. Поскольку публицистика обращена на существенные проблемы общества, в обоих языках наблюдается большое разнообразие объектов ненависти, в том числе: политика и политики; война и все с ней связанное; всякого рода системы; межличностные отношения (семейные, служебные, школьные); государства, города, географические районы; нации; литературные герои, известные деятели культуры, искусства и др. При ближайшем ознакомлении оказывается, что нет особо существенных расхождений в сфере объектов ненависти как в русской, так и в польской прессе.

Ключевые слова: публицистический текст, ненависть, объект ненависти, русский и польский языки.

Газетные (публицистические) тексты и их функционально-стилистические особенности подробно рассматриваются в работах многих лингвистов, в том числе, В. Г. Костомарова [3], Г. Я. Солганика [4, с. 29–53; 5, с. 15–39], О. В. Трофимовой [6], Н. И. Клушины [2], И. Писарека [9, 10], М. Войтак [11, 12]. Это связано с тем, что газета является старейшим средством массовой информации, в котором складывались и формировались основные стилистические приемы и средства, характерные для языка массовой коммуникации в целом. В газетно-публицистических текстах отражаются наиболее актуальные, волнующие общество конкретные события и их оценки. При этом, как замечает В. Г. Костомаров, стиль современного общения характеризуется размытостью границ между разными коммуникативными сферами, нивелировкой типов речи. Поэтому в публицистических текстах перемешиваются элементы литературного языка с элементами других функциональных стилей [3, с. 44].

Настоящая статья посвящена одному из сильных негативных чувств человека – ненависти, причем наше внимание сосредоточено на объектах,

вызывающих это состояние. Фактический материал для исследования отобран из публицистических текстов интернет-корпусов русского и польского языков.

С психологической точки зрения, ненависть – это стойкое активное отрицательное чувство субъекта, направленное на явления, противоречащие его потребностям, убеждениям или ценностям [12]. Е. П. Ильин считает, что ненависть является сильно выраженным чувством враждебности. Она вызывается определенными свойствами и качествами объекта, оцениваемыми отрицательно. Ненавидеть можно не только отдельных людей, но и человечество в целом [1, с. 337].

Публицистические тексты затрагивают вопросы общественной жизни, семейных, социальных отношений, политики, всего, что касается каждого человека. В них не только описываются факты, но и отражаются оценки, мнения, настроения, а также эмоциональное отношение отдельных лиц к происходящим событиям, явлениям и т.д. На страницах газет и журналов отмечаются негативные эмоции, в том числе сильное чувство неприятия, проявляющееся в крайней степени враждебности к разнообразным объектам. Предметом нашего интереса является глагольная модель [7, с. 161–181] *X ненавидит Y*, с возможными ее модификациями, используемая авторами публицистических текстов конца XX и начала XXI в. Это наиболее продуктивная и частотная модель, включающая прямой объект, на который направлено эмоциональное состояние ненависти субъекта.

Поскольку публицистика обращена на существенные проблемы общества – политические, социальные, экономические, культурные, бытовые, философские и т.д. – в обоих языках наблюдается большое разнообразие объектов ненависти. К наиболее типичным относятся: 1) политика и политики: *X ненавидит политику, политиков, политику российского руководства, Лукашенко, Обаму, Кучму, Сталина, Горбачева, Путина; X nienawidzi polityki, polityków, politycznych partaczy, Gomułki, Jaruzelskiego, Kołodki, Ewy Kopacz, Stalina, Napoleona, Busha, Nixona, Brodskiego, Jelcyna, prezydenta Chiraca*, например: [1] „Я **ненавижу** всю внешнюю **политику** **российского руководства**” (СС, 2013); [2] А **Путина** уже **ненавидел** всей душой (И, 2006); [3] O krytykach wojny mówił: „**Nienawidzą Busha** bardziej, niż kochają Amerykę” (Р, 2007); [4] Zgodnie **nienawidziliśmy Gomułki**, był on dla nas symbolem politycznego lizusostwa, dlatego cieszył fakt zdejmowania jego portretów z klas naszej szkoły (DB, 2008).

Информационное воздействие на сознание читателей наиболее активно в газетно-публицистических текстах, основной задачей которых является освещение мировой и государственной политической жизни. Присущая публицистике категория оценки позволяет автору выразить отношение к любому политическому факту и одновременно оказывается средством массового воздействия на читателей, а тем самым на общество. В современном мире политическая ситуация волнует каждого человека, поэтому журналисты используют все возможности формирования негативного облика политики отдельных государств и деятельности важных политиков; 2) война, военнослужащие и все, что связано с войной: *X ненавидит войну, военную*

службу, военных, всё про войну и стрельбу; *X nienawidzi wojny, koszar, broni, wojkowego żarcia, strzelania do samolotów, walki, agresji, rewolucji, strzelaniny, pułkownika, swoich dowódców, generałów*, например: [5] – Это было очень давно. Я **ненавижу войну**. Я не политик, а музыкант и стараюсь сделать всё, чтобы донести до людей идею жизни, в которой нет места войне (И, 2013); [6] Но самым убийственным, как выстрел в висок, оказалось признание, что отец всю жизнь **ненавидел военную службу!** (Т-7, 2010); [7] *Przyszli po mnie do domu, a i tak pewnie bym się zgłosił, bo rozkaz o powołaniu do wojska to nie żarty. Nienawidzę, gdy wyją syreny. Boję się, że zaraz na moje koszary spadną bomby. Nienawidzę, gdy nasi strzelają do samolotów, bo boję się, że samoloty zaczną strzelać do nas. Nienawidzę koszar; w barakach ścisk, że trudno wytrzymać. Nienawidzę wojkowego żarcia. Nienawidzę tej wojny* (GW, 1997); [8] W świecie moich pojęć największym złem jest bowiem agresja, nie wojna. Czasami w obliczu przemocy jedynym wyjściem jest walka. Mam więc mieszane uczucia – **nienawidzę walki, ale jeszcze bardziej nienawidzę agresji** (GW, 1997).

С войной связаны исключительно негативные эмоции как тех, кто принимал в ней участие, прожил войну, так и тех, кто знает ее из истории, фильмов, литературы и т.п. Особенно интересен [7] фрагмент польского публицистического текста, в котором повторяется пять предложений с предикатом *nienawidzę*. Это свидетельствует об очень сильном враждебном состоянии субъекта, об исключительно негативной оценке всего, что связано с войной; 3) всякого рода системы – политические, социальные, общественные: *X ненавидит национализм, коммунизм, фашизм, христианство, режим, любую систему; X nienawidzi komunizmu, amerykańskiego imperializmu, socjalizmu, reżimu, radykalizmu, nazizmu i włoskiego faszyzmu, Kościół, chrześcijańskich demokratów, socjalistów, islamistów, esbecji*, например: [9] Он **ненавидит любую систему, ненавидит, когда его подталкивают, ненавидит любые проявления бюрократии**, пытается обойти правила и нормативы, если это возможно (РБК, 2007); [10] Хуанита считается набожной католичкой, помогает бедным, **ненавидит коммунизм** и не скрывает антипатий к своему брату (Т-7, 2003); [11] Michał Gonczarski, student polonistyki, wyklada rzecz jeszcze dobitniej: – **Nienawidzę amerykańskiego imperializmu** i nie ufam argumentom USA (Р, 2003); [12] **Nienawidził socjalizmu**, przeklinał kapitalizm, złorzeczył imperializmowi (GW, 1998).

Приведенные примеры подтверждают, что публицистические тексты пишутся в соответствии с определенной идеологической системой и отличаются тенденциозностью: указанные системы вызывают ненависть, т.е. недовольство, связанное с явлениями, противоречащими потребностям, убеждениям и ценностям Х-а; 4) межличностные отношения (семейные, служебные, школьные): *X ненавидит девушку, учительницу, жену, детей, школу, чиновников; X nienawidzi ojca, matki, złej macochy, szkoły, szefa, swoich dzieci, swych pięciu córek, swojej siostry, matki i ojczyma, dziadka, swego brata, moich rodziców*, например: [13] Но отец ее опять избил, приговаривая, что она вовсе не его дочь. Словом, **ненавидел девушку** (КП, 2008); [14] Эту роль отдали другому мальчику, тоже Андрею. Я **ненавидел его, учительницу и**

нашего **Ильича** (И, 2007); [15] Syn polskiego emigranta, żołnierza spod Monte Cassino, alkoholika i kaleki, **nienawidził ojca i swojej angielskiej matki** (GW, 1997); [16] Czułam się prowincjuszka, nie rozumiałam koleżanek. **Nienawidziłam szkoły**. Chyba dziesięć lat minęło, zanim przyzwyczaiłam się do Warszawy (GW, 1999). Конфликты, порождающие ненависть, появляются также в повседневной жизни человека: в семье, на работе, в школе, среди знакомых и т.д.; 5) государства, города, географические районы, нации: *X ненавидит кавказцев, русских, чеченцев, евреев, негров, азиатов, (всю) Россию; не общественное устройство, но саму Россию; советский народ, зажавшихся москвичей; X nienawidzi Anglików, Arabów, Chińczyków, Czechów, Litwinów, Murzynów, Niemców i Niemiec, Chorwatów, Japończyków, Katalończyków, Polaków, Serbów, Tajów, Ukraińców, Żydów, emigrantów z Europy Wschodniej; rumuńskiego społeczeństwa; Ameryki, a także Izraela; USA, Włoch, Wietnamu*, например: [17] Скинхед, по словам оперативников, признался, что „со школы **ненавидит кавказцев**, которые приезжают в Москву, объединяются и притесняют русских”, и понял, что „нужно очищать город” (КП, 2007); [18] Немец Бирон **ненавидел русских и Россию лютой ненавистью** (Т-7, 2005); [19] – **Nienawidził Niemców i Niemiec** – dodaje rудzielec. – Szpiegował dla komunizmu. Całe szczęście, że to nie mój ojciec (GW, 1994); [20] Авторами tych okropności byli młodzi Francuzi powiązani z ekstremalną prawicą i opanowani przez ksenofobię. **Nienawidzą** oni tak samo **Żydów, Arabów, Murzynów, Chińczyków**, jak i **emigrantów z Europy Wschodniej** (Р, 2004).

Ненависть к государствам и нациям, а опосредованно и к городам и географическим районам неразрывно связана с политикой, историческим прошлым, особенно с военными нашествиями, агрессией. Интересно, что эти объекты во многом схожи в исследуемых русских и польских публицистических текстах; 6) литературные герои, известные деятели культуры, искусства и т.п.: *X ненавидит Чайковского, Рублева; X nienawidzi Waldorffa, Kmicica*, например: [21] Он **ненавидел Чайковского** и не мог наслушаться Мусоргского и увез с собой клавир „Бориса” (Т-7, 2003); [22] Но позже ее подновлял некий Аламбий, который завидовал и **ненавидел Рублева** (Т-7, 2003); [23] Salieri **nienawidzi Mozarta**, nie jest jednak na tyle obłudny, by „kwestionować jego wielkość” (GW, 1978). В публицистических текстах обоих языков такие объекты встречаются сравнительно редко; 7) определенное положение дел: *X ненавидит жестокость, несправедливость и несвободу; сложившийся порядок вещей; хамство, грязь, зависть, подлость, корысть и когда у человека пахнет изо рта; истерику, отпущ; X nienawidzi egoistycznego podejścia do życia; posiadania władzy; perfidnego kłamstwa; chamstwa, bo można nim zabić wszystko; gdy ktoś mnie obraża i szkaluje; fałszu, zakłamania i obłudy*, например: [24] Живя в жестокой, несправедливой и несвободной стране, он **ненавидел жестокость, несправедливость и несвободу** (КП, 2011); [25] В России есть интеллигенция, которая **ненавидит сложившийся порядок вещей** куда яростнее, чем вы (КП, 2013); [26] W ludziach ceni uczciwość i szczerłość oraz bezinteresowność i chęć niesienia pomocy innym. **Nienawidzi natomiast egoistycznego podejścia do życia** (DT, 2000); [27] Spoglądając wstecz: co było, i

jest, dla pana najprzyjemniejsze: uczenie innych, kierowanie instytucją, prowadzenie koncertów, komponowanie? – W żadnym wypadku nie kierowanie: **nienawidzilem i nienawidzę posiadania władzy**. A do tego to rodzi rozmaite konsekwencje (DŁ, 2005). Чувство ненависти вызывает все, что не соответствует ожиданиям и потребностям человека, все, что в его оценке является плохим, негативным; 8) сам субъект: *X ненавидит себя; X nienawidzi siebie*, например: [28] <...> она регулярно по осени режет себе вены и сама вызывает скорую. Режет, потому что **ненавидит себя**. *До сих пор не простила, что была такой слабой девочкой – словно сильная сумела бы побороть трех амбалов* (Т-7, 2000); [29] Я **ненавижу себя** за то, что решил подчиниться дисциплине, но другого выхода не было (И, 2006); [30] Więc **nienawidzi siebie za swe upokorzenie**, nienawidzi innych, takich jak on, za to, że mają lepiej, nienawidzi tych, którzy, rzeczywiście lub w jego wyobraźni, winni są jego nieszczęść (GW, 1995); [31] Ilu z was tak naprawdę nie lubi, a może nawet nienawidzi swojej matki lub też **nienawidzi siebie jako matki?** (GW, 1993). Ненависть к самому себе появляется редко. Это бывает тогда, когда человек недоволен своим поведением, своими чертами характера или внешним видом; 9) конкретный человек или люди вообще: *X ненавидит заказчика, женщин, людей, девушек высокого роста, актеров; X nienawidzi mężczyzn, człowieka (bin Ladena), chłopców, ludzi, kobiet i... mężczyzn, cywili, starców, krzywdziciela*, например: [32] А башенки и прочая „архитектура” появляются, когда архитектор **ненавидит заказчика** и назло ему проектирует эти самые башенки (РБК, 2006); [33] С тех пор Алексей презирал и **ненавидел женщин** (КП, 2007); [34] To one, złe feministki, **nienawidzą mężczyzn**, nie my (P, 2002); [35] Autor portretu bin Ladena, szczególnie zamaskowany w obawie przed ujawnieniem, zawisł na linie i domalował napis „terror stop”. – Portret nie miał na celu gloryfikacji terroru. Podobnie jak Amerykanie **nienawidzimy tego człowieka** (bin Ladena) (TŚ, 2001). Любой человек вызывает ненависть своим плохим поведением, отношением к другим и т.п.; 10) всё и все: *X ненавидит всех „нерусских”, весь свет; X nienawidzi wszystkich; wszystkiego i wszystkich; całego świata*, например: [36] Штурмовиков (что то же самое, скинхедов) можно условно поделить на антикавказцев, антисемитов и расистов, ненавидящих и преследующих черно- и желтокожих – впрочем, как правило, каждый из них **ненавидит всех „нерусских”** (РИА, 2006); [37] Тот, что сидит внутри у Комарова, **ненавидит весь белый свет** (КП, 2014); [38] Zmienił kolejno sześć szkół. **Nienawidził wszystkiego i wszystkich** (G, 2010); [39] Nacjonalistyczna nienawiść przybrała patologiczne formy i nieomal masowy zasięg. Nieuniknioną konsekwencją tej wojny będą zbiorowe uprzedzenia, od których długo się nie uwolnimy. Nie ma złudzeń: tu **wszyscy nienawidzą wszystkich** (GW, 1993). В последнем фрагменте удачно определяется ситуация, когда все ненавидят всё: это патология. Здесь объединяются перечисленные раньше объекты: нации, межличностные отношения.

Из приведенного материала видно, что объекты ненависти в большинстве случаев занимают контактную постпозицию по отношению к глагольному предикату, реже препозицию. В русском языке это форма винительного падежа без предлога, а в польском – родительного. Объекты ненависти бывают

одиноким, их может быть больше, а иногда они составляют даже целые ряды, например: [40] А **ненавидит** Моисеев следующее: **хамство, грязь, зависть, подлость, корысть и когда у человека пахнет изо рта** (КП, 2007); [41] Героиня документального фильма „Умереть за красоту” 19-летняя Юля **ненавидит в себе все: слишком тонкие губы, слишком толстые щеки, слишком маленький нос и слишком округлые бедра** (И, 2006); [42] Za każdym razem dziennikarze pytają o to samo: skąd się wziął zespół, skąd nazwa i czy to prawda, że **nienawidzą fałszu, zakłamania i obludy** (GW, 1998); [43] Ania przyznała się nam, że nie przepada za obowiązkami domowymi, a najbardziej za myciem naczyń. W ludziach ceni szczerść. **Nienawidzi zakłamania i szyderstwa** (DT, 2000).

В материале обоих языков объект ненависти называется также инфинитивом, причем в таких высказываниях нет типичной враждебности, озлобленности по отношению к определенным действиям, а лишь желание избежать их. Ср.: [44] **Ненавидит сидеть** без дела и *мыть* полы (КП, 2007); [45] Она **ненавидит разговаривать** по телефону и только иногда прослушивает сообщения на автоответчике (КП, 2006); [46] Moda i modelki w NRD? Podobne do manekinów przyjmowały wyuczone, sztuczne pozy. **Nienawidziła** ich *fotografować*, wołała koleżanki, naturszczyce (P, 2003); [47] Ale bardziej od bomb **nienawidzę chodzić** w patrolach. Bo kogo mam sprawdzać? Swoich? (GW, 1999).

Если объектом ненависти субъекта оказывается определенная ситуация, некоторое положение дел, то это выражается отдельной предикативной единицей – придаточным предложением, одним или несколькими, например: [48] **Ненавижу, когда на улице за рукав хватают** (КП, 2013); [49] Еще он **ненавидит, когда при знакомстве его представляют как врача, потому что люди тут же бросаются консультироваться с ним** (Т-7, 2010); [50] **Nienawidzę, gdy polityka g a zbyt wielką olę w spo cie** (GW, 1997); [51] – **Nienawidził, kiedy z niego kpiono, że towano** (GW, 1996).

Кроме представления определенной обстановки, вызывающей ненависть, нередко добавочно дается еще обоснование такого состояния. Случается, что люди ненавидят друг друга, они отвечают взаимностью на ненависть. Это связано с конфликтными межличностными отношениями, с неприязнью, враждой и т.п., например: [52] Но что это изменит, если живущие в стране представители разных национальностей боятся и **ненавидят друг друга?** (И, 2013); [53] Получается жутковатая картина маленького семейного ада, где все **ненавидят друг друга** и свою пустую, бессмысленную жизнь (И, 2013); [54] Nie upłynęło wiele czasu i obaj **nienawidzili się wzajemnie z całej duszy** (GW, 1997); [55] Kobiety **nienawidzą się wzajemnie**, co stwarza facetom pewne możliwości (GP, 2006).

Не в каждом предложении с предикатом *ненавидеть* сразу называется объект, на который направлено это отрицательно окрашенное чувство, например: [56] Тем и отличается патриот от националиста, что один любит, а другой **ненавидит** (Т-7, 2007); [57] А то студент с таким трудом зубрит и забывает начисто, потому что **ненавидит!** (КП, 2012); [58] Rola francuskiej aktorki, która grała, kochała, **nienawidziła**, poświęcała się z miłości i spektakularnie

умарла, otruta przez rywalkę, otworzy jej drzwi do kolejnych etapów kariery: w Warszawie, w Ameryce i w Londynie (P, 2009); [59] Chodzi o ambiwalencję w czysto psychologicznym sensie: „Kocham i **nienawidzę**; angażuję się i uciekam” (TP, 1988). Здесь предикат употребляется без объекта, и тогда эмоциональное отношение ненависти приобретает значение, протяженное во времени. На основании более широкого контекста можно лишь догадываться, кого или чего оно касается.

Глагол *ненавидеть* / *nienawidzić* управляет еще винительным падежом имени существительного с предлогом *za/za*, называющим причину этого отрицательного эмоционального состояния субъекта. Каузатор может быть также выражен придаточным предложением например: [60] У меня от таких заявлений всегда кулаки сжимаются. Потому что я **Сталина ненавижу**. **Ненавижу** *за то, что моего деда, редактора одной из вологодских газет и корреспондента ТАСС, в 1937 году посадили в тюрьму по доносу* (СС, 2013); [61] Мне на радио постоянно звонят и говорят в зависимости уже от моего мнения, что я либо люблю „Спартак”, потому что в нем играл, либо **ненавижу**, *потому что в нем не работаю* (СС, 2013); [62] „Oficerowie gwardii – pisze Hercen – **nienawidzili** go *za zi ne ok ucieństwo, za ałostkową pedante ię, za ściwość*” (GW, 1999); [63] Pisałem to, co mi emocje kazały, chociaż cały czas zdawałem sobie sprawę, że robię głupstwo. **Nienawidziłem Jaruzelskiego** *za to, że mnie zmusza do publicystyki* (GW, 1996).

Формированию ненависти обычно предшествует сильное недовольство, вызванное нежелательным развитием событий, или систематическое накопление слабых ощущений от источника отрицательных воздействий. Ненависть настолько сильно окрашена отрицательно, что она не нуждается в добавочных интенсифицирующих определителях [8, с. 137]. В исследуемой нами глагольной модели появились лишь такие: *ненавидеть люто, лютой ненавистью, больше всего, очень интенсивно, просто ненавидеть; nienawidzić z całego serca, z całej duszy, wyjątkowo, mocno, nieskończenie, do szaleństwa, bardziej, najbardziej, szczerze; tak mocno, jak nigdy; po prostu nienawidzić*.

Проведенный анализ русских и польских публицистических текстов подтверждает, что способ презентации общественно-политических вопросов, касающихся каждого человека, сильно устремлен на формирование общественного мнения. Субъективная отрицательная оценка журналистами политической ситуации в стране и за границей, деятельности политиков и партийных лидеров, социальных и общественных систем и т.д. отчетливо проявляется в презентации ненависти к широкому кругу объектов. Оказывается, что в текстах обоих языков объектами ненависти бывают: политики и политика; война и все с ней связанное; всякого рода системы – политические, социальные, общественные; межличностные отношения (семейные, служебные, школьные); государства, города, географические районы, нации; литературные герои, известные деятели культуры, искусства; конкретный человек или люди вообще; сам субъект; определенное положение дел, а также всё и все. Анализируемый материал показывает, что нет существенных расхождений в сфере объектов ненависти в русской и польской

прессе: многие из них совпадают или повторяются с похожей частотностью. Обе нации наиболее негативно относятся к войне, политикам и всякого рода системам. Это, несомненно, связано с историческим прошлым каждого народа.

Список использованных источников и литературы

1. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. 2-е изд. СПб. : Питер, 2013. 752 с.
  2. Клушина Н. И. Стилистика публицистического текста. М.: МедиаМир, 2008. 242 с.
  3. Костомаров В. Г. Языковой вкус эпохи. СПб. : Изд-во Златоуст, 1999. 320 с.
  4. Солганик Г. Я. О закономерностях развития языка газеты в XX в. // *Вестник Моск. ун-та. Сер. 10. Журналистика*. 2002. № 2. С. 39–53.
  5. Солганик Г. Я. Общая характеристика языка современных СМИ в сопоставлении с языком СМИ предшествующего периода // *Язык массовой и межличностной коммуникации*. М.: МГУ, МедиаМир, 2007. С. 15–39.
  6. Трофимова О. В., Кузнецова В. Н. Публицистический текст. Лингвистический анализ: Учебное пособие. М.: Изд-во Флинта, 2010. 304 с.
  7. Цейтлин С. Н. Синтаксические модели со значением психического состояния и их синонимика // *Синтаксис и стилистика* / под ред. Г. А. Золотовой. М.: Наука, 1976. С. 161–182.
  8. Libura A. Analiza semantyczna wyrazów nazywających nienawiść i inne uczucia negatywne // *Język a Kultu a. Uczucia w języku i tekście* / pod red. I. Nowakowskiej-Kempnej, A. Dąbrowskiej, J. Anusiewicza. Wrocław : Uniwersytet Wrocławski, 2000. T. XIV. S. 135–151.
  9. Pisarek W. Nowa retoryka dziennikarska. Kraków : Universitas, 2011. 296 s.
  10. Pisarek W. O mediach i języku. Kraków : Universitas, 2007. 390 s.
  11. Wojtak M. Gatunki prasowe. Lublin : Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004. 329 s.
  12. Wojtak M. Głosy z teraźniejszości. O języku współczesnej polskiej prasy. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010. 198 s.
  13. <http://www.psychologist.ru> (12.01.2018)
Национальный корпус русского языка, www.ruscorpora.ru
Na odowu Ko pus Języka Polskiego, <http://nkjp.uni.lodz.pl>
- И – Известия
КП – Комсомольская правда
РБК – РБК Daily
РИА – РИА Новости
СС – Советский спорт
Т-7 – Труд-7
DB – Dziennik Bałtycki
DŁ – Dziennik Łódzki
DT – Dziennik Tczewski
DZ – Dziennik Zachodni
GP – Gazeta Pomorska
GW – Gazeta Wyborcza

P – Polityka
TP – Tygodnik Powszechny
TŚ – Trybuna Śląska

References

1. Ilin E. P. Emotsii i chuvstva. 2-e izd. SPb. : Piter, 2013. 752 p.
  2. Klushina N. I. Stilistika publitsisticheskogo teksta. M. : MediaMir, 2008. 242 p.
  3. Kostomarov V. G. Yazykovoy vkus epokhi. SPb : Izd. Zlatoust, 1999. 320 p.
  4. Solganik G. Ya. O zakonomernostyakh razvitiya yazyka gazety v XX v. // Vestnik Mosk. un-ta. Ser. 10. Zhurnalistika. 2002. № 2. pp. 39–53.
  5. Solganik G. Ya. Obshchaya kharakteristika yazyka sovremennykh SMI v sopostavlenii s yazykom SMI predshestvuyushchego perioda // Yazyk massovoy i mezhlichnostnoy kommunikatsii. M.: MGU, MediaMir, 2007. pp. 15–39.
  6. Trofimova O. V., Kuznetsova V. N. Publitsisticheskiiy tekst. Lingvisticheskiy analiz: Uchebnoe posobie. M. : Izd. Flinta, 2010. 304 p.
  7. Tseytlin S. N. Sintaksicheskie modeli so znacheniem psikhicheskogo sostoyaniya i ikh sinonimika // Sintaksis i stilistika / pod red. G. A. Zolotovoy. Moskva : Nauka, 1976. pp. 161–182.
  8. Libura A. Analiza semantyczna wyrazów nazywających nienawiść i inne uczucia negatywne // *Język a Kultu a. Uczucia w języku i tekście* / pod red. I. Nowakowskiej-Kempnej, A. Dąbrowskiej, J. Anusiewicza. Wrocław : Uniwersytet Wrocławski, 2000. T. XIV. S. 135–151.
  9. Pisarek W. Nowa retoryka dziennikarska. Kraków : Universitas, 2011. 296 s.
  10. Pisarek W. O mediach i języku. Kraków : Universitas, 2007. 390 s.
  11. Wojtak M. Gatunki prasowe. Lublin : Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004. 329 s.
  12. Wojtak M. Głosy z teraźniejszości. O języku współczesnej polskiej prasy. Lublin: Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010. 198 s.
  13. <http://www.psychologist.ru> (12.01.2018)
Natsional'nyy korpus russkogo yazyka, www.ruscorpora.ru
Narodowy Korpus Języka Polskiego, <http://nkjp.uni.lodz.pl>
- I – Izvestiya
KP – Komsomolskaya pravda
RBK – RBK Daily
RIA – RIA Novosti
SS – Sovetskiy sport
T-7 – Trud-7
DB – Dziennik Bałtycki
DŁ – Dziennik Łódzki
DT – Dziennik Tczewski
DZ – Dziennik Zachodni
GP – Gazeta Pomorska
GW – Gazeta Wyborcza
P – Polityka

Зофія Чапіга

ОБЪЕКТЫ НЕНАВИСТИ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОЙ И ПОЛЬСКОЙ МОВ)

У статті проводиться порівняльний аналіз об'єктів ненависті на матеріалі російських і польських публіцистичних текстів. Досліджується дієслівна модель *X ненавидить Y*, з можливими її модифікаціями, що включають об'єкт, на який спрямовано негативний емоційний стан суб'єкта. Оскільки публіцистика скерована на істотні проблеми суспільства, в обох мовах спостерігається велика різноманітність об'єктів ненависті, у тому числі: політика і політики; війна і все, пов'язане з нею; усякого роду системи; міжлюдські стосунки (сімейні, службові, шкільні); держави, міста, географічні райони; нації; літературні герої, відомі діячі культури, мистецтва та ін. При аналізі виявляється, що немає істотних розбіжностей у сфері об'єктів ненависті в російській і у польській пресі.

Ключові слова: публіцистичний текст, ненависть, об'єкт ненависті, російська і польська мови.

Zofia Czapiga,

Doctor of Philological Sciences,

Professor, Department of Russian Philology, University of Rzeszów,

Al. W. Kopisto 2b, 35-315, Rzeszów, Poland,

tel.: (+48) 178-72-12-26,

zczapiga@wp.pl

THE OBJECTS OF HATRED IN JOURNALISTIC TEXTS (ON THE MATERIAL FROM RUSSIAN AND POLISH)

Summary

The article is devoted to the comparative analysis of the objects of hatred in Polish and Russian journalistic texts. The model *X ненавидит Y* with all its modifications remains in the centre of our interest. Y is understood here as the object of the subject's negative emotional state. Journalistic texts discuss important public problems, and the range of the objects of negative emotions is wide and diverse, just to mention politics and politicians; war; all kinds of systems; interpersonal relations (family, work, schools); countries; cities; nations; fictional characters; well known people etc. It seems that there are no significant differences in the sphere of the objects of hatred between Polish and Russian journalistic texts.

Key words: journalistic texts, hatred, object of hatred, Russian language, Polish language.

Надійшла до редакції 6.04.2018 р.

УДК 811.162.2'373.7:114/115

DOI: <https://doi.org/10.18524/2413-0613.2018.22.145406>

Л. І. Яковенко,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства філологічного факультету

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Французький бульвар, 24 / 26, м. Одеса, 65058, Україна,

тел.: +38(048) 776-04-42,

Jakovenko@list.ru

ЛЕКСЕМИ ПРОСТІР І МІСЦЕ (PRZESTRZEŃ I MIEJSCE) У СКЛАДІ ПОЛЬСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

У статті розглянуто лексеми *p zestzeń* і *miejsce*, а також з'ясовано їх роль у формуванні семантики польських фразеологічних одиниць. Показово, що книжна лексема *p zestzeń*, за деякими винятками, майже не входить до складу фразеологічних одиниць. Репрезентантом цього ключового поняття існування речей та явищ у фразеології є лексема *miejsce*. Ця особливість зумовлена побутовим потрактуванням простору через локальні характеристики предмета, що згодом відбилося також на певних соціальних та ментальних процесах і явищах. З п'ятдесяти проаналізованих польських фразеологічних одиниць з компонентом *miejsce* найбільша кількість ілюструє його значення „частина якогось простору”, при цьому у значній кількості одиниць воно безпосередньо реалізоване. Семантика аналізованих фразеологізмів здебільшого стосується окремої ділянки простору, пов'язана з уступанням чи заміщенням, з узагальненим позначенням певного положення чи посади, а також з відповідністю чи невідповідністю поведінки, посади, події тощо.

Ключові слова: лексема, фразеологічна одиниця, лексичне значення, фразеологічне значення.

Просторові відношення є одним з найважливіших компонентів у системі існування істот, речей, явищ. Як стверджує польський вчений Зенон Роскаль, „Простір належить до тих епістемічних категорій, що виступають у різних науках. <...> Концепції простору розвивалися у межах європейської філософської традиції, спираючись як на донауковий, так і науковий досвід. Сучасні концепції простору конструюються в основному на канві ідей, поданих на ґрунті природничих наук та математики. Однак розвиток наук і технологій, у тому числі технологій інформаційних та телекомунікаційних, настільки є важливим для пізнання, що переноситься на модифікації концепцій простору, які створювалися традиційно у контексті побутового та наукового досвіду” [12, с. 292]. Отже, просторові уявлення сучасників знаходяться під значним впливом досягнень новітніх технологій, і це дає підставу стверджувати, що

розуміння простору, відбите у фразеологічній системі певної мови, значно відрізняється від уявлень пересічної людини сьогодення.

Виходячи з того, що фразеологізми – це специфічні тексти (див. [4], [6], [7] та ін.), услід за В. Н. Топоровим розглядаємо поняття міфопоетичного простору [9, с. 229], однією з ознак якого є наповненість речами. Так само А. Я. Гуревич відзначає фактичну відсутність абстрактного поняття *простір* у середньовічній культурі й важливість саме місця, яке займало певне тіло [3, с. 19].

Останнім часом аналіз репрезентації категорії простору у фразеологічних одиницях (далі – ФО) набув особливої популярності. Так, українська дослідниця Наталія Венжинович аналізує просторово-часові відношення в українській фразеології у лінгвокультурологічному аспекті [1]. Польські вчені Катажина Северт-Ковальковська та Ханна Стипа зосереджують увагу на компаративних студіях німецьких і польських фразеологічних єдностей з назвами категорій простору [11]. Анна Маєвська-Творек розглядає оцінний аспект простору у сучасній польській фразеології [10]. Російська вчена Марія Осика на матеріалі російської та французької фразеології прослідковує способи реалізації концепту „простір” [5], відображенням цього концепту у фразеології національних мов цікавиться також Марина Тітова [8]. Об’єктом нашого дослідження є категорія простору в польській фразеології та особливості її безпосередньої реалізації у ФО. Отже, **мета дослідження** – встановити семантичне навантаження лексем *простір* (*p zest zeń*), *місце* (*miejsce*) як основних репрезентантів існування речей чи явищ у складі польських фразеологізмів.

Словникова дефініція лексеми *p zest zeń* загалом відбиває особливості наукового та побутового підходів до цього поняття. Так, Універсальний словник польської мови за ред. Станіслава Дубіша дає наступне визначення лексеми *простір*: *книжн.* а) „те що простягається скрізь навколо, безкінечна, необмежена трьохвимірна сфера, у якій відбуваються усі фізичні явища”; б) „частина такої протяжності, що охоплена якимись межами; територія; також: місце, яке зайняте певним матеріальним предметом”; в) „широка, порожня площина, широка, порожня поверхня без чітко окреслених, видимих меж”; г) „відстань, проміжок між чимось і чимось; дистанція”; г) *перен.* „сукупність суспільних, політичних і под. явищ” [13]. Цілком передбачуваною є відсутність фразеологічних одиниць до цієї лексеми, яка має книжний характер. Виняток становить значення б), до якого наведено ФО *przestrzeń życiowa* „minimum obszaru potrzebne do życia komuś lub czemuś” [13].

Вищеназваний словник фіксує сім значень слова *miejsce*: 1. „простір, який можна чимось зайняти чи заповнити, у якому може хтось чи щось поміститися”; 2. „певний фрагмент тіла, здебільшого на його поверхні”; 3. „частина якогось простору, на якій хтось перебуває, щось знаходиться чи відбувається; також: приміщення, що служить певним цілям”; 4. „обмежений відтинок простору у якомусь приміщенні чи на якомусь терені, призначений для однієї особи”; 5. „позиція, ранг або роль когось чи чогось у групі подібних

осіб, речей, явищ”; 6. „фрагмент тексту, висловлення чи низки подій”; 7. „оплачуване заняття, становище, посада” [13]. Як бачимо, перше, третє й четверте значення слова витлумачені за допомогою лексеми *p zest zeń*, що доводить нерозривність цих понять у свідомості мовця.

Загалом словник за редакцією Станіслава Дубіша подає 47 ФО до лексеми *miejsce*, при цьому перше значення „простір, який можна чимось зайняти чи заповнити”, проілюстроване двома фразеологізмами: *do ostatniego miejsca* „całkowicie, zupełnie”; *z obić ko uś iejsce* „posunąć się, ścieśnić się tak, żeby ktoś mógł usiąść, zmieścić się, wejść gdzieś” [13]. До другого значення „певний фрагмент тіла” подано п’ять одиниць, при цьому більшість з них семантично пов’язана з ФО *czyjeś słabe miejsce* „dziedzina, w której komuś brak uzdolnień, sprawności itp.; także: cechy, które przysparzają komuś kłopotu” [13].

Найбільше ФО (24) ілюструє третє значення аналізованої лексеми „частина якогось простору”, при цьому у значній кількості одиниць воно безпосередньо реалізоване. Наприклад: *położyć coś na swoje miejsce* „położyć coś tam, gdzie powinno być, gdzie zwykle leży i gdzie można to łatwo znaleźć”; *coś ma gdzieś swoje miejsce* „coś powinno znajdować się w przeznaczonym do tego pomieszczeniu, schowku itp.” [13]. Значення „обмежений відтинок простору, призначений для однієї особи” реалізоване у 4 ФО, наприклад: *ustąpić komuś miejsca* „podnieść się ze swego miejsca ofiarowując je komuś stojącemu”; *książk. honorowe, pierwsze miejsce* „miejsce do siedzenia (zwykle przy stole), uważane za uprzywilejowane” [13]. Досить розмаїто проілюстроване фразеологічними одиницями значення „позиція, ранг або роль когось чи чогось у групі подібних осіб, речей, явищ”, при цьому семантика лексеми у складі ФО зберігається: *znać swoje miejsce* „mieć świadomość swojej (zwykle nie najwyższej) pozycji w grupie, znać swoje obowiązki”; *pot. wskoczyć na czyjeś miejsce* „objąć po kimś jakieś intratne stanowisko, przejąć rolę itp. korzystając z nadarzającej się okazji”. До двох останніх значень лексеми *miejsce* („фрагмент тексту, висловлення”, „оплачуване заняття, становище, посада”) не наведено ФО.

Значення аналізованих польських фразеологізмів з компонентом *miejsce* є досить різноманітним, більшість з них можемо об’єднати у семантичні групи. Найчисельнішою є група, що позначає окрему ділянку простору, до неї зараховуємо вісім одиниць, наприклад: *na miejscu* а) „tam, gdzie w danej chwili ktoś lub coś się znajduje, albo gdzie się coś wydarzyło”; б) „tam, dokąd ktoś idzie lub jedzie; u celu”; *kłaść coś na swoim miejscu* „położyć, kłaść, zostawić itp. coś tam, gdzie powinno być, gdzie zwykle leży i gdzie można to łatwo znaleźć”; *książk. honorowe, zaszczytne, poczesne, pierwsze miejsce* а) „miejsce do siedzenia (zwykle przy stole), uważane za uprzywilejowane, należące się osobie szczególnie szanowanej” [13].

Сім ФО репрезентують значення, пов’язані з уступанням, заміщенням: *ustąpić komuś miejsca* „podnieść się ze swego miejsca ofiarowując je komuś stojącemu”; *zrobić, robić komuś miejsce* „posunąć się (posuwać się), ścieśnić się (ścieśniać się) tak, żeby ktoś mógł usiąść, zmieścić się, wejść gdzieś”; *zająć czyjeś miejsce, przyjść, wejść na czyjeś miejsce* „przejąć czyjąś funkcję, nastąpić po kimś” [13]. У одиницях цієї групи лексема *miejsce* виступає як у значенні

конкретної ділянки фізичного простору, так і певних посад чи ментальних фрагментів соціуму. Так, з останніми пов'язані ФО *pot. wskoczyć na czyjeś miejsce* „objąć po kimś jakieś intratne stanowisko, przejąć rolę itp. korzystając z nadarzającej się okazji”; *coś, ktoś ustępuje miejsca czemuś, komuś* „coś, ktoś wycofuje się skądś, jest zastępowane, zastępowany lub wypierane, wypierany przez coś, kogoś innego” [13]. Менша кількість одиниць (5) узагальнено вказує на чиєсь положення чи посаду: *na twoim, waszym itp. miejscu* „w twojej, waszej sytuacji, w twoim, waszym położeniu”; *w ócić na swoje iejsce* „ponownie objąć jakieś stanowisko”. При цьому важливим є ціннісний компонент значення: *znaleźć, ieć gdzieś swoje iejsce* „dobrze się czuć gdzieś, być akceptowanym w jakimś środowisku, być potrzebnym komuś”; *książk. wysunąć się na czoło, na pierwsze miejsce* „stać się najlepszym, przodującym w jakiejś dziedzinie” [13].

Також можемо виділити групу одиниць (4), що позначає відповідність чи невідповідність поведінки, посади, події тощо: *na miejscu c) książk. „o kimś lub o czymś zachowaniu: taktowny, przyzwoity, bez zarzutu”*; *być na swoim iejscu* „zajmować odpowiednie dla siebie stanowisko, wykonywać odpowiednią dla siebie pracę”; *nie a iejsca na coś* „coś nie powinno się gdzieś pojawić, zdarzyć”; *tu nie miejsce* „to nie jest odpowiednia sytuacja, odpowiedni moment na coś”.

Наступні ФО (3) об'єднуємо за спільною семою 'уява': *p zenieć się w jakieś iejsce, w jakieś czasy* „wyobrazić sobie, mieć wrażenie, że jest się w innym miejscu, w innym czasie niż w rzeczywistości”; *książk. coś p ze niosło kogoś w jakieś iejsce, w jakieś czasy* „dzięki czemuś ktoś ma wrażenie, że jest w innym miejscu, że żyje w innym czasie niż w rzeczywistości”; *książk. postawić się, stawiać się w czyiś położeniu, w czyjejś sytuacji, na czyiś iejscu* „wczuć się w czyjąś sytuację, zрозуміє, wyobrazić sobie czyjeś położenie”. Як бачимо, у перших двох фразеологізмах *місце* нерозривно пов'язане з *часом*, а їх загальна семантика вказує на відрив від реальної дійсності.

Не становлять чисельних груп ФО, у яких зображено душевний стан неспокою, знервованості (*nie óc sobie znaleźć iejsca* „być zdenerwowanym, niespokojnym, bezskutecznie próbować się czymś zająć”; *nie óc usiedzieć na miejscu* „być niespokojnym, podnieconym, czuć potrzebę ruchu, działania, zmiany оточення”); стан нерухомості, брак розвитку (*d eptać, stać w iejscu* „nie posuwać się w swoich działaniach, nie robić postępów, nie rozwijać się”; *czas stanął, zat zy ał się w iejscu* „o wrażeniu ciągłego trwania jakiejś chvíli”); раптовість (*z miejsca „od razu, natychmiast”*; *zginąć, zabić się, zabić kogoś itp. na iejscu „zginąć, zabić się, zabić kogoś itp. od razu, natychmiast”*); важливість, перевага (*stawiać kogoś, coś na pie wszy iejscu, stawiać coś na pie wszy planie, wysunąć coś na pie wszy plan* „traktować kogoś, coś jako найважливіше, mające найвище значення, найвищу цінність, оцінювати кogoś, coś найвище”; *sport. wyjść, wysunąć się na pie wsze iejsce* „być першим в якійсь класифікації, mieć перевагу над противником, зводити, przodować”). Також лексема *miejsce* репрезентує у складі польських ФО повноту, остаточність: *do ostatniego miejsca* „całkowicie, zupełnie”.

Заслуговують на увагу антонімічні відношення між аналізованими одиницями: *siedzieć na iejscu* „przebywać gdzieś stale, nigdzie nie wyjeżdżać” –

nigdzie nie zag zać iejsca „często zmieniać miejsce pobytu lub pracy”; *d eptać, stać w iejscu* „nie posuwać się w swoich działaniach, nie robić postępów, nie rozwijać się” – *coś uszyło z iejsca* „spowodować postęp w jakichś działaniach, w załatwianiu czegoś; coś po dłuższej przerwie zaczęło być załatwiane, zaczęło się posuwać, rozwijać” [13]. Подібного типу відношення спостерігаємо також у парі *ieć iejsce* „dziać się, odbywać się, zdarzać się, zachodzić” – *nie ma miejsca na coś* „coś nie powinno się gdzieś pojawić, zdarzyć”. У наведених ФО протиставлені за значенням дієслова, у той час як лексема *miejsce* семантично співвідноситься з простором чи з певними подіями.

Отже, можемо дійти наступних висновків. Книжна лексема *p zestzeń* майже не виступає у складі польських фразеологічних одиниць. Натомість лексема *miejsce* наявна у кількох десятках ФО і відбиває буденне сприйняття простору як певного місця предметів та подій. Семантична площина лексеми *miejsce* має певні точки перетину з семантикою ФО, що її містять. Так, у багатьох фразеологізмах безпосередньо реалізовані значення названої лексеми „частина якогось простору, на якій хтось перебуває, щось знаходиться чи відбувається”, „обмежений відтинок простору, призначений для однієї особи”, „позиція, ранг або роль когось чи чогось у групі подібних осіб, речей, явищ”. Здійснена семантична класифікація аналізованих ФО дозволяє зробити висновок, що найбільшими є групи на позначення окремої ділянки простору, на позначення уступання чи заміщення, на узагальнене позначення певного положення чи посади, а також на відповідність чи невідповідність поведінки, посади, події тощо. Як бачимо, тут також відбувається кореляція з лексичним значенням компонента *miejsce*. Крім того, лексема *miejsce* бере участь у формуванні значень фразеологічних одиниць, пов’язаних з уявою; душевним станом неспокою, знервованості; станом нерухомості, браком розвитку; раптовістю; важливістю чи перевагою; подією і її відсутністю. Здебільшого у таких ФО спостерігаємо метафоричне чи метонімічне вживання названої лексеми.

Розглянута проблема відкриває перспективи порівняльного дослідження українських та польських (і ширше – слов’янських) ФО з компонентами *простір, місце*.

Список використаних джерел та літератури

1. Венжинович Н. Простір і час в українській фразеології: лінгвокультурологічний аспект. *P osto in čas v frazeologiji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016. S. 423–428.
2. Гак В. Г. Пространство вне пространства. *Логический анализ языка. Языки пространств*. Москва: Школа „Языки русской культуры”, 2000. С. 127–134.
3. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. Москва: Искусство, 1984. 350 с.
4. Луценко Н. А. Об этимологическом аспекте фразеологии. *В пространстве филологии : К 70-летию со дня рождения д-ра филол. наук Е. С. Отина*. Донецк : Юго-восток, 2002. С. 259–270.

5. Осыка М. В. Способы вербализации концепта „пространство” (на материале русской и французской топонимической фразеологии. *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. Языковая реальность познания*. Вып. № 3 (7). 2009. С. 129–134.
6. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты в сознании и дискурсе. Москва: Academia, 2000. 128 с.
7. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический, лингвокультурологический аспекты. М.: Наука, 1996. 288 с.
8. Титова М. П. Концепт „Пространство” и его отражение во фразеологии национальных языков. *Вестник Забайкальского государственного университета. Филологические науки*. Вып. № 10 / 2010. С. 45–50.
9. Топоров В. Н. Пространство и текст. *Текст: семантика и структура*. М.: Наука, 1983. С. 227–284.
10. Majewska-Tworek A. Wartościowanie przestrzeni we współczesnej frazeologii polskiej. *P zest zeń w języku i w kultu ze : p oble y teo etyczne : inte p etacje tekstów eligijnych*. T. 21. Lublin. 2005. S. 181–188.
11. Siewert-Kowalkowska K., Stypa H. Przestrzeń we frazeologii. Niemieckie i polskie związki frazeologiczne z nazwami kategorii przestrzennych. URL: <http://www.ukw.edu.pl/strona/konferencje/konferencje/23757/konferencjaprzestrzenwlturze>.
12. Roskal Z.E. Koncepcje przestrzeni w nauce i filozofii przyrody. *Roczniki filozoficzne*. T. LVI. nr 1. 2005. S. 279–294.
13. Uniwersalny słownik języka polskiego. Pod red. S. Dubisza. Warszawa: PWN, 2003.
14. Wielki słownik języka polskiego. Red. naukowy P. Źmigrodzki. URL: <http://www.wsjp.pl/index.php?pokaz=autorzy&l=1&ind=0?pwh=0>

References

1. Venzhynovych N. Prostir i chas v ukrai'ns'kij frazeologii': lingvokul'turologichnyj aspekt. *P osto in čas v f azeologii*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016. P. 423–428.
2. Gak V. G. Prostranstvo vne prostranstva. Logicheskij analiz jazyka. Jazyki prostranstv. M.: Shkola „Jazyki russkoj kul'tury”, 2000. P. 127 – 134.
3. Gurevich A. J. Kategorii srednevekovoj kul'tury. M.: Iskusstvo, 1984. 350 p.
4. Lucenko N. A. Ob jetimologicheskome aspekte frazeologii . V prostranstve filologii : K 70-letiju so dnja rozhdenija d-ra filol. nauk E. S. Otina. Donetsk : Jugo-vostok, 2002. P. 259–270.
5. Osyka M. V. Sposoby verbalizacii koncepta „prostranstvo” (na materiale russkoj i francuzskoj toponimicheskoi frazeologii. *Vestnik Irkutskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta. Jazykovaja real'nost' poznaniya*. № 3 (7). 2009. P. 129–134.
6. Slishkin G. G. Ot teksta k simvolu: lingvokul'turnye koncepty v soznanii i diskurse. M.: Academia, 2000. 128 p.

7. Telija V. N. Russkaja frazeologija. Semanticheskij, pragmaticheskij, lingvokul'turologicheskij aspekty. M.: Nauka, 1996. 288 p.
8. Titova M. P. Koncept „Prostranstvo” i ego otrazhenie vo frazeologii nacional'nyh jazykov. *Vestnik Zabajkal'skogo gosudarstvennogo universiteta. Filologicheskie nauki.* № 10 / 2010, pp. 45–50.
9. Toporov V. N. Prostranstvo i tekst. Tekst: semantika i struktura. Moscow: Nauka, 1983, pp. 227 – 284.
10. Majewska-Tworek A. Wartościowanie przestrzeni we współczesnej frazeologii polskiej. *Przestrzeń w języku i w kultu ze : p oble y teo etyczne : inte p etacje tekstów eligijnych.* T. 21. Lublin. 2005, pp. 181 – 188.
11. Siewert-Kowalkowska K., Stypa H. Przestrzeń we frazeologii. Niemieckie i polskie związki frazeologiczne z nazwami kategorii przestrzennych. URL: <http://www.ukw.edu.pl/strona/konferencje/konferencje/23757/konferencjaprzestrzenwlturze>.
12. Roskal Z. E. Koncepcje przestzeni w nauce i filozofii przyrody. *Roczniki filozoficzne.* T. LVI. nr 1. 2005. S. 279–294.
13. Uniwersalny słownik języka polskiego. Pod red. S. Dubisza. Warszawa: PWN, 2003.
14. Wielki słownik języka polskiego. Red. naukowy P. Żmigrodzki. URL: <http://www.wsjp.pl/index.php?pokaz=autorzy&l=1&ind=0?pwh=0>

L. I. Yakovenko,

Candidate of Philology,

Associate Professor of General and Slavic Linguistics Department

Odesa I. I. Mechnikov National University,

24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,

tel.: +38(048) 776-04-42,

Jakovenko@list.ru

LEXEMES 'SPACE' AND 'PLACE' AS PART OF POLISH PHRASEOLOGICAL UNITS

Summary

The **object** of our investigation is the Polish phraseology; the **subject** is Polish phraseological units with the components '*space*' and '*place*'. The **purpose** is to determine the meaning of the two lexemes as being the key ones to indicate the existence of things and phenomena in Polish phraseological units.

Methodology. To reach the goal the descriptive method, the method of component analysis is used in this article. **Finding.** The lexeme '*space*' is practically not used in the Polish phraseological units. The lexeme '*place*' has been registered in 50 idioms. It reflexes an ordinary perception of space as some definite place for objects and events. The meaning of the lexeme '*space*' correlates with the meaning of its phraseological units. In a great number of idioms the following lexical meanings have been realised: 'part of a certain space, where something is situated or happens',

'limited space for one person only', 'location, position or role of someone or something in a group of similar people, things or phenomena'.

Practical value. The results of the research can be used in lecturing course on Polish phraseology and in compiling a phraseological dictionary. **Results.** The semantic classification of the phraseological units points out to the fact that the most numerous among them are the groups that indicate separate plots of space; substitution; generalised indication of a certain status or position; conformity – nonconformity to one's behaviour, post, an event etc. The results of the investigation show the correlation between the phraseological meaning and the lexical meaning of the word *'place'*.

Key words: lexical units, phraseological units, lexical meaning, phraseological meaning.

Надійшла до редакції 25.09.2018 р.

УДК 821.162.41-1/-3Немцова

DOI: <https://doi.org/10.18524/2413-0613.2018.22.145408>

В. Б. Мусий,

доктор филологических наук,
профессор кафедры мировой литературы филологического факультета
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,
Французский бульвар 24/26, г. Одесса, 65058, Украина,
тел.: +38 (048) 746-56-97,
valentinanew2016@gmail.com

МИФОПОЭТИЧЕСКАЯ ОСНОВА ПРОИЗВЕДЕНИЙ БОЖЕНЫ НЕМЦОВОЙ

Цель статьи – выделить мифопоэтические мотивы, образы, символику в произведениях чешской писательницы XIX века Божены Немцовой и изучить их место в художественной системе этих произведений, в выражении с их помощью авторской концепции человека и действительности. Основное внимание сосредоточено на рассказах „Карла” и „Дикая Бара”, которые близки в жанровом отношении (это новеллы, заканчивающиеся пуантом), характерами центральных персонажей, их объединяет ряд общих сюжетных мотивов, и, что является самым важным, в основе каждого из них – архетипическая мифологическая ситуация.

Ключевые слова: мифопоэтика, обряд, дух, космогонические мифы, календарные мифы, Б. Немцова.

Божена Немцова (Božena Němcová), пожалуй, одна из наиболее известных писательниц в чешской литературе XIX века. Общепризнана значимость ее деятельности в области становления литературного языка, в процессе формирования народности в чешской культуре, в развитии чешской прозы. „Немцова, – пишет И. Иванов, – освободила и без того архаичный, обремененный рудиментами аориста родной язык от тяжелых гирь глаголов, угнанных в конец предложений инверсией, и строки ее, простые, материальные, как хлеб, как вода, зазвенели, заплескались чисто и звонко. Русло, по которому они текут, нередко лишено захватывающих дух сюжетных излучин и бурливых перекатов. Со многих своих вещей писательница сняла проклятие единого, все подчиняющего себе сюжета. Берега словесных потоков Немцовой медленно разворачивают перед читателем панораму обычаев,

нравов, живых картин, с фабулой связанных лишь постольку поскольку. Удивительно, как в середине пятидесятих годов прошлого века, когда каркас воскресшей чешской литературы был еще далеко не смонтирован, хрупкая женщина, уже истратившая много сил в жизненной борьбе, предпринимает рискованный демонтаж, расшатывая одну из главнейших опор беллетристики, и эта попытка разрушения уже наиболее проницательными современниками воспринимается как созидание, как феномен обращения к „неискусности” в высокое и непреложное искусство” [3, с. 331]. В то же время нам не удалось найти работ, в которых содержался бы анализ мифопоэтики ее произведений, т.е. отражения в ее рассказах и повестях „мифосознания, системы мировосприятия, мифологических кодов мышления”, которые „позволяют автору кратчайшим образом зафиксировать объем культурного содержания и тем самым предельно расширить повествовательное пространство” [4, с. 13]. Этим обусловлена **цель статьи** – выявить мифопоэтическую основу произведений Божены Немцовой.

В рассказах и повестях Божены Немцовой нашло отражение мировосприятие людей из народа в эпоху, далекую от того времени, когда слагались мифы как „вырождение единственно возможного познания, которое еще не ставит никаких вопросов о достоверности того, что познает” [9, с. 15]. Однако и в XIX веке мышление народа в значительной мере продолжало сохранять черты мифологизма, что проявилось в сохранении многочисленных обрядов, ритуалов, в одухотворении явлений природы. Как заметил А. Н. Афанасьев, „и дитя, и простолюдин неспособны к отвлеченному созерцанию, мыслят и выражаются в наглядных пластических образах” [2, с. 39]. Сама Божена Немцова в письмах к родным и друзьям подчеркивала значимость изучения ритуалов, верований, обычаев, поверий, сохраняющихся в народной среде, – всего того, что могло с достоинством защитить национальную идею. В народных преданиях, мифологически объясняющих природу, писательница видела отражение реальной жизни народа, существенные черты его мировосприятия. При этом она внимательно относилась к обычаям, фольклору не только чехов, мечтала о создании сборника, объединяющего фольклор разных славянских народов. „Мы, славяне, – писала она собирателю фольклора, католическому священнику, автору пособий в помощь изучающим словацкий и хорватский языки Майяру Матии, – должны лучше знать друг друга” [6, с. 313]. В этом же письме она обращает внимание на близость некоторых верований у восточных славян, чехов и словаков. Она также пишет о славянских календарных ритуалах, в частности, вспоминает, как раньше праздновали Ивана Купала. „У нас, – замечает Божена Немцова, – эта ночь проходила торжественно, много было связано с ней поверий, возжигали костры, но теперь что-то запрещено, что-то забылось; только в горах еще веселятся всюду, там есть и особые „купальские” песни” [6, с. 313].

Интерес к славянской мифологии проявился и непосредственно в художественной деятельности писательницы. Ее герои из народа в непрерывно клубящемся в воздухе легком тумане видят лесных дев, в появлении небесных

светил – действия легкокрылых ангелов, которые зажигают их. Своего рода этиологическим мифом является объяснение Бабушкой (повесть „Babička“, 1855) камнепадов в горах движением „проказника“ Рыбрцоуля к принцессе Каченке, которая „как истая принцесса“ часто прогоняет беднягу, и тот „так неутешно плачет, что горные реки выступают из берегов. Но лишь кликнет гордячка Рыбрцоуля к себе, мчится он на радостях с такой поспешностью, что все сокрушает на своем пути: с корнем выворачивает деревья, скидывает камни с гор, срывает крыши с домов. Словом, дорога, по которой он скачет, попушением божьим превращается в пустыню“ („...prý tak přeukrutně pláče, až všecky potoky v horách se rozvodní. Ale když ho k sobě volá, to se k ní stěhuje s takovým spěchem a s takovou radostí, že všechno, co na cestě mu leží, kácí, vyvrací a odnáší. Lesy vyvrací, kameny metá z vrchů, střechy snáší, slovem: na cestě, kudy táhne, bývá všechno jako božím dopuštěním vniveč uvedeno“) [5, с. 17]. Таким же этиологическим мифом, но уже основанным на христианских верованиях, является объяснение появления цветов, которые в народе называют „слезы Девы Марии“. Они появились на земле, поясняет бабушка, когда кровь Христа, которого вели на казнь, смешалась со слезами следовавшей за ним Матери Божьей. Это цветы горя и любви, поэтому влюбленные никогда не дарят их друг другу: они к горю, слезам („To jsou slzičky“, pravila babička, pohlídnouc na kytku. – „Slzičky?“ divily se dámy. „Ano, slze Panny Marie. Povídá se tak o tom kvítku. Když pána Krista Židé na Kalvárii vedli, Panna Maria ho následovala, ačkoliv jí srdce pukalo. Když viděla na cestě krvavé stopy ran Kristových, hoře zaplakala a z těch slzí Matky boží a krve syna jejího vyrůstaly po cestě na Kalvárii prý takovéto kvítky“, pravila babička. – „Je to tedy kvítí bolesti a lásky,“ řekla kněžna. – „Milenci netrhají jeden druhému slzičky, myslí, že by museli plakat,“ začala zase babička...“) [5, с. 197].

Герои Немцовой поэтически воспринимают мир природы, одухотворяя его. Лесник вспоминает, какое отчаяние овладело им, когда он увидел спиленную им самим березу: будто он убил лесное существо. Бабушка считает, что когда деревья в цвету обнимаются да целуются, надо ждать богатого урожая. При этом в мировосприятии народа своеобразно переплетаются древние и библейские мифы. Бабушка в одноименной повести была убеждена, что мир населен добрыми и злыми духами, но крепко верила, что без воли Божьей не упадет и волос с головы человека. Герои Немцовой мифологизируют исторические события. Таков рассказ о трех ледяных великанах-месяцах, которых русские напустили на Бонапарта, в повести „Бабушка“.

Значительный интерес при осмыслении мифопоэтической основы произведений Божены Немцовой представляет включение в них описания различных ритуалов. Учитывая, что в славянской мифологии главным образом отражены отношения между человеком и природой, это, в первую очередь, календарные ритуалы, находящиеся в непосредственной связи с космогоническими представлениями, поскольку они направлены на поддержание порядка (космоса) в мире. Таковы, к примеру, описания врачек, которые праздновали во вторник на масленицу в рассказе „Karla“ (1855) колядования в „Бабушке“. В названии масленичных мясопустных врачек

отражено такое действо, как опахивание (от *vo ač* „пахать”). Это, пишет Т. А. Агапкина, „магический обряд, призванный оградить некое культурное пространство (обычно село) и его жителей от мора, эпидемии, а также стихийных бедствий. Опахивание состоит в том, что вокруг села прокладывается борозда, символизирующая непреодолимую границу” [8, с. 345]. В эпизоде ворачек в рассказе Б. Немцовой парни, обходя девушек, совершали это опахивание деревни, иногда они даже тащили за собой соху [6, с. 48]. Немаловажным в этом обряде является и карнавальное ряжение („Один из них вырядился медведем, другой опутал себя горохом, а вместо головы выставил большую брюкву”) [6, с. 51]), а также, что еще более значимо, – включение в устраиваемое на границе между зимой и весной действо старух (думается, для обновления мира), на которых неожиданно нападали, заставляли подпрыгивать или даже подбрасывали вверх. „А ну-ка, наддай, чтобы конопля уродилась повыше!” – кричали парни, подбрасывая ввысь бабушек” [6, с. 51]). Календарный смысл имеет устроенное мельником хлестанье вербой, описанное в повести „Бабушка” („*pod kabátem měl ale schovanou vrbovou dynovačku; tu najednou s ušklibnutím vytáhl a začal ženské šlehat. Dostaly všechny, i hospodyně, Adélka, i babičku šlehl přes faldy, „aby blechy neštípaly”, dodal se smíchem*”) [5, с. 148]. Учитывая, что верба в народной культуре славян – символ быстрого роста, умножения, плодородия [8, с. 69], можно предположить, что „прикинувшийся тихоней” мельник этим хлестаньем обеспечивал благополучие в доме.

В заданном нами мифопоэтическом ключе „Карла” и „Дикая Бара” представляют особый интерес не только в связи с тем, что в них приводятся описания обрядов или же именованная существ низшей народной демонологии, отражающие синкретическую связь человека с природой, но и потому, что воссозданные в них вполне реальные, хотя и необычные (исключительные) события могут быть истолкованы как развитие той или иной архетипической (мифопоэтической) ситуации. „Карла” начинается с того, что к чешской границе подходит группа солдат, возвращающихся на родину. В повозке едут офицер с женой, а рядом с повозкой идет женщина с ребенком. Это Маркита, муж которой тоже был солдатом, но умер в чужих землях от тоски по родным местам. Маркита поселяется в селе в доме старосты, у которого и раньше работала. Когда же ее ребенок, названный Карлой, вырастает, открывается, что это вовсе не девочка. Родители, чтобы сын не повторил печальную участь отца, забранного в солдаты и оказавшегося далеко от дома на войне, решили скрыть настоящий пол ребенка, „обманули добрых людей” [6, с. 57]. Однако, став юношей, Карл обнаружил в себе тягу к странствиям. В отличие от Ганы, не согласной жить вдали от дома, даже если бы ее там наряжали в золото и кормили булками, юноша восклицает, что хотел бы „посмотреть на белый свет”, который „велик и широк”, увидеть места, где, как, к примеру, в итальянской земле, круглый год лето [6, с. 44]. Узнав же, что Гане понравился мундир племянника Барты, Карл вырядился солдатом и весь вечер протанцевал с девушкой, а потом решил покинуть село и поступить на военную службу. Представляется, что архетипическим для этого рассказа Божены Немцовой

можно считать мифологическое повествование о скрывавшемся в женском наряде Ахиллесе. Вот как оно представлено у Аполлодора: „Когда Ахиллесу исполнилось девять лет, Калхант предсказал, что Трои нельзя будет взять без его участия. Тогда Фетида, зная наперед, что если Ахиллес примет участие в войне, то он непременно погибнет, одела его в женскую одежду и привезла под видом девушки к Ликомеду. <...> Но Одиссей отправился на поиски Ахиллеса. Когда ему кто-то сообщил, что юноша находится у Ликомеда, Одиссей нашел Ахиллеса, затрубив в воинский рог” [1, с. 70]. По другим вариантам этого мифа, более распространенным, Одиссей прибыл на остров Скирос под видом торговца и разложил свои товары, перемешав уборы и ленты, предназначенные для девушек, с оружием. Ахиллеса, естественно, привлекло оружие, и он был опознан Одиссеем [1, с.175]. В данном случае для нас не имеет принципиального значения способ разоблачения Ахиллеса, поскольку Карл сам нарушил тайну. Но то, что матери обоих героев (и мифа, и рассказа) скрывали сыновей от воинской службы, выдавая их за девушек, является основой сближения мифа и рассказа.

В основе рассказа „Divá Bára“ (1856) – иная ситуация, но также имеющая мифопоэтическую природу и также связанная с установлением истинной природы героини. Героиня рассказа – дочь деревенского пастуха Якуба, решившегося завести семью, поскольку верил, что, только имея детей (ступенек лестницы, ведущей на небо), можно попасть в рай (*děti že jsou stupně do nebe*). Но его жена, едва родив девочку, нарушила табу на дневную работу (согласно поверьям, родильнице запрещалось в полдень и после вечернего звона выходить из светлицы), решив в полдень приготовить мужу обед. В результате ей показалось, что в доме началась буря, кто-то схватил ее за волосы, и она упала без чувств. Прибежавшие в дом женщины решили, что Бара была наказана полудницей, которая не только лишила женщину сил, но и подменила ее дочь (у лежавшей в колыбельке девочки, по мнению соседок, стали слишком большими глаза и голова). Бара так и не оправилась после случившегося, и Якуб вскоре лишился жены, а их дочь – матери. Девочка, которую называли, как и мать, Барой, и в самом деле не была похожа на других детей. Она была гораздо сильнее, смелее и смысленнее их. Этому есть простое объяснение: ей рано пришлось выполнять домашнюю работу, а также помогать отцу. Но большинство жителей деревни объясняло это тем, что Бара – дитя духа.

О том, что полудницы (*polednice*) могли похищать детей, а также насылать солнечный удар на тех, кто нарушает запрет работать в полдень, пишут многие авторы работ по славянской мифологии [8, с. 377]. Однако сами по себе верования в этого персонажа низшей народной демонологии, как отмечает Э. Б. Померанцева, довольно неопределенные. Ни меморатов, ни фабулатов нет, подчеркивает исследовательница. Чаще всего упоминания о полудницах встречаются в форме „свидетельских показаний” в том числе и педагогического характера. Общими в представлениях о полудницах всех славянских народов являются следующие признаки: а) это женский дух; б) это солярный дух; в) появление полудниц связывается с полднем и чаще всего –

полем; г) полудница всегда представляет опасность для людей, особенно для детей [7, с. 151].

Рассказы „Клара” и „Дикая Бара”, кроме созвучия женских имен, вынесенных в заглавие, содержат ряд сходств. Начнем с того, что в каждом из них с центральным персонажем связана тайна, причем с рождения (мальчик, которого мать выдает за девочку, дитя полудницы). Героини обоих рассказов (Карл на протяжении всего повествования представляется всем девочкой) выделяются из среды сверстников. Обе рано начали помогать взрослым по хозяйству. „Карла была ловка, проворна, как рыба, и удачлива во всякой работе. Она с первого взгляда понимала, что и как надо сделать. Она пряла и ткала, варила и стирала. Умела сшить рубаху и вышить фартук. Одинаково хорошо косила и жала. И ни одна девушка не могла жать дольше, чем Карла. Пахала и сеяла она не хуже Петра, а он ни за что не мог так ловко вскочить на лошадь, как это удавалось ей” [6, с. 37–38]. Похожим образом описывается Бара, которая была хорошо сложена и проворна, „как форель”, и которая с детства пряла и ткала, помогала отцу на пастбище и в поле. И окружающие признавали их непохожесть на остальных (точнее, их необычность): староста Милота говорил, что Карла „немного дикая” [6, с. 39]. „Дикую” Бару одни избегали, другие – побаивались. С каждой односельчане связывают какую-то тайну: у Карлы предполагали какой-то изъян на теле, пытаюсь объяснить, почему Маркита не торопится выдавать дочь замуж. Бара была похожей на полудницу, с точки зрения обитателей деревни. Структурообразующую роль в каждом из рассказов имеет мотив подмены. В каждом из произведений наличие тайны обусловлено его жанровой природой – это новеллы, в которых именно раскрытие тайны выполняет роль пуанта, обеспечивающего неожиданное разрешение ситуации. Но самое важное основание для сближения этих двух произведений заключается в том, что оба представляют собой историю любви, заканчивающуюся благополучным браком. В мифопоэтической картине мира брак – это всегда космогонический акт: преодоление хаоса и восстановление космоса. Отсюда – требование сверхъестественных способностей от супругов. В „Дикой Баре” мотив брака как преодоления смерти особо подчеркнут. Сначала героиня выступает в роли призрака, пытаюсь защитить подругу от навязываемого ей жениха, а позже знакомится со своим будущим супругом на кладбище, где вынуждена провести ночь в качестве наказания. Итак, и в „Карле” и в „Дикой Баре” перед вступлением в брак центральный герой (героиня) переживает своего рода инициацию, умирает в одном качестве и рождается в новом (Карла становится Карлом, а Бара – женой охотника, с которой все примиряются, даже жена церковного служителя).

Выводы. Включение Боженой Немцовой в ее повести и рассказы мифопоэтических символики, образов, мотивов, описаний обрядов объясняется целым рядом задач писательницы. Среди них – желание сохранить представления, которые со временем могли быть утрачены в силу того, что существовали лишь в устной форме. Важную роль играла также установка на необходимость постижения духа нации, особенностей национальной картины мира. Кроме того, ее произведения являются мифопоэтическими, поскольку

мифологические образы и мотивы в них выполняют художественную задачу – помогают автору выразить свои представления о человеке и мире, выполняют сюжетную, характерологическую, композиционную роль и представляют интерес для дальнейшего изучения.

Список использованной литературы

1. Аполлодор. Мифологическая библиотека. Л.: Наука, 1972. 216 с.
2. Афанасьев А.Н. Древо жизни. М.: Современник, 1983. 464 с.
3. Иванов И. Божена Немцова и ее эпоха. *Немцова Б. В замке и около замка: Рассказы. Повести. Письма к родным и друзьям*. Л.: Худ. лит., 1970. С. 321–334.
4. Корниенко О.А. Мифопоэтическая парадигма русской прозы 30-х годов XX века. Векторы эстетического поиска в литературе метрополии и зарубежья: Монография. К.: Логос, 2006. 332 с.
5. Немцова Б. Бабушка. Картины сельской жизни. М.: Худ. лит., 1982. 222 с.
6. Немцова Б. В замке и около замка: Рассказы. Повести. Письма к родным и друзьям. Л.: Худ. лит., 1970. 336 с.
7. Померанцева Э.В. Межэтническая общность поверий и быличек о полуднице. *Славянский и балканский фольклор*. М.: Наука, 1978. С. 143–158.
8. Славянская мифология: Энциклопедический словарь. М.: Международные отношения, 2002. 512 с.
9. Фрейденберг О. М. Миф и литература древности. М.: Наука, 1978. 800 с.

References

1. Apollodor. Mifologicheskaja biblioteka [Mythological library]. Leningrad. 1972. 216 p.
2. Afanas'ev A.N. Drevo zhizni [The Tree of Life]. Moscow. 1983. 464 p.
3. Ivanov I. Bozhena Nemcova i ee jepoha [Bozhena Nemcova and her epoch]. *Nemcova B. V zamke i okolo zamka: Rasskazy. Povesti. Pis'ma k rodnym i druž'am*. Leningrad. 197, pp. 321–334.
4. Kornienko O.A. Mifopojeticheskaja paradigma russkoj prozy 30-h godov XX veka. Vektory jesteticheskogo poiska v literature metropolii i zarubezh'ja: Monografija. K.: Logos, 2006. 332 s.
5. Nemcova B. Babushka. Kartiny sel'skoj zhizni [Grandmother. Pictures of rural life]. M. 1982. 222 p.
6. Nemcova B. V zamke i okolo zamka: Rasskazy. Povesti. Pis'ma k rodnym i druž'am [In a lock and near the losk. Stories. Letters to the relatives and to the friends]. L. 1970. 336 p.
7. Pomeranceva Je.V. Mezhhjetnicheskaja obshhnost' poverij i bylichek o poludnice [Interethnic community of beliefs and bylichek about virgin of midday]. *Slavjanskij i balkanskij fol'klor*. Moscow. 1978, pp. 143–158.
8. Slavjanskaja mifologija: Jenciklopedicheskij slovar'. [Slavic mythology. Enciclopiedic dictionary] Moscow. 2002. 512 p.
9. Frejdenberg O. M. Mif i literatura drevnosti [Myth and literature of antiquity]. Moscow. 1978. 800 p.

В. Б. Мусій

МІФОПОЕТИЧНА ОСНОВА ТВОРІВ БОЖЕНИ НЕМЦОВОЇ

Мета статті - виділити міфопоетичні мотиви, образи, символіку в творах чеської письменниці ХІХ ст. Божени Немцовой, вивчити їх місце в художній системі, у вираженні за допомогою авторської концепції людини і дійсності. Основну увагу зосереджено на оповіданнях „Карла” і „Дика Бара”, близьких у жанровому відношенні (це новели, що закінчуються пуантом), за характером центральних персонажів, їх об’єднують загальні сюжетні мотиви, в основі кожного з них – архетипічна міфологічна ситуація.

Ключові слова: міфопоетика, обряд, дух, космогонічні міфи, календарні міфи, Божена Немцова.

V. B. Musiy,

Doctor of Philological Sciences,
Professor of World Literature Department,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,
tel.: (048) 746-56-97,
valentinanew2016@gmail.com

MYTHOPOETIC BASIS OF ARTISTIC WORKS BY BOŽENA NĚMCOVA

Summary

The object of the paper is the reception of Slavic mythology in some artistic works by Božena Němcova – the outstanding Czech authoress. Her interest to national suit, language, folklore, history etc. was connected first of all with main feature of modern for her epoch – National Czech Revival. The process of growing activity in straggle for national liberty in the community and artistic cognition of the specificity of national character in literature were caused by this National Revival. Aim of the article – to discover and study the role of mythopoetic motives, images, symbols in artistic works of the Czech authoress of the XIX century and to research their role and place in the artistic system of these works, in expression with their help of authorial conception of man and reality. Main attention is concentrated on such stories as „Carla” and „Wild Bara”. This stories have common genre nature (a sharp turn of plot before denouement is the sign of novella), their central personages are similar (both, Karla and Bara are enigmatic for environment); there are common plot motives in the stories. Most important speciality of each story is the connection of plot and composition structure with myth about Achilles („Karla”) or myth about the theft of a child by natural bad fair („Wild Bara”). Taking under consideration the thesis about the connection of wedding ritual with Cosmogony process in mythology

systems, author of the paper interpret these stories as artistic works about initiation (death in one quality and birth in new).

Key words: mythopoetic, fair, cosmogony myths, calendar myths, Božena Němcova.

Надійшла до редакції 21.07.2018 р.

УДК 811.161.+81'443

DOI: <https://doi.org/10.18524/2413-0613.2018.22.145409>

Goran Marjanović,

Slavistička katedra, Institut za filologiju

Kijevsko nacionalno sveučilište Tarasa Ševčenka, Kijev,

Avenija Tarasa Ševčenka 14, 01030, Kyiv, Ukrajina,

tel.: 0993227364,

gogicaman@gmail.com

PRIJELAZ GORANA TRIBUSONA S VISOKE U NISKU KNJIŽEVNOST

U ovom radu analizirat ćemo razloge prijelaza s visoke u nisku književnost Gorana Tribusona koji se dogodio 80-ih godina 20.st. i koji predstavlja razdjelnicu u povijesti hrvatske književnosti. U analizi ćemo koristiti mnogobrojne intervjuje autora koje ćemo supostaviti znanstvenim ocjenama povjesničara hrvatske književnosti i kritičkim procjenama hrvatskih književnih kritičara. Cilj rada je utvrditi razloge prijelaza te ocijeniti koliko ti razlozi mogu pomoći u opisivanju bilo visoke bilo niske književnosti, ali i općenito stanja medija književnosti danas.

Ključne riječi: Goran Tribuson, visoka književnost, niska književnost, kriminalistički roman, žanr.

Rasprava o distinkciji između umjetničke književnosti (visoke, elitne) i trivijalne književnosti (niske, šund, kič, zabavne, žanrovske) još uvijek traje, iako s nešto manjim intenzitetom nego 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća. Hrvatski dio rasprave o tome postoje li dvije književnosti i koje su karakteristike jedne, odnosno druge književnosti sažeo je Antonio Jurčić u svojoj doktorskoj disertaciji *Žanr kriminalističkog romana u hrvatskoj književnosti* [7, s. 27], kao i Milovan Tatarin [16, s. 13]. Rasprava kreće od knjige Stanka Lasića preko knjiga Zdenka Škreba, Milivoja Solara, Viktora Žmegača i Igora Mandića sve do sada i ostaje otvorena. Koliko je hrvatskim povjesničarima književnosti distinkcija između visoke i niske književnosti važna svjedoči periodiziranje hrvatske književnosti 20. stoljeća. Većina povjesničara poslije generacije razlogovaca smješta generaciju fantastičara tkz. borgesovaca, među kojima su i Goran Tribuson, Pavao Pavličić, Nenad Raos, Saša Meršinjak, Irfan Horozović i ostali, a njih opet smjenjuje generacija književnika čiji se odvjetak hrvatske književnosti naziva žanrovskom književnošću, što je ujedno i početak periodiziranja suvremene hrvatske književnosti. Cvjetko Milanja upravo

pojavu žanrovskog romana smatra najznačajnijom u drugoj polovici 20. stoljeća: „... opća je ocjena književne kritike da je pojava žanrovskog romana sedamdesetih godina značila određeno osvježenje” [10, s. 84].

Prijelaz s visoke na nisku književnost, s umjetničke na trivijalnu književnost, označava u hrvatskoj književnosti smjenu generacija 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća, smjenu književnih perioda, ali svjedoči i da se itekako luči umjetnička od trivijalne književnosti bez obzira što rasprava o diferenciranju i uopće opisivanju i jedne i druge književnosti još uvijek traje. U hrvatskom slučaju prijelaz s fantastičarske proze na žanrovsku književnost poseban je jer taj prijelaz rade književnici koji su pripadnici generacije mlade proze, kao što su Pavao Pavličić i Goran Tribuson. Dvojicu pisaca puno toga veže u književnosti, ali i u osobnim životima, karijere kao da su im tekle paralelno, sa sličnim meandrima, promjenama i rezultatima. Goran Tribuson je mlađi u tom duetu i rezultati analize njegovog prijelaza iz visoke u nisku književnost dobrim dijelom će vrijediti i u budućoj analizi istoga prijelaza Pavla Pavličića.

Prijelaz s visoke na nisku književnost Goran Tribusona dogodio se 80-ih godina 20. stoljeća kriminalističkim romanom „Zavrivanje” (1985.), koji je bio početak serije od sedam kriminalističkih romana s glavnim likom inspektorom Banićem. Autori Nemec i Visković u ranijem Tribusonovom tkz. bulevarskom romanu „Rusku rulet” (1982.) iščitavaju zametke tog prijelaza na žanrovsku stranu književnosti. Razloge Tribusnovog prijelaza rekonstruirat ćemo na osnovu mnogobrojnih intervjua autora koji između ostaloga za temu imaju prijelaz i njihovim supostavljanjem znanstvenim analizama hrvatskih povjesničara književnosti i kritičarskim ocjenama hrvatskih kritičara. Pa tako Dubravko Jelčić Tribusonov prijelaz vidi kao širenje „međe svoje proze”, a Slobodan Prosperov Novak klasificira kriminalističke romane u Tribusonov četvrti ciklus opusa, uz autobiografski ciklus, fantastičarski i opus proze u trapericama. [13, s. 83]) Branimir Donat smatra da je pojava žanrovske književnosti inovacijska, ali i „zla kob” hrvatske književnosti. [10, s. 84] Krešimir Bagić pobrojava sve narativne strategije 80-ih godina pa među njima i žanrovski roman uz novopovijesni i konceptualni roman [1, s. 77]. Rekonstrukcija prijelaza s visoke na nisku književnost i danas je aktualna, tomu svjedoči primjer Ivane Bodrožić i njenog krimića „Rupa” (2016.), ali i ne i tako davni Ive Brešana „Kockanje sa sudbinom” (2003.), „Vražja utroba” (2004.) i „Sedam stuba do trona” (2013.) U svjetskoj književnosti tu je recentni primjer „Inferna” Dana Browna koji u jednom od svojih intervjua [41, s. 1] tvrdi da ga je Danteov tekst zaintrigirao kao tekst popularne književnosti 14. i 15. stoljeća, jer Dante, po Brownovoj interpretaciji, svoj tekst naziva ljudska komedija. Dante izvor svog naslova, odnosno klasificiranje svog epa kao komedije objašnjava u traktatu „O nauku pučkog jezika”. Komedija je smatrana nižim oblikom književnosti, uglavnom zbog svoje popularnosti – popularno odmah je i nisko. I danas je jedan od sinonima za trivijalnu književnost, odnosno, jedan od najčešćih razloga da bi se neki tekst ili autora svrstalo u nisku književnost jest komercijalnost, broj prodanih primjeraka, brojnost publike. Isto tako, pojavu trivijalne književnosti u okviru sociologije književnosti veže uz pojavu masovne (kapitalističke) proizvodnje, a onda kasnije i uz pojavu masovnih (isključivo komercijalnih) medija. Prijelaz Goran Tribusona s umjetničke na trivijalnu

književnost važan je i zbog toga što može pripomoći razlikovanju tih dviju književnosti, odnosno pri opisivanju trivijalne književnosti. S obzirom na trenutak u razvoju književnosti u novom digitalnom dobu u kojem je prijelaz s visoke na nisku književnost jedna od odrednica same književnosti, prijelaz s visoke na nisku književnost može nam biti od koristi pri opisivanju sadašnjeg trenutka književnosti, ali i prognoziiranja moguće budućnosti tog medija. Goran Tribuson 1986. objavljuje kriminalistički roman „Zavirivanje” nakon faze koju se obično naziva fazom fantastike. Cvjetko Milanja pronalazi da su Tribusonu žanrovske konvencije dominantna tema i u bulevarskom romanu „Ruski rulet” 1982., a koji ima i elemente detektivskog romana [10, s. 96]. Za Krešimira Nemeca upravo je „Ruski rulet” prva naznaka prihvatanja konvencija trivijalne književnosti Gorana Tribusona. Iako ga Nemec smješta u fantastičnu trilogiju „Aschenreiterov trokut” kao njegov treći dio, u tom romanu iščitava elementeampa [12, s. 314]. Goran Tribuson se u hrvatskoj književnosti javlja kao prozaist, pisac kratkih priča, koje književni kritičari klasificiraju kao fantastične priče. Banimir Donat jedan je od prvih književnih kritičara koji se pozabavio s tom tadašnjom novinom u hrvatskoj književnosti u svom sada već kultnom eseju „Astrolab za hrvatske borgesovce” sve književnike koji su se javili u fonu fantastike naziva borgesovcima i iznosi argumente za to svoju tezu za svakog pisca ponaoosob: za Ivana Raosa, Alberta Goldsteina, Nenada Šepića, Drage Kekanovića, Pavla Pavličića, Irfana Horozovića, Stjepana Čuića, Dubravka Jelčića Bužimskog. Donat Tribusona i Borgesu, između ostaloga, povezuje na sljedeći način: „Zavjera kartografa Gorana Tribusona približuje ove pripovjedače u najneposredniju blizinu magnetskog polja borgesovskog pripovijedanja” [3, s. 224]. Donat ne odustaje od svoje borgesovske teze ni mnogo godina kasnije. Štoviše osnažuje je oštrom kritičarskom ocjenom o Tribusonovom epigonstvu: „GORAN TRIBUSON (1948) kao i ostali njegovi vršnjaci fasciniran je Borgesom i još nije postao svjestan činjenice da je učitelj pokazao put ali da vidike zastire njegova velika i tajanstvena sjena” [4, s. 151].

Opisujući razdoblje od 1971. do 1991. Krešimir Nemec procjenjuje slično kao i Tribuson: „Nefabulativna proza općenito uzmiče: elitna umjetnost platila je cijenu svojoj nerazumljivosti i nepristupačnosti” [12, s. 261]. Isto tako, u opširnom intervjuu Julijani Matanović za Sarajevske sveske [9, s. 2] pod naslovom „Moj otac je bio klesar” Tribuson se rezolutno gotovo odriče te faze u svom pisanju, te ne bi volio da se te prve knjige ponovo tiskaju. Točnije, u intervjuu Arsenu Uremoviću za „Večernji list” 2010. godine izjavljuje da ih uopće ne bi tiskao, tj. objavio! [42, s. 1] Tribuson štoviše smatra da se nije radilo o književnoj generaciji u smislu razlogovaca: „Fantastika je naprosto bila izraz zajedničkog ukusa i želje da se piše u jednom određenom „kodu”, ali se nije radilo o „važnoj”, medijski osviještenoj i praćenoj pojavi kao što je to bilo, npr., u slučaju fakovaca” [9, s. 6].

Suprotno njemu rezoniraju povjesničari književnosti Krešimir Nemec koji smatra „Fantastičari su naša posljednja naraštajna grupacija” [12, s. 296], jer odriče tu generacijsku odrednicu piscima okupljenim oko časopisa „Quorum” [12, s. 260]. Slobodan Prosperov Novak vidi fantastičare kao „naraštaj dobro obrazovanih, poglavito proznih, pisaca” [13, s. 81]. Štoviše, za Novaka je Tribuson „zaštitni znak manirističkog naraštaja” [13, s. 84]. Zajednički ukus Tribuson definira kao glazbu

koju su slušali, a to je bila rock glazba, uglavnom strana, uz film i strip [8, s. 94]. Pa ako su i bili generacija, bili su rock generacija. Također, pojašnjava da se tkz. borgesovci nisu zajedno družili, osim u prostorijama društva književnika na Trgu bana Jelačića [9, s. 5], a i to opet više prema osobnim preferencijama, a ne po literarnim, ili stilsko-formacijskim. Goran Tribuson tako odbacuje kolektivnu svijest o zajedničkom pisanju ili pripadnosti određenoj stilskoj formaciji ili književnoj generaciji. Općenito ga svrstavanja u tkz. književne grupe, kružoke, smeta kao pisca, jer on piše „bez neke sračunatosti” [34, s. 1]. Etiketa borgesovca posebice autoru smeta zbog moguće ocjene da je riječ o epigonstvu, pa se onda našalio zašto njegova generacija ne bi imala trade mark „poovci” [8, s. 94]. Za Donatovu književnu kritiku koja sve hrvatske fantastičare prati do današnjih dana kaže da nije razumio [24, s. 1], i cijeni da je takva kritičarska analiza proizvoljna [8, s. 92]. Malo dalje Tribuson poentira da nije pisao romane da bi napisao apoteozu jedne generacije već jer nije mogao drugačije pisati [9, s. 12]. Također, dovodi u pitanje književne manifeste, programe, ili recepte po kojima bi se trebalo pisati. Pisac smatra da književnost ne odgaja ili preodgaja. Književnost je samo književni užitak. Velimir Visković [19, s. 234] primjećuje taj Tribusonov stav da se ruga „kritičarskoj pretenzioznosti” i sklonosti kritičara da u svemu iščitavaju nazočnost „sistema”, književnopovijesnog ili teorijskoknjiževnog. Visković zapravo uzvraća Tribusonu da je u jednom razdoblju karijere (žanrovskom) žestoki protivnik svakog intelektualiziranja, a bio je (u borgesovskoj fazi) „jedna od glavnih reperezenata estetizacije i intelektualnosti u hrvatskoj književnosti”. Krešimir Nemec „sklonost pisaca antiintelektualizmu i svojevrsnom estetskom populizmu” [12, s. 262] vidi kao općenitu crtu hrvatskih pisaca poslije 1971. S druge strane, Slobodan Prosperov Novak ocjenjuje da je Tribuson najzaslužniji za dezideologizaciju hrvatske književnosti, i da je to već napravio svojim početnim opusom fantastičnih priča i romana [13, s. 81]. I Krešimir Nemec smatra da je hrvatskim piscima bilo dosta zrcaljenja sistema, „odražalavačke” literature [12, s. 296] i očekivanja da književnost ima društvenu funkciju pa je pojava fantastičara samo logički nastavak te tendencije krugovaša i ralogovaca, samo u prozi, ali s naglašenim antiavangardizmom. Za Tribusona su te prve četiri knjige bile vrijeme učenja u pisanju, to je bio za njega književni eksperiment. Bilo mu je zanimljivo pisati u jednoj shemi i nje se čvrsto držati. Zato smatra da mu prijelaz na žanrovsku književnost i kriminalističke romane nije bio težak jer je po njemu riječ isto o shematskoj književnosti.

Kao jedno od dva glavna obilježja trivijalne književnosti, Vinko Brešić, citirajući Zdenka Škreba, navodi upravo shemu, uz „izraziti stilski nesklad” [2, s. 124]. Navodi također i termin H. D: Zimmermannna Shema-literature. Cvjetko Milanja upotrebljava termin *ars combinatoria*, koji mu je zajednički fantastiki i kriminalističkim romanima [10, s. 86]. Krešimir Nemec pridodaje da je i fantastika sama po sebi žanr pa i ta činjenica olakšava prijelaz u drugi žanr pa u detektivski roman [12, s. 298]. Drugi razlog za prijelaz je onaj koji Tribuson vrlo često izrijekom, a to je da mu je prijelaz olakšao Pavao Pavličić koji se prvi potpisao imenom i prezimenom ispod trivijalnog naslova u hrvatskoj književnosti: „To što smo napisali uz naslove romana svoja imena i prezimena, a ne neka strana imena, značajna je greška s kojom je krimić postao u Hrvatskoj književni čin” [9, s. 4]. Tu

tezu dopunjuje i proširuje na općeniti odnos umjetničke i trivijalne književnosti u Hrvatskoj: „Da on nije pokazao kako se književnost ne dijeli na elitnu i populističku, nego, jednostavno, na dobru i lošu, možda bih i ja odlutao u kakav hermetički ćorsokak, ili slijepu ulicu, kako se to hrvatski kaže” [9, s. 4].

Istu zaslugu Nemec pripisuje i Tribusonu kao „jednom od pisaca koji su pridonijeli legalizaciji krimića” [12, s. 318]. Na jednom druženju sa svojim publikom u književnom klubu Booksa 2008. godine Pavličić se našalio i prozvao njega i Tribusona „Ćirilom i Metodom krimića” jer su bili prvi koji pisali autorski krimić i krimić koji je lokaliziran u tadašnje hrvatsko društvo. Pavao Pavličić o svojim motivima prijelaza kaže sljedeće: „A kad sam onda još vidio da krimiće pišu i veliki pisci poput Karela Čapeka, shvatio sam da se moram u tome poslu i sam okušati” [39, s. 1].

Pavličić pri tome spominje i novine koje su tiskale krimiće u nastavcima. Ta je činjenica njemu govorila da uz važne vijesti iz svijeta i kriminalistički romani moraju biti važni, jer inače zašto su u istoj tiskovini. Isti je autor napisao je pismo Mariji Jurić Zagorki u kojem opisuje svoje iščekivanje sveščića „Gričke vještice” u svome malome gradu [10, s. 86]. Pavličić u intervjuu za Vijenac Matice hrvatske pojašnjava da je ta razlika između „takozvane elitne i nepretenciozne književnosti” bila toliko važna da se djeci branilo čitanje šund-literature u koju su tada pripadali i kriminalistički romani [36, s. 1]. Cvjetko Milanja brisanje granica između visoke i niske književnosti, kao i Škreb i Solar, vidi u pojavi postmoderne koja relativizira sve vrijednosti [10, s. 81]. Nemec koristi termin camp kojeg preuzima od Susan Sontag u značenju „estetičkog infantilizma”, a kao rezultat postmodernističkog promicanja nepretencioznih tekstova [12, s. 262]. Tribuson ne objašnjava svoj prijelaz vremenom postmodernih strategija, a ponajmanje kao rezultatom strukturalističkim zanimanjem za interpretaciju trivijalnih tekstova [19, s. 81]. No Milanja prigovara i književnoj kritici i književnoj teoriji dosta kasno i nevoljko zanimanje za nisku književnost i njenu valorizaciju argumetirajući to jednostavnom znanstvenom činjenicom da ono što je visoko u renesansi može postati nisko u baroku [10, s. 82]. Zapravo su povjesničari hrvatske književnosti suglasni da povijest hrvatske trivijalne književnosti počinje s feljtonima, odnosno u novinama i pučkim kalendarima. Na jednom drugom mjestu Tribuson dodaje da je tih inicijalnih godina kritika uvijek tražila opravdanje za krimić, pa je kritika romana iz tog žanra obično zauzimala i po tri stranice! [24, s. 1]. Važnost ranijeg Pavličićevog prijelaza Velimir Visković iščitava u tome što je Pavličić u tom trenutku bio istaknuti proučavatelj starije hrvatske književnosti, profesor na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i što je bio pisac „avangardističke proze” [18, s. 158]. Iz tih činjenica Visković izvodi zaključak da Pavličićev prijelaz nije prijelaz barabarogenija, koji ne samo da ne zna drugačije pisati nego i ne poznaje drugačiji tip literature. Pavličićev prijelaz je prema tome „osviješteni književnopovijesni povratak” zapletu i priči, koji su davno napušteni u tradiciji hrvatske književnosti. I Zdenko Škreb ističe iste razloge zašto je ta Pavličićeva odluka bila uspješna i zašto je izrazito povoljno utjecala na Tribusonovu odluku da krene istim žanrovskim putem („intelektualac viskog ranga”, „književni stručnjak” [2, s. 124]. Velimir Visković u književnom prikazu „Made in U.S.A” smatra da je Tribuson u uvodnoj priči zbrike „Klasici na ekranu” branio žanr [19, s.

182]. Slično tumači „Lađa na vodi” Pavla Pavličića kao autorovo književno objašnjenje potrebe da piše za čitatelje” [19, s. 182]. Te dvije priče se iščitavaju intertekstualno i metatekstualno kao priče koje problematiziraju književnost samu, koje su ujedno i autoreferencijalne, a i obraćaju se ili kritiziraju književne kritičare. Visković u sižeu novele, u glavnom liku, Rudiju Garberu, klasiku koji piše uzgredni nepretenziozni krimić, iščitava alter ego Gorana Tribusona. Visković u takvome piščevom stavu detektira „pilu naopako”, tj. ne vidi Tribuson svoje krimiće kao nepretenziozne i uzgredne, pa tako ni predmet kritičkog prikaza „Made in”. Sličnu tendenciju primjećuje i Visković pišući o Pavličiću, odnosno da je namjera novih žanrovskih pisaca bila da promijene ne samo gledanje na nisku književnost nego i na visoku. Tribuson i Pavličić su svjesno pokušali „afirmirati novo poimanje umetnički vrijednoga po kojem umjetnička vrijednost nije ekvivalentna stupnju nekomunikativnosti djela i ekskluzivnosti publike” [19, s. 184]. Kada se razmišlja o nestajanju granica između umjetničke i trivijalne književnosti, ne zvuči paradoksalno ocjena Vinka Brešića Šoljanovog krimića, „bez obzira na to što ovaj žanr u tome smislu nema posebnih zahtjeva, uistinu odaje budućeg vrsnog pisca tkz. visoke literature” [2, s. 133].

Pod pseudonimom krimić je napisao i Nenad Raos, a Nenad Bixi svoje je krimiće pisao pod pseudonimom Timothy Thatcher. Vinko Brešić navodi da je prvi krimić Bixyija/Thatchera „Mrtvacima ulaz zabranjen”, 1961., prodan u nakladi od 235.00 kopija, što je nenadmašeni rekord do današnjih dana [5, s. 134]. Pisanje pod pseudonimom Tribuson tumači kao dokaz da su se piscu „stidjeli tog žanra” [37, s. 1]. Nadalje, Tribusonovom prijelazu pripomaže i teorijska apologija kriminalnog žanra u knjizi Stanka Lasića „Poetika kriminalističkog romana” 1973., a kasnije i Igora Mandića „Principi krimića” 1985. I Pavličić i Tribuson navode da se odnos prema niskoj književnosti od isključivog isključivanja iz književnog života i odricanja svake umjetničke vrijednosti upravo u 70-ima značajno promijenio. Promjena je bila takva da je bilo moguće početi pisati autorske hrvatske kriminalističke romane.

U čemu se u Hrvatskoj 70-ih i 80-ih godina sastojala promjena poimanja i valoriziranja trivijalne književnosti objašnjava Zoran Janjetović u svojoj analizi položaja zabavne književnosti u Jugoslaviji u drugoj polovici 20. stoljeća – „Zabavna štampa u socijalističkoj Jugoslaviji” (2010.). Inicijalni događaj koji je u socijalističkoj Hrvatskoj doveo do skidanja šund stigme s krimića, ljubića i vesterne pridonio je raskid sa Staljinom i boljševičkim vođenjem države 1948. i uvođenjem samoupravljanja [5, s. 43]. Samoupravljanje je značilo da se tvrtka mora sama snaći na tržištu, a to je u književnom i novinskom izdavaštvu značilo komercijalizaciju. Tako da se već od 50-ih godine pa sve do kraja komunističkog režima u Hrvatskoj događala paradoksalna situacija da su ozbiljne propagandne režimske tiskovina financirane zabavnim trivijalnim tiskovinama. Prema tome, prihvaćanje trivijalnog sadržaja počelo je s tom reformom jugoslavenskog komunističkog sistema. Prvo je trivijalni sadržaj prihvaćem u tiskovinama, kao jedna zabavna rubrika, a zatim se pokreću isključivo zabavne tiskovine. Usporedo, partija i sam Tito rogobore protiv šunda i kiča kao državnih sistemskih neprijatelja. Partija šund definira kao „Ideloški, moralno i politički nepoćudni sadržaji, posebno u primitivnoj formi” [5, s. 43]. Za

sudbinu kriminalističkog žanra u bivšoj Jugoslaviji važna je popularnost tkz. roto romana, mekroukoričenih sveščića. A Tribuson masovno čita upravo roto romane. Ne pamtiti koliko ni autore. Kada etablirani autor, znanstvenik, Pavao Pavličić potpiše „Dobri duh Zagreba” 1976. prihvaćanje trivijalne književnosti je završeno u hrvatskoj književnosti. Ne samo završeno nego je bilo i vrlo uspješno: kriminalistički romani Tribusona i Pavličića su vrlo čitani, imaju zavidne tiraže, kritike su odlične. Autori kasnije ostvaruju znanstvenu karijeru koja kulminira primanjem u Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti 2008. O kakvom se prijelazu radi, svojevrsnom obratu, svjedoči Zakon o oprezivanju proizvoda i usluga u prometu, koji se kolokvijalno nazivao Zakon o šundu, a stupio je na snagu 2. srpnja 1972. Konzervative komunističke vlasti vidjele u zabavnoj književnosti opasnost po opstojnost sistema: „Na nivou marksističkog umovanja, trivijalna književnost je viđena i kao moderni „opijum za narod”. On je, međutim, mogao da bude ukinut samo ukidanjem otuđenja – na radu i u slobodno vreme. A baš zato u realnom socijalizmu nije bilo uslova” [5, s. 51].

Krešimir Bagić u svome „Uvodu u suvremenu hrvatsku književnost” zavidno mjesto posvećuje „Bijeloj knjizi” iz 1984. godine koja pokazuje da jugoslavenski komunisti ni pred kraj režima nisu posustajali u cenzuri i prebrojavanju podobnih pisaca. Ovoga puta na listi nisu bili autori šunda već oni s političkim porukama u svojim tekstovima [1, s. 54]. Većina zabavnog trivijalnog sadržaja dolazio je sa Zapada i komunisti su se bojali da će tako čitatelji prihvaćajući trivijalnu književnost prihvatiti i zapadnu (kapitalističku ideologiju). Zakon je polučio uspjeh, partijski higijeničari su uspjeli udaljiti sa tržišta 65% izdanja zabavnog šund sadržaja. To znači da je preživjelo 35% izdanja, ali koja su činila 51% tiraže. Janjetović procjenjuje da su preživjela najtiražnija izdanja. Godinu dana polije provođenja navedenog zakona po neslužbenim podacima šund-romani su činili polovicu književne produkcije u bivšoj Jugoslaviji [5, s. 45]. Posebno važan podatak iz navedene opširne analiza je da je šund tisak i literatura bila gradski fenomen zbog slabo raširene distributivne mreže u manjim mjestima, a pogotovo u selima. Isto tako, detaljna analiza publike svojih roto-romana Vjesnika, najveće novinske kuće u Hrvatskoj, pokazala je da čak 27% čitatelja kriminalističkih romana imalo završenu ili nezavršenu višu ili visoku školu, a samo 17,9 posto čitatelja „Traga” (edicija kriminalističkih roto-romana) nije čitalo knjige.

Na taj način trivijalna književnost od neprijatelja režima postaje ugledan građanin hrvatske književnosti, važna prijelomnica u povijesti hrvatske književnosti. Pisac koji bi dobio etiketu šund autora doveo bi svoju spisateljsku karijeru u pitanje. Najveća zapreka prijelazu, onda a i sada, optužba je za kič, šund, manje vrijednu književnost. Međutim, i Žmegač, i Škreb i Solar estetsko vrednovanje odbacuju kao distinkciju na kojoj se može temeljiti postojanje umjetničke i trivijalne književnosti. Vinko Brešić u „Novijoj hrvatskoj književnosti” opširno citira Miroslava Krležu i njegovo izrugivanje trivijalne književnosti. Krleža pišući u „Tri kavaljera frajle Melanije” 1922. o romanima „Rinaldo Rinaldini” (August Vulpius), „D’Atragnanani” i „Grofu Monte Kristo” koristi sljedeće omalovažavajuće sintagme: „pariško smeće”, „opskurni antivarijati”, „parfemisano smeće” [2, s. 129]. Tribuson i Pavličić ne da nisu prijelazom na trivijalnu književnost doveli svoju karijeru u

pitanje, nego im je ona procvala i pretvorila ih etablirane hrvatske čitane autore. Može se pretpostaviti da je odium koji je bio oko trivijalne književnosti bio izazov za Tribusona, pisati nešto zapravo zabranjeno i proskribirano. Pavličić upotrebljava izraz „socijalistička hipokrizija” koja je držala do visoke kulture, ali se u toj socijalističkoj hipokreziji zarađivalo na – krimićima [22, s. 1]. Bio je izazov osvajati nove spisateljske vrste i teme, pa i žanrove. Prostor kriminalističke priče i romana je bio s jedne strane zabranjem, s druge strane na marginama književnog života, a s treće strane neotkriven, nešto novo, što se moglo osvojiti i istražiti. U roto bibliotekama objavljivani su i klasici, parodoksalno kako bi ih se populariziralo na tom jeftinom roto papiru.

Autor koji je najviše utjecao na Tribusona kao pisca kriminalističkih romana bio je Raymond Chandler i njegov lik detektiva Philipea Marlowa. Jedan od motiva Tribusonovog prijelaza bilo je stvoriti hrvaskog detektiva, koji bi mogao sličiti Marlowu, ali opet koji bi bio originalan hrvatski detektiv. Tribuson nije želio pisati hrvatsku kopiju svjetskih romana. Tribuson u intervjuu Tamari Borić u tjedniku Nacional 2015. godine izjavljuje: „Raymond Chandler bio je prvi od kojeg sam počeo učiti” [37, s. 1]. Učiti u značenju spisateljskog zanata, kojeg i Tribuson i Pavličić spominju vrlo često u svojim javnim nastupima. Ono što nije bio razlog za prijelaz na nisku žanrovsku književnost nije bila visoka stopa kriminala u Jugoslaviji, kao što je to bio slučaj npr. u SAD-u. Piscima domaćih krimića se prigovaralo da zašto pišu o nečemu čega ustvari u društvu nema: „Zanimljivo je da je u to doba prigovor bio da 'koji vrug mi uopće pišemo krimiće kada tako nečega uopće nema kod nas', dok je sada situacija potpuno izvrnuta, sada kao da prepisujemo stvarnost” [24, s. 1]. Istu činjenicu primjećuje i ističe Velimir Visković citirajući Pvala Pavličića „da se u nas većina ubojstva obavlja sjekirom, iz strasti” pa stoga zaključuje da se „pisac domaćeg krimića doista nalazi pred gadnim problemima” [19, s. 232].

Ne samo da Tribusona na pisanje krimića nije ponukala svakodnevna crna kronika, nego on nije ni poznavao nekog stvarnog svakodnevnog policijskog inspektora. Tek je nakon što je stvorio lik inspektora Nikole Banića dobio prigovor od takvog inspektora da nijedan stvarni tadašnji policijski inspektor ne sluša jazz! Također, Tribuson je prihvatio sugestiju da se Banić ne može baviti svim oblicima kriminala jer stvarni policijski inspektori su specijalizirani za određenu vrstu kriminala. Vinko Brešić komentirajući odluku Antuna Šoljana da napiše krimić „Jednostavno umorstvo” smatra da Šoljan nije očitovao „i onaj treći nimalo važan razlog - da se preživi” [2, s. 132]. Takav razlog za svoj prijelaz Tribuson snažno odbacuje u intervjuu Marini Krleži 2006. godine za njen osobni web: „Teza o komercijalizaciji također je smiješna u zemlji u kojoj se naklade kreću od tisuću pa do možda tri tisuće primjeraka, i gdje se od književnog honorara može kupiti, recimo, osrednji bicikl” [34, s. 1]. Toj oštroj ocjeni Tribuson dodaje svoj odgovor “Nikad nisam živio od pisanja i takvih je pisanja još u nas malo” [33, s. 1]. Popularni pisac objašnjava da se te 2005. tiraže kreću između 100 i 5000 primjeraka i da se to ne može porediti s tržištima SAD-a ili Velike Britanije gdje se mogući kupci knjiga mjere u desecima milijuna. Pisac specificira da su mu najveće tiraže bilo oko 10.000 primjeraka i dovodi tom brojkom u pitanje tezu da se on obraća širokim narodnim masama [8, s. 95].

Da je Tribuson u pravu, svjedoči analiza Vjesnika iz 2005. Lade Žigo: „Goran Tribuson, naš legendarni majstor krimića, dobio je za knjigu „Gorka čokolada” u izdanju Školske knjige, koja je otisnuta u 4.000 primjeraka, honorar „na ruke” od 3.000 eura. Toliko dobiva, kaže, za svaki roman koji mu je prodan u nakladi od 2000 primjeraka, za nas prosječnoj. To iznosi oko 22.000 kuna (po novom, slabijem tečaju), što znači da je iskusni Tribuson zaradi od knjige za vrlo jeftini polovni auto” [28, s. 1]. Dakle, ili ozbljniji bickl ili jeftiniji polovni auto, to je opis komercijalizacije kao razloga za prijelaz s visoke na nisku književnost. Autorica članka uspoređuje honorare hrvatskih književnika sa zaradama hrvatskih nogometaša u to vrijeme pa bi tako te godine Tribuson morao napisati 30 krimića da bi zaradio godišnju plaću Nike Kranjčara. Ivo Brešan književnu zaradu uspoređuje sa zaradom igrača tada jako popularnog kviza „Milijunaš”. Damir Karakaš u intervjuu za Slobodnu Dalmaciju smatra da je pisanje s obzirom na zaradu određena vrsta mazohizma. Relativizirajući svoj prijelaz u Sveskama Tribuson odbija mogućnost da je netko u jednom trenutku fantastičar, a u drugom populist i “Našminkana i namirisana javna dama za jeftinu publiku...” Zapravo, pisac odbacuje bilo kakvu mogućnost da je “sračunati, planski konvertit”. „Časopis „Tema” jedan od svojih brojeva posvećuje temi „Pisac kao brend” (2007.) i može li pisac u Hrvatskoj biti komercijalan i kakvo je uopće njegovo mjesto u hrvatskoj izadvačkoj industriji. Eseji odabranih pisaca i književnih kritičara odišu pesimističkim odgovorima na postavljenja anketna pitanja. Komentirajući 2014. za dnevne novine „24 sata” svoj novi krimić „Propali kongres” Tribuson brani svoje kolege tada i danas vrlo polupularnih skandinavskih kriminalističkih romana od optužbe za komercijalnost i za to što su tada bili u modi: „Dobri su se krimići i prije pisali u skandinavskim zemljama, samo što nisu imali toliku medijsku zamjetljivost. U posljednje vrijeme pojavio se novi skandinavski val krimića i bilo bi krajnje nekorektno nazvati ga prostituiranjem. Osim toga, čitao sam brojne knjige i gledao svu silu filmova o finim i korektnim prostitutkama. Tako da bismo s ovim terminom trebali oprezno postupati” [21, s. 1].

U eseju „Mlada proza” Velimir Visković komentira i Pavličićevu transformaciju u žanrovskog pisca riječima da se “uželio publike” [18, s. 158]. Čitatelj kao razlog prijelaza. Krešimir Nemec će ti intenciju pisaca nazvati “komunikativnost” [10, s. 299]. U Tribusonovom slučaju Visković navodi da su mnogi to tumačili kao “želju za popularnošću.” Sam Tribuson u navedenom intervjuu Nacionalu kaže: „Znate kad će doći do unapređenja hrvatske književnosti? Kad se pojavi velik broj čitatelja. Oni presuđuju svemu tome” [37, s. 1]. Naslov intervjua Arsena Oremovića za Večernji list s Goranom Tribusonom u povodu izlaska izabranih djela: “Pisci imaju pravo na sve, samo ne gnjaviti publiku. „U više puta navedenom velikom intervju za „Sveske” Tribuson kaže o važnosti publike: “To kad te hvali čitalac strašno je važno, jer bez čitalaca nema književnosti u istoj onoj mjeri u kojoj joj nema bez pisaca i knjiga” [9, s. 10].

Slično rezonira i naslov intervjua s Pavlom Pavličićem za „Vijenac” Matice hrvatske: „Čitatelj je uvijek u pravu” [36, s. 1]. Velimir Visković smatra da je pitanje „Kako naći put do publike?” početkom sedamdesetih bilo smatrano neumjesnim [19, s. 183]. Žanr kriminalističkog romana važan je razlog prijelaza. Ne samo njegova

sličnost s fantastičnom prozom (shema), o čemu je već bilo riječi, nego i osobine tog žanra koje su Tribuson kao piscu i kao čitatelju bile iznimno zanimljive i poticajne: „Prvo je taj mit spoznavanja. U krimiću se uvijek ide iz mraka prema istini. To je ljudski arhetip, pokušavamo doznati i prepoznavati stvari oko sebe. Drugo, u krimiću je čitatelj aktivan, odgonetava priču. Treće, možda i najvažnije, krimić može biti glup, neukusan, idiotski, ali nikad nije dosadan. Ne sjećam se da sam ikad ostavio krimić. Skušio sam da ne valja, da je glup, ali uvijek me je zanimalo što se na kraju dogodi” [33, s. 1].

I Antun Špoljan u najavi „prvog domaćeg kriminalističkog romana” 1956. [2, s. 132] objašnjava da ga je pisanju krimića privukle umjetničke mogućnosti koje pruža taj žanr, u prvom redu to što je krimić “poput intelektualističkog, gotovo bismo rekli šahovskog problema...” [2, s. 132]. Drugi Šoljanov razlog za iskorak u žanr je što domaćeg kriminakističkog romana nema u našoj književnosti. I Tribuson i Pavličić ističu da im je žanr krimića omogućio da pišu o zbilji, stvarnosti, oko sebe. Povezanost žanra sa stvarnošću atraktivna je osobina i jedan od najvažnijih razloga za prijelaz. Razlažući vrste krimića Tribuson definira svoje kriminalističke romane: „Druga vrsta krimića čijim autorima i sam pripadam, bavi se realitetom, stvarnošću u kojoj živimo. Bavi se, uz sve ostalo, i društvenim okolnostima. Meni je nemoguće pisati krimić koji će se događati u vakuumu ili genijalnoj logičkoj strukturi koja postoji u istražiteljevoj glavi. Ja naprosto krimić uvijek stavljam u sadašnje vrijeme i pišem o onome što vidim oko sebe” [9, s. 10]. Prva vrsta krimića se temelji dominatno na enigmati, zagonetki, što Tribuson ni kao piscu ni kao čitatelju nije dovoljno. Enigmatu, pak, ističe Pavličić kao važnu prednost krimića: „Očito se radi o tome da krimić daje čitateljima nešto što mu drugi tipovi literature ne daju. To nešto je pak, po mome mišljenju, jedna vrlo elementarna stvar, to jest zagonетка i odgonетка. Ni bez jednoga ni bez drugoga krimića ne može biti” [9, s. 10].

Milivoj Solar najvažniju distinkciju između umjetničke i trivijalne književnosti vidi u odnosu prema svakodnevici [15, s. 103]. Niska književnost zrcali svakodnevicu, nešto trenutno, bez povijesti, trenutna kratkotrajna potreba za zabavom ili za bijegom, dok umjetnička književnost se referira na cjelokupnu povijest književnost koju Solar naziva tradicijom [15, s. 103]. Radi se o pradoxu u kojem se zrcaljenje svakodnevnice očituje kao bijeg u svijet kojeg u svakodnevici ustvari nema, kao što je svijet policijskih junaka i okrutnih zločina. Goran Tribuson pojašnjava da kriminalistički roman nije samo „zabavno i književno bezvrijedno štivo, nego da on može biti socijalno relevantan, društveni roman” [33, s. 1]. Stoga autor u žanru kriminalističkog romana vidi mogućnost da on bude društvena kronika: „No ako je krimić uz to što je enigma i socijalni roman, onda su pred piscem široke mogućnosti da kroz pravila i uvažavajući sva pravila žanra napravi nešto što je neka vrsta socijalne slike” [8, s. 98].

Uz to autor dodaje da ako krimić nije socijalan, onda je i manje ciničan, to jest kritičan. Cinizam, odnosno humor kao važnu crtu ističe i Pavešković [14, s. 378], koji ocjenjuje da je Tribuson svojim socijalnim kriminalističkim romanima anticipirao sada vrlo popularni nordic noir: „Posegnimo nasumično za romanom „Uzvratni susret” iz 1986. i očitati ćemo obrazac svih njegovih krimića. Daleko ranije od Skandinavaca, hrvatski autor ispisuje obrazac u kojemu se spajaju napetost, zanimljiva fabula i snažan

ocrt socijalnog okoliša. Zapravo, socijalna je tema isprepletena sa psihološkom, a obje harmonično supostoje s kriminalističkom” [14, s. 381].

Tribuson je posebno važno da stvarnost bude hrvatska, a ne američka i britanska. Da krimić bude lokaliziran, a ne kopija, ili prijevod stranog krimića. U tome se sastojala inovativnost Tribusonovog prijelaza. I Milanja priznaje „Tribusonovim je krimićima svojstvena snažna uronjenost u domaći ambijent (uglavnom zagrebački)” [10, s. 318]. Jasno je da je autor tražio način da piše o stvarnosti koja ga okružuje, ali ne na propisan način, način kojim se uljepšava socijalistička stvarnost i dostignuća komunističke partije. Vjerojatno je to i jedan od razloga apolitičnosti Tribusonovih krimića, poglavito onih do 1996., u kojima se vrlo rijetko spominju simboli režima kaš što su Tito, partija, omladina, SKOJ, itd. Jednodušna je ocjena i opservacija književnih kritičara i povjesničara da su Tribusonovi kriminalistički romani podžanr socijalnog krimića. Milanja u odrednici socijalnog krimića vidi paradoks: „Naime, dok strukture, odnosno čvrsta kanonizacija kriminalističkog romana, i na osnovi nje izveden značenjski sustav, govori o stabilnosti (društvenog) poretka, „pridodani” sadržajni sloj govori o tome kako društveni poredak nije stabilan u onom smislu kako to nudi strukturna slika, odnosno da je taj poredak kriminaliziran” [10, s. 92]. Naravno, prvi dio argumentacije proizlazi iz znanstvene prosudbe da je trivijalna književnost opijum koji mase koje ga konzumiraju drži u pokornosti, i tako održava status quo u društvu.

U često citiranom intervjuu za osječku „Književnu reviju” iz 1996. Tribuson ističe da ga je žanru kriminalističkog romana provuklo to što taj žanr ima publiku i da je osnovna želja svakog pisca „da piše za nekoga”! [8, s. 98]. U kombinaciji enigme i socijalnog romana pisac vidi mogućnost da se stvori tekst koji neće zadovoljavati čitatelja na najprimitivnijoj razini. Tribuson zaista vidi žanr u jednakoj ravni s tkz. umjetničkom književnošću. Njegova književna karijera potvrđuje to njegovo razmišljanje. Velimir Visković luči da je prava priča ono što je Tribusona privuklo da prijeđe na suprotnu stranu književnog spektra. Isti razlog primjećuje i pišući o Pavličićevom „Večernjem aktu” i naziva taj povratak ili ponovno otkrivanje dobre priče kao temelja književnog teksta prevratničkim [19, s. 182] Nemec se općenito slaže s tom analizom kada kaže da fabula opet nakon svih modernističkih eksperimenata postaje nosivi element naracije [12, s. 299]. U već spomenutom pismu Pavla Pavličića Mariji Jurić Zagorki autor posebno zagovara povratak fabuli i brani fabulu i ocjenjuje njen izostanak kao „čin koji se protivi samoj prirodi proze” [10, s. 86]. Kada Tribuson pokušava osvijestiti svoje pisanje, pa i prijelaz, ili stilske mijene, njegov je najsnažniji argument – književnost. Naravno, jedna književnost, a ne dvije: „Naime, premda to zvuči pomalo patetično i mistifikatorski, svi smo mi odabrali književnost, ali je i ona, na neki mističan način, odabrala nas” [9, s. 9].

Prema tomu, svim navedenim ralozima za prijelaz u žanrovsku književnost, od unutaržanrovskih preko povoljnog biografskog trenutka za pisanje i objavljivanje trivije do zasićenja avangardizmom i odražavanjem sistema, Goran Tribuson dodaje i metaforičke poput „unutarnjeg imperativa” i „infekta pisanja”. Razvidno je da se Tribusonovi razlozi za prijelaz djelomično podudaraju sa zaključcima povjesničara književnosti i ocjenama književnih kritičara. Krešmir Nemec najbolje opisuje opus pisca kada kaže da je “Pisanje za Tribusona carstvo mogućnosti” [12, s. 319] i da je

to razlog mnogobrojnih poetičkih konverzija, narativnih strategija, proznih modela i odsutnosti bilo kakve tendencioznosti [12, s. 319]. Prijelaz s visoke u nisku književnost Goran Tribusona rezultat je ponajviše njegovih nutarnjih autorskih poriva, prijelaz je bio razvojna etapa jednog pisca. Ako opus jednog pisca (Tribusona) preslikamo na stanje literature kako institucije, možemo reći da je brisanje razlika i granica između visokog i niskog rezultat evolucije, sastavni dio razvoja književnosti kao umjetnosti. Povratak književnosti u elitne okvire, društveno ili estetičko odabrane grupe pisaca, kritičara, teoretičara ili društvene skupine je nemoguć. Primjer prijelaza Gorana Tribusona govori nam da je taj prijelaz subjektivna evolucija pisca kojeg je pisanju u različitom kodu, stilu ili žanru vodio nutarnji glas pisca, odnosno umjetnosti.

Literatura i izvori

1. Bagić K. Uvod u suvremenu hrvatsku književnost. Zagreb: Školska knjiga. 2016. 242 s.
2. Brešić Vinko. Novija hrvatska književnost. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1994. 343 s.
3. Donat Branimir. "Astrolab za hrvatske borgesovce". Izabrana djela. Pet stoljeća hrvatske književnosti, kolo XV. knjiga 157. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1991. 206–225 s.
4. Donat Branimir. Hodočasnik u labirintu. Zagreb. August Cesarec, 1986. 276 s.
5. Janjetović Zoran. Zabavna štampa u socijalističkoj Jugoslaviji. Beograd. *Studia lexicographica*, GOD. 4, BR. 1 (6), 2010. 33–59 s.
6. Jelčić Dubravko. Povijest hrvatske književnosti. Zagreb: Naklada Pavičić, 2004. 691 s.
7. Juričić Antonio-Toni. Kriminalistički žanr u hrvatskoj književnosti. Zagreb, 2010. (doktorska disertacija)
8. Kukolić Jasminka i Bašić Ivana. "Oduzmete li mi pravo na mijenu, učinili ste od mene mrtvog pisca". Osijek. *Književna evija* 1–2, 1996. 67–117 s.
9. Matanović Julijana . "Moj otac je bio klesar (dijalog: Goran Tribuson). Sarajevo. Sarajevske Sveske br.14, 2007. 1–11 s.
10. Milanja Cvjetko. Hrvatski roman : 1945. - 1990. : nacrt moguće tipologije hrvatske romaneskne prakse. Zagreb. Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. 1996. 267 s.
11. Milutinović Dejan. „Popularna/zabavna/trivijalna/žanrovska/masovna ili samo književnost (umetnost)”. Beograd. *Književna istorija*, XL, 151, 2013. 815–831 s.
12. Nemec Krešimir. Povijest hrvatskog romana: od 1945. do 2000. Godine. Zagreb: Školska knjiga, 2003. 466 s.
13. Novak Slobodan Prosperov. Povijest hrvatske književnosti, sv.4. Suvremena književna republika. Split: Marjan tisak, 2004. 304 s.
14. Pavešković Antun, Goran Tribuson: pismo za puk, ne i za pučko. Split. Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu. Vol.44 No.1. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Književni krug Split, 2018. 373–384 s.

15. Solar Milivoj. "Laka i teška književnost, predavanja o postmodernizmu i trivijalnoj književnosti". Zagreb: Matica hrvatska, 2005. 189 s.
16. Tatarin Milovan. Polomljeno poetičko zrcalo. Osijek: Studentski centar, 1991. 108 s.
17. Tenžera Veselko. "Fantastični folklor (G. Tribuson: Zavjera kartografa)". Zagreb. Vjesnik, 1973.
18. Visković Velimir. Mlada proza: eseji i kritikei. Zagreb: Znanje, 1983. 207 s.
19. Visković Velimir. Pozicija kritičara: kritičarske opaske o suvremenoj hrvatskoj prozi. Zagreb: Znanje, 1988. 264 s.
20. <https://www.24sata.hr/news/tribuson-trebao-mi-je-ugoaj-jeze-za-tog-masovnog-ubojicu-399918>
21. <https://www.24sata.hr/show/goran-tribuson-bit-ce-jos-krimica-nisam-ih-se-zasitio-417145>
22. <http://arhiva.dalje.com/hr-zagreb/tribuson-i-pavlii-razgovarali-pred-publikom-o-svojim-krimiima/509715>
23. <http://arhiva.nacional.hr/clanak/51647/goran-tribuson-novi-krimic-najmladeg-akademika-rockera>
24. <http://www.booksa.hr/vijesti/sve/tribuson-i-pavlicic-u-books>
25. <https://www.express.hr/kultura/ratno-herojstvo-ne-garantira-niciji-moral-4156>
26. <http://gradjanskikrug-civiccircle.blogspot.com/2015/05/u-krcmi-kod-fahrenheita.html>
27. <http://haw.nsk.hr/arhiva/vol1/425/13913/www.radio101.hr/%3fsection%3D1%26page%3D2%26item%3D26919.html>
28. <http://haw.nsk.hr/arhiva/vol1/5/4387/www.vjesnik.hr/html/2005/08/30/Clanak.asp%3fr%3dkul%26c%3d1.html>
29. <https://www.hrt.hr/316187/magazin/goran-tribuson-i-pavao-pavlicic-dva-barda-hrvatske-knjizevnosti>
30. <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1768&naslov=od-feljtonskih-romana-i-svescica-do-sapunica-i-big-brothera>
31. <https://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/intervju-s-goranom-tribusonom-knjizevnik-o-mladosti-uzorima-glazbi-rodnom-bjelovaru-osjecao-bih-se-uzasno-da-sad-zivim-tamo-svi-su-pobjegli/6736521/>
32. <https://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/pisac-iz-lektire-o-sudbini-svog-cuvenog-junaka-umorili-smo-se-inspektor-banic-i-ja-no-mozda-mu-se-ipak-vratim/194308/>
33. http://www.knjiznicari.hr/UDK02/index.php/Književni_susret_s_Goranom_Tribusonom-Boris_Popinjač
34. <https://www.marinakrleza.com/intervju-s-goranom-tribusonom/>
35. <http://www.matica.hr/vijenac/482/melankolik-iz-tvrdochane-proze-18968/>
36. <http://www.matica.hr/vijenac/582/citatelj-je-uvijek-u-pravu-25772/>
37. <http://www.nacional.hr/intervju-goran-tribuson-ne-mogu-shvatiti-da-je-zov-politike-tako-jak-da-se-svi-odricu-struke/>
38. <https://natasajukic.wordpress.com/2008/12/10/tribuson-i-pavlicic-u-books/>
39. <http://www.novolist.hr/Kultura/Knjizevnost/Pavao-Pavlicic-Pisem-brzo-i-lako-sto-nije-reklama-tu-gdje-umjetnost-zeli-biti-herojski-cin>

40. <http://sveske.ba/en/content/moj-otac-bio-je-klesar>
41. <https://www.usatoday.com/story/life/books/2013/05/14/dan-brown-inferno/2155335/>
42. <https://www.vecernji.hr/kultura/pisci-imaju-pravo-na-sve-samo-ne-gnjaviti-publiku-194650>

Горан Мар'янович

ПЕРЕХІД ГОРАНА ТРІБУСОНА З ВИСОКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО МАСОВОЇ

У роботі аналізуються причини переходу з високої у масову літературу Горана Трібусона, який відбувся у 80-х роках ХХ ст. і репрезентував зміну парадигми історії хорватської літератури. В аналізі послуговуємося численними інтерв'ю письменника, співставляючи їх із науковими оцінками істориків хорватської літератури і критичними оцінками хорватських критиків літератури. Мета роботи полягає у визначенні причин переходу та значенні цих причин для опису як високої, так і масової літератури, а також загального стану такого виду медіа, як література.

Ключові слова: Горан Трібусон, висока література, масова література, детективний роман, жанр.

Goran Marjanović,
Institute of Philology
Department of Slavic Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv
14 Taras Shevchenko Blvd., Kyiv, Ukraine, 01601,
tel.: 0993227364,
gogicaman@gmail.com

GORAN TRIBUSON'S TWIST FROM HIGH PROFILE LITERATURE TO LOW PROFILE LITERATURE

Summary

The reconstruction of Tribuson's twist from high profile literature to low profile literature in the 80's through his interviews and books by Croatian historians of literature tell us that it was the result of internal author's voices. It also means it was the result of internal development of literature. Erasing difference between high and low profile literature is evolution of literature itself. Goran Tribuson wrote in internal symbioses crime novels, fantastic novels, autobiographical novels and short stories as well. We can describe nowadays of literature as symbioses of different styles and genres. Goran Tribuson is a symbol of this transformation of literature.

Key words: high profile literature, low profile literature, crime novel, transformation, genre.

Надійшла до редакції 4.09.2018 р.

УДК 821.161.1-1.Ширяев"20"

DOI: <https://doi.org/10.18524/2413-0613.2018.22.145410>

С. А. Фокина,

кандидат филологических наук,

доцент кафедры мировой литературы филологического факультета

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,

Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина,

тел.: (+380)974054990,

svetlana_fokina@ukr.net

ТРИКСТЕРСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ОБРАЗА МОЦАРТА В ЛИРИКЕ А. ШИРЯЕВА. ДИАЛОГ С КИНЕМАТОГРАФИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИЕЙ

В статье проанализирована специфика проявления интермедиальной поэтики в стихотворении современного поэта Андрея Ширяева „Шарманка – от щеки до горизонта...”. Изучены факторы диалога ширяевского авторского сознания и широкой культурной традиции моцартианы. В качестве факторов, обусловивших трикстерский потенциал образа Моцарта в интерпретации А. Ширяева, выявлен ряд доминант. Важным для А. Ширяева стало переосмысление пушкинского решения темы „Моцарт и Сальери”, представлений о великом композиторе, сформированных воспоминаниями его современников, мифологем Серебряного века: „Моцарт-Орфей” и „Моцарт-Пушкин”, а также диалог с кинематографическим образом Амадея.

Ключевые слова: Амадей, трикстер, интермедиальность, кинематографическая традиция, моцартиана.

Моцартовские мотивы на уровне подтекста, так или иначе, часто появляются в ширяевской лирике, но наиболее последовательно и развернуто реализованы именно в стихотворении „Шарманка – от щеки до горизонта...”. **Представляется** актуальным рассмотреть вышеуказанный текст современного поэта с учетом интермедиального контекста, исходя из понимания того, что „интермедиальные отношения обнаруживаются не только внутрикмпозиционно, в рамках одного текста, но и внекмпозиционно, во взаимоотношениях текстов разных видов искусства, когда возникает некая художественная целостность...” [4, с.117]. **Цель** статьи – выявить, как использование А. Ширяевым интермедиальной поэтики дает возможность поэту вступить в диалог с обширной культурной традицией и придать образу Моцарта трикстерские черты.

*Шарманка – от щеки до горизонта,
настойчива, наивна и картава,
мелодия скандалов и ризотто
из окон итальянского квартала,
венчайся с ним на празднике
весеннем,
где он торгует музыкой из Вены,
бездумным летаргическим весельем
оправдывая быстрые измены
тебе – с тобою;
в воздухе окрестном
он пишет, удивлён и ошарашен,
твой город, обернувшийся
оркестром,*

*и море, обратившееся в ливень,
и эти неизбежные длинноты
июньских фраз и сырости осенней,
девчонку, выбирающую ноты
на ярмарке его прикосновений,
почти неосязаемых, полётных,
как радуга на кончике стилета,
фламенко на классических полотнах,
живой огонь в ловушке силуэта;
он пишет вас. Вы – музыка. Ни
места,
ни времени для меньшего. Седя,
храни его, мелодия, невеста,
шарманка под щекой у Амадея.*

Интермедиаальный дискурс расширяет рамки темы Амадея, задавая ракурсы воссоздания облика и особенностей поведения великого композитора, парафразы мотивов его произведений, отсылки к пушкинской Маленькой трагедии „Моцарт и Сальери”, осмысления самобытности кинематографической моцартианы. А. Ширяев, создавая образ Амадея, сознательно делает его своим лирическим альтер эго, при этом сохраняя на уровне подтекста пушкинские и кинематографические аллюзии.

Не менее значима и традиция Серебряного века, заключающая в себе множество рецепций и интерпретаций образа Моцарта. Можно вычленить несколько основных традиций моцартианства Серебряного века. Сохранялись романтические представления о божественности дара Моцарта, красоте его музыки и роковой гибели. Так „моцартовская линия несет в себе мотивы одиночества, судьбы и предчувствий ранней смерти...” [3, с. 45]. Моцарт в восприятии русского модернизма представал воплощением гения-композитора и сближался с ипостасью Орфея, воспринимаясь сквозь призму орфических мифологем. Орфический контекст был мотивирован феноменом моцартовской музыки, являющей „сочетание солнечного света и мрака” [3, с. 51], что определяло точку зрения: „Он – „небожитель”, „херувим”, которому открыт мрак гробовых видений” [3, с. 51]. Такое понимание Моцарта задает вектор переосмысления образа Амадея современным поэтом, не опровергая подобного контекста, но в то же время явно перестраивая его, во многом в карнавальном ключе. Согласно лирическому сюжету стихотворения, Амадей „одновременно идентифицируется как ширяевская мифологема Моцарта, авторская маска современного поэта и образ шарманщика – участника уличного праздничного действия” [6, с. 35]. В ширяевской интерпретации одиночество и трагический ореол Моцарта-Пушкина и Моцарта-Орфея, наследуемые от мироощущения Серебряного века, трансформируются в образ Амадея – участника карнавала: шута – безумца – трикстера.

Превращая своего Амадея в уличного шарманщика, А. Ширяев не только следует за эстетикой карнавала, но и, видимо, сознательно активизирует коды автометаописания. Современный поэт, будучи бардом, обращаясь к образу шарманки, порождающей музыкальную гармонию, задает восприятие Амадея как своей лирической проекции. Этот аспект также способствует тому, что ширяевское поэтическое сознание принципиально карнавализует образ Амадея и при этом обыгрывает тему космогонического потенциала Музыки и творчества.

Для А. Ширяева, помимо глубоко личного восприятия образа Моцарта, созданного мировой культурой, и музыкальных приоритетов в моцартовском наследии, несомненно, важен интермедиаальный контекст – пушкинский и кинематографический. Касательно кинематографического контекста, оказывающего влияние на человека XX века, следует отметить как минимум два фильма о Моцарте, ставших культовыми. Первый из них – это экранизация Михаилом Швейцером пушкинских „Маленьких трагедий”, второй фильм – „Амадей” Милоша Формана.

В швейцеровском решении Моцарт предстает перед зрителем в образе Папагено, напевая арию „Der Vogelfänger bin ich ja”, что, видимо, было режиссерским кодом к прочтению пушкинского образа великого композитора. М. Швейцер, по воспоминаниям работавших с ним актеров, как режиссер отличался тонким и верным поиском точной детали – образа-метафоры, своего рода ключа к каждому персонажу.

По замечанию Германа Аберта, в музыке „Моцарт стремится к свободной игре фантазии” [1, с. 38]. Поэтому швейцеровское отождествление Моцарта с Птицеловом, надо полагать, имело продуманный и даже концептуальный характер. Более того, возможно, подобной моцартовской идентификацией М. Швейцер предвосхитил скомороший вид формановского „Амадея”. Несомненно, что Папагено – явно трикстер, обладающий умением веселить сердца, которое усиливают подаренные ему волшебные колокольчики. Возникает заданная М. Швейцером ассоциация: Моцарт – ловец мелодий, воплощающий истинное вдохновение и творческую свободу. Значимость формановского решения темы Моцарта для Андрея Ширяева акцентирует выбранная поэтом номинация композитора – „Амадей”, и балаганное амплуа лирического героя – уличного шарманщика.

Следует отметить, что формановский фильм стал легендарным, дав трактовку в духе переходной эпохи об особой природе гения, обращаясь при этом к весьма известному и классическому сюжету „Моцарт и Сальери”. В интерпретации Милоша Формана В. А. Моцарт представлен гением, но в меняющихся трикстерских ипостасях: *простака – весельчака – дурака – шута – неврастеника – безумного*, что в конечном итоге оказывается знаками благословенности и избранности Амадея, которые до момента его гибели не мог распознать Сальери. Согласно утверждению Н. Хренова, „не от мира сего” персонажами и предстают плуты, дураки, юродивые, а в общем, разнообразные трансформации одного и того же персонажа, известного <...> как, например, трикстер...” [8, с. 346]. Концепция гениальности В. А. Моцарта, художественно интерпретированная М. Форманом, подразумевает совмещение явных трикстерских черт Амадея с его благословенностью.

Для конца XX и начала XXI века вполне характерна карнавализация образа Моцарта и тенденция выявления в нем трикстерских черт. Такой аспект трактовки Амадея соответствовал не только задумке Милоша Формана, в определенном смысле следующего за замыслом английского драматурга Питера Шеффера – автора постмодернистской пьесы, по мотивам которой чешский режиссер создал свой авторский миф о Моцарте. Видение Амадея через призму трикстерского потенциала (*Безумец – Простак – Дурак – Гений*) было обусловлено и самим духом эпохи, главным героем которой, конечно же, оказывался персонаж, отмеченный характерными чертами переходности. С точки зрения М. Фуко, персонаж, варьирующий ипостаси Безумца – Простака – Дурака, в мире, где человек утрачивает собственную идентичность, „возвращает его к правде о себе самом; <...> он являет собой комедию в квадрате, обманутый обман; на своем дурацком, якобы бессмысленном языке он ведет разумные речи, комичные, но становящиеся развязкой комедии...” [7, с. 24]. Фаза надлома, созвучная психологическому самоощущению, эстетическим поискам и духовному пути конца XX – начала XXI века, обусловила активацию ипостаси маргинального и во многом неожиданного героя, разрушающего привычные представления и границы.

Согласно мысли М. Виролайнен, „альтернативный сюжет все равно остается существовать в мире – в потенциальной, а точнее сказать, в виртуальной сфере сюжетов и смыслов” [2]. Современный поэт Андрей Ширяев создает такой альтернативный сюжет, отказавшись от фигуры Сальери и даже аллюзий его скрытого присутствия в тексте, разве в качестве интертекстуального потенциала темы Амадея. В ширяевском стихотворении с Амадеем соперничает сама судьба. И в то же время другой аспект альтернативности моцартианской темы – это сознательное сближение лирического героя А. Ширяева с образом Амадея-трикстера из трактовки М. Формана.

А. Ширяев в своем стихотворении выписывает некий амбивалентный и противоречивый характер музыки, которая не поддается логике и опровергает привычные законы и представления, тайна которой известна только Амадею, **предстоящему** в карнавальной ипостаси уличного шарманщика. Такой образ вполне согласуется с тем, каким явлен и пушкинский Моцарт (*„Гуляка праздный”*).

Создавая образ Амадея-шарманщика, который „торгует музыкой из Вены”, А. Ширяев не только вступает в диалог с А. С. Пушкиным и М. Форманом, но и сознательно активизирует трикстерский потенциал своего лирического героя как избранника, возлюбленного Богом. А. Ширяев наследует миф об амбивалентной и практически парадоксальной природе гениальности Моцарта. В ширяевской интерпретации природа амадеевских озарений совмещает ярмарочную атмосферу игры и балагана с неожиданной замороженностью и порождением из этой стихии воздушного, недостижимого, наполненного радостью, что сопричастно божественной природе и названо Музыкой.

Показательны оксюморонные определения скрытых основ мироздания, к которым играючи и легко, почти незаметно для самого себя прикасается ширяевский Амадей. Современный поэт задает три метафоры: „*радуга на кончике стилета*”, „*фламенко на классических полотнах*”, „*живой огонь в ловушке*”.

силуэта”, должны стать своего рода отгадкой и мифологическим комментарием к легендарному вопросу Сальери о причине того, почему Моцарт возлюблен Богом.

Образ „*радуги на кончике стилета*” объединяет божественную благодать, явленную людям как радость („радуга”), и роковую смерть, от удара стилета. Тема поножовщины ассоциируется с мотивами опасности, ревности, коварства судьбы, зыбкости земного бытия. Мотив ревности, актуализированный упоминанием стилета, задает отсылку к истории, канонизированной А. Пушкиным, о неистово завидующем Моцарту Сальери, отравившем своего тайного соперника. Но А. Ширяев, несмотря на переключки с А. Пушкиным, принципиально отказывается от фигуры Сальери в своем мифе о Моцарте. В ширяевском лирическом сюжете Сальери, губящего Моцарта, заменяет ревнивая судьба, готовая нанести удар избраннику небес – Амадею. При этом возникает тема метаморфозы телесной страсти в духовную сферу, почти не доступную человеку, но к которой может приблизиться божественный избранник. Единение Амадея с уличной девчонкой-музой, его вдохновением превращающейся в музыку („*он пишет вас. Вы – музыка. Ни места, ни времени для меньшего*”), лишь им распознанную на карнавале жизни. А. Ширяев на уровне подтекста задает тему непостижимого: божественного дара, гармонии, Музыки.

Тема метаморфозы, происходящей с городом благодаря музыке Амадея, и образ моря, „обратившегося в ливень”, преображено напоминают библейский сюжет о всемирном потопе – каре за грехи человечества. Но в стихотворении А. Ширяева эсхатологический модус явно преображен в образ, воплощающий божественную гармонию и красоту мира. Показательно замечание В. Топорова, что „свойства моря, как и оно само, зримы, элементарно ощущаемы <...> и легко становятся знаком иных семантических матриц <...> и „заместителем” других образов – человека, в частности самого поэта, нередко помещаемого как в рамку между морем внизу и небом вверху” [5, с. 578]. Так море, которого нет в Вене, возвращается к Моцарту ливнем. В воздухе вдохновением Амадея явлен город-оркестр, а воспоминание об Италии и море может прочитываться как метафоры страсти и поиска иного.

Тема воды высвечивает и скрытый биографический подтекст. Как известно, А. Ширяев эмигрировал в Эквадор, находящийся на побережье Тихого океана, где часты тропические ливни. В стихотворении А. Ширяева ливень в подтексте, видимо, тропический, прекрасен и созвучен гармонии, а также эквивалентен городу-оркестру, явленному благодаря музыке Амадея и способному к воспарению.

Образ Амадея-шарманщика созданный А. Ширяевым, преломляется в лирическом сюжете, по сути, представляющем поэтическую рецепцию пушкинской максимы, вложенной в уста Сальери: „Ты, Моцарт, бог и сам того не знаешь”, завершаясь еще одним пушкинским парафразом „*Храни меня, мой талисман*” / *храни его, мелодия, невеста, / шарманка под щекой у Амадея*.

Выводы. Для А. Ширяева, видимо, важно не только создать своего Амадея – поэтическую версию сюжета о Моцарте в контексте культуры уже XXI столетия, но и моделировать при этом широкое диалогическое поле. В орбиту этого диалога, осуществляющегося в поэтическом сознании А. Ширяева, включены

легенды о реально существовавшем В. А. Моцарте, соответствующая пушкинская „Маленькая трагедия”, швейцеровское прочтение пушкинских „Моцарта и Сальери”, фильм Милоша Формана „Амадей”.

Список использованных источников и литературы

1. Аберт Г. В. А. Моцарт; [пер. с нем. К. К. Саквы]: в 4 т. Т. 1., Кн. 2. М.: Музыка, 1988. 608 с.
2. Виролайнен М. Н. Пушкинский возможный сюжет и виртуальная реальность // *Пушкин в XXI веке: вопросы поэтики. онтологии, историцизма*. URL: <http://rassvet.websib.ru/text.htm?no=20&id=3/>
3. Гервер Л. Л. Музыка и музыкальная мифология в творчестве русских поэтов (первые десятилетия XX века). М.: Индрик, 2001. 248 с.
4. Тимашков А. Ю. К истории понятия интермедальности в зарубежной науке // *Фундаментальные проблемы культурологии* : в 4 т. Т. 3. : Культурная динамика. СПб.: Алитейя, 2008. С. 112–119.
5. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное. М.: Прогресс; Культура, 1995. 624 с.
6. Фокина С. А. Карнавальность как фактор семиотизации страстей в ширяевском мифе об Амадее // *Проблемы сучасного літературознавства* [зб. наук. статей]. 2018. Вип. 26. С. 31–43.
7. Фуко М. История безумия в классическую эпоху; [пер. с фр. И. К. Стаф]. М., 2010. 698 с.
8. Хренов Н. А. Культура в эпоху социального хаоса. М.: Едиториал УРСС, 2002. 448 с.

References

1. Abert G. V. A. Motsart ; [per. s nem. K. K. Sakvy]: v 4 t. T. 1., Kn. 2. M.: Muzyka, 1988. 608 s.
2. Virolaynen M. N. Pushkinskiy vozmozhnyy syuzhet i virtualnaya realnost' // *Pushkin v XXI veke: voprosy poetiki. ontologii, istoritsizma*. URL: <http://rassvet.websib.ru/text.htm?no=20&id=3/>
3. Gerver L. L. Muzyka i muzykal'naya mifologiya v tvorchestve russkikh poetov (pervye desyatiletia XX veka). M.: Indrik, 2001. 248 s.
4. Timashkov A. Yu. K istorii ponyatiya intermedial'nosti v zarubezhnoy nauke // *Fundamental'nye problemy kul'turologii* : v 4 t. T. 3. : Kul'turnaya dinamika. SPb. : Aliteyya, 2008. S. 112–119.
5. Toporov V. N. Mif. Ritual. Simvol. Obraz: Issledovaniya v oblasti mifopoeticheskogo: Izbrannoe. M. : Progress; Kul'tura, 1995. 624 s.
6. Fokina S. A. Karnavalnost' kak faktor semiotizatsii strastey v shiryaevskom mife ob Amadee // *Problemy suchasnogo literaturoznnavstva* [zb. nauk. statey]. 2018. Vip. 26. S. 31–43.
7. Fuko M. Istoriya bezumiya v klassicheskuyu epokhu; [per. s fr. I. K. Staf]. M., 2010. 698 s.

8.Khrenov N. A. Kultura v epokhu sotsialnogo khaosa. M. : Editorial URSS, 2002. 448 s.

С. О. Фокіна

ТРИКСТЕРСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ОБРАЗО МОЦАРТА В ЛІРИЦІ А. ШИРЯЄВА. ДІАЛОГ З КІНЕМАТОГРАФІЧНОЮ ТРАДИЦІЄЮ

В статті проаналізована специфіка прояву інтермедіальної поетики у вірші сучасного поета Андрія Ширяєва „Шарманка – от щеки до горизонта...”. Вивчені чинники діалогу ширяєвської авторської свідомості та широкої культурної традиції моцартіани. Як чинники, що зумовили трикстерський потенціал образу Моцарта в інтерпретації А. Ширяєва, виявлені такі домінанти. Важливим для А. Ширяєва стало переосмислення пушкінського вирішення теми „Моцарт і Сальєрі”, уявлень про великого композитора, сформованих спогадами його сучасників, міфологем Срібного віку „Моцарт-Орфей” та „Моцарт-Пушкін”, а також діалог з кінематографічним образом Амадея.

Ключові слова: Амадей, трикстер, інтермедіальність, кінематографічна традиція, моцартіана.

S. A. Fokina,

Candidate of Philology, associate professor,
Associate professor of the world literature of philological faculty
Odesa I. I. Mechnikov National University,
24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,
tel.: (+380) 974054990,
svetlana_fokina@ukr.net

TRIKSTER POTENTIAL OF MOZART'S IMAGE IN THE LYRICS BY A. SHIRYAEV. DIALOG WITH CINEMATOGRAPHIC TRIDITION

Specifics of the manifestation of intermedia poetics in the poem of the modern poet Andrei Shiryayev “Sharmanka” (Music box) is analyzed in the article.

Factors of the dialogue of Shiryayev's author's consciousness and wide cultural traditions of the Mozartiana are studied. As factors that caused the potential of the image of Mozart in the interpretation of A. Shiryayev, a number of dominants was discovered. It was Important for A. Shiryayev to rethink Pushkin's thematic solution “Mozart and Salieri”, ideas about the great composer, formed by the memories of his contemporaries, the mythology of Silver Age: “Mozart-Orpheus” and “Mozart-Pushkin”, as well as dialogue with cinematic character of Amadeus.

Key words: Amadeus, trickster, intermediality, cinematic tradition, Mozartiana.

Надійшла до редакції 1.09.2018 р.

ОГЛЯДИ І РЕЦЕНЗІЇ

УДК 811.163.2'28

О. М. Новак,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства філологічного факультету

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,

Французький бульвар 24 / 26, м. Одеса, 65082, Україна,

тел.: (048)776-04-42,

movoznavstvo98@gmail.com

СРБИСТИКА НА ОДЕСКОМ УНИВЕРЗИТЕТУ

Данашњи Одески, некадашњи Императорски новоросијски універзитет (ИНУ), отворен је на месту некадашњег Ришельевског лицеја 13. маја 1865. године и састојао се од трију факултета – историјско-филолошког, физичко-математичког и правног. Од првих дана оснивања універзитета славистика је била препозната као приоритет. Интересовање за славистику и њен свестрани развој на Императорском новоросијском універзитету било је условљено и односом владе према стварању універзитета на граници са јужнословенским светом. У Санкт Петербургу су сматрали да се мисија овог універзитета састоји у стварању атмосфере поверења балканских Словена према Руској царевини и њиховом укључивању у спољашњу политику Русије.

Будући да је універзитет отворен као образовни и научни центар намењен, између осталог, и задовољењу образовних потреба Јужних Словена, образовању научног кадра за земље Балканског полуострва, као и додатном руско-јужнословенском зближавању, у руској престоници је постојала свест о недостатку кадра који би ове задатке испунио. Зато су током шездесетих и почетком седамдесетих година XIX века на універзитет позивани предавачи од којих се очекивало да дају допринос проучавању словенских народа. Осим тога, на ова радна места бирани су млади људи, који су изразили намеру да се баве славистиком, пружана је подршка предавачима различитих предмета да у оквиру бављења науком истражују питања словенске проблематике. Ово је допринело томе да се Императорски новоросијски універзитет у Одеси развије у центар за проучавање западнословенских и јужнословенских тема, који је окупљао историчаре, филозофе, правнике. На універзитету је сваке године студирало између 60 и 100 страних држављана, углавном представника балканских земаља.

Већ 1865. године, одмах по оснивању Новоросијског универзитета, Виктор Иванович Григорович био је позван на место управника Катедре за историју и књижевност словенских народа. Он је убрзо потом такође изабран за декана Историјско-филолошког факултета, где је радио 11 година, све до 1876.

В. И. Григорович је у том тренутку већ био познати истраживач у области славистике и колекционар старих словенских рукописа. Учинио је невероватно много за организацију одеска за славистику и образовање студената.

Још док је радио на Казањском универзитету, В. И. Григорович, који је рођен у градићу Балта у околини Одесе, због чега је добро познавао ову област, изнео је аргументе у корист идеје о оснивању Катедре за славистику у оквиру Ришељевског лицеја, на чијој основи је касније створен универзитет. Он је донирао 650 књига из области славистике уз уговор који је налагао да се књиге чувају у специјалном фонду и на основу кога је он као дародавац задржавао право коришћења библиотеке. Књиге В. И. Григоровича биле су први легат Научне библиотеке универзитета.

За време боравка В.И. Григоровича у Одеси у његовој колекцији су се налазили бисери словенског рукописног наслеђа које је сачувао од заборавља и уништења: Маријинско јеванђеље из XI века; Охридски апостол из XII века; Слепченски апостол, палимпсест, чији словенски текст је написан преко грчког брзописа из X века; Григоровичев паримејник који се датира XII–XIII в, Григоровичев ирмологиј са почетка XIII века донет из манастира Хиландар; одломак Катихеза Теодора Студита из XIII века, Четворојеванђеље из Хиландара (XIII–XIV) и бројни други рукописи.

Краткотрајна, али запажена делатност личности као што је био В. И. Григорович поставила је јаке темеље за функционисање и развој славистичких студија у Одеси. Тема српске историје В. И. Григорович дотакао се у чланку „О учешћу Срба у нашим друштвеним односима”.

Савремена историографија сматра да је највећи ауторитет у области историје средњовековне Србије на територији Украјине био историчар права Фјодор Иванович Леонтович који је на универзитет дошао заједно са В. И. Григоровичем. У периоду између 1869. и 1877. године Ф. И. Леонтович налазио се на месту ректора универзитета, бринуо је о плодној раду Друштва Ћирила и Методија. Ф. Леонтович је 1870. године одабран за сталног члана Српског ученог друштва, а 1889. године био је један од твораца Историјско-филолошког друштва при ИНУ, које је активно радило од 1889. до 1923. године. Године 1871. за ванредног професора Катедре за компаративну лингвистику био је одабран Ватросла Јагић (Игнатиј Викентијевич), који је у Одеси у периоду 1872-1874. године радио на проучавању „Хиландарских листика”, „Житија Стефана Лазаревића” и других рукописа који су се чували на ИНУ.

На ИНУ је 1868. године почео да радио ученик Ф. И. Буслајева, дописни члан Московског археолошког друштва, проучавалац књижевности Иван Степанович Некрасов, чија је основна област научног истраживања била староруска хагиографија. Године 1871. је, вероватно под утицајем јаке славистичке школе створене на ИНУ, написао је и објавио рад „Пахомије

Србин – писац XV века”. Од 1874. до 1890. године био је декан Историјско-филолошког факултета, а у периоду од 1890. до 1895. године ректор Универзитета. На све начине је поспешивао развој славистичких истраживања на универзитету.

На Катедру за словенске језике је 1871. године био примљен Александар Александрович Кочубински, који је постао близак сарадник В. И. Григоровича. Он је рођен у Бесарабији (у Акерману), завршио је гимназију при Ришељевском лицеју са златном медаљом, а затим се школовао на Московском универзитету. Током дугог и плодног рада на ИНУ О. О. Кочубински се показао као зрео научник, који је наставио традицију одеске славистичке школе. Његов рад „О питању међусобног односа словенских наречја. Основна вокализација група са ликвидима...” (1878) представља озбиљно компаративно истраживање словенских система вокализма и настао је као круна његовог двогодишњег научног борава у словенским земљама и славистичким центрима Западне Европе.

Одески универзитет се сећа и поноси тиме, што је управо овде започео научни пут академика Александра Белића. У школској 1895/96. години Александар Белић је уписао Историјско-филолошки факултет Новоросијског универзитета, где је са огромним интересовањем посећивао славистичка предавања Александра Александровича Кочубинског, затим предавања истакнутих научника Штерна и Никитског из класичне филологије и професора Винера из историје. Овде проналази рукописе значајне за српску културу, конкретно „Збирку српских рукописа”, за коју је је сматрао да је од изузетног значаја за историју српског језика XV века и проучавања реформе Константина Филозофа, а у којој су се налазили „Опис живота деспота Лазара Константина Филозофа”, „Књига бесіда”. Александар Белић је пронашао и „Житије Свете Петке” и управо овај рукопис био је предмет његовог првог објављеног научног рада.

Катедра за општу и словенску лингвистику Одеског државног универзитета И. И. Мечников основана је 1968. године са циљем да одговори на потребе за квалитетнијом наставом лингвистичких и славистичких дисциплина. На овај начин је поновно успостављена историјска правда и континуитет научног наслеђа, а катедра је настала као последица обнављања старе традиције Новоросијског (Одеског) универзитета, укључујући и традицију оснивача, која се заснивала на посебној пажњи и искреном научном интересовању за јужнословенске језике и културе. Захваљујући ентузијазму, ауторитету и високом научном нивоу познате слависткиње Аделаиде Константиновне Смољске студенти русистике и украјинистике су од прве године рада катедре учили српскохрватски језик као други словенски језик. Професорка Смољска активно је радила на популаризацији словенских језика и славистичких истраживања, а на ОНУ је радила неколико деценија. Њена научна интересовања су у највећој мери била везана за сербокроатистику, а дуго времена је А. Смољска била једини доктор славистичких наука у Украјини. Бавила се проблемима граматичких категорија, међусобног односа семантичких и граматичких категорија, историје славистике, објављивала је радове

посвећене словенским споменицима, митологији Јужних Словена и др. Укупно је објавила преко 130 научних радова. Заједно са тадашњим управником катедре, професором Јуријем Александровичем Карпенком, Аделаида Константиновна је организовала и реализовала праксу са студентима у области топонимије и бавила се проучавањем топонима јужнословенског порекла у Украјини, на територији некадашње Славеносрбије и Одеске области. По налогу Ј. А. Карпенка организована су студентска путовања у села у Одеској области – Чернохирка, Словјаносербка, Серби, где су студенти на терену проналазили делове информација о граничарима, оснивачима ових војних насеља. Као резултат заједничког рада проф. Смољске и Карпенка настао је чланак „Јужнословенски трагови у топонимици Југа Украјине”.

Одбрана њене докторске дисертације „Развој именске творбе речи у српскохрватском књижевном језику (фимининативи)” 1993. године на Московском универзитету, бројне публикације после одбране, „Словенски зборник” који је уређивала до свог одласка (2004. године), организација студентских „Словенских вечери” и међународних годишњих Ћирило-Методијских конференција, које су се организовале од 1995. године чиме је обновљена традиција универзитетска традиција успостављена од стране Друштва Ћирила и Методија у време И. Григоровича, давали су колективу одеских филолога осећај сигурности и оптимизам у неповољна времена за украјинску науку деведесетих година, активирајући славистичка и, генерално, лингвистичка истраживања на ОНУ. Под руководством А. Смољске проучаване су карактеристике преписа Типика Светог Саве (И. Андријанова; Д. Мостова), историја српске лексикографије (А. Иљасов), карактеристике превода Чехова на српскохрватски језик (И. Курило) и др. Нажалост, животне околности су биле такве, да млади нису били заинтересовани за даљи рад на универзитету, нарочито када њихове менторке више није било на катедри. Доц. др О. М. Новак (Пејчева) једина је ученица Аделаиде Константиновне која је после одбране доктората („Нестабилни консонантни у јужнословенским језицима и дијалектима”, 2003) остала на универзитету, на катедри са које је потекла.

Српскохрватски, а касније српски језик на катедри су дуго времена предавали Ерика Еразмусовна Минкевич и проф. Николај Иванович Зубов, који је од 1993. до 2009. године био управник Катедре за општу и словенску лингвистику, али је, нажалост, прешао на други факултет и ради на другом универзитету. Захваљујући проф. Смољској катедра је дуго низ година одржавала блиске контакте са Универзитетом у Новом Саду и Универзитетом у Београду и МСЦ у Београду. Захваљујући овим давним личним и научним везама, као и напорима О. Новак и Е. Минкевич на Филолошком факултету ОНУ „И. И. Мечников”, студенти русистике и украјинистике добили су могућност да поред основне стручне квалификације стекну и струку србиста, по аналогiji са већ постојећом могућношћу стицања струке полониста. Чини се да је ово једини случај у последњим деценијама да се србистичке студије на неком универзитету не укидају, него отварају.

Филолошки факултет је веома заинтересован за сарадњу са српским колегама и позива све заинтересоване на рад на заједничким пројектима.

Сматрамо да би оваква сарадња могла бити веома продуктивна и корисна за обе стране. Пре свега, неопходно је потписати споразуме о међууниверзитетској сарадњи и међуфакултетској сарадњи филолошких факултета, што ма колико то чудно звучало, још увек није учињено, а што онемогућава размену студената и професора. Катедра за општу и словенску лингвистику искрено захваљује МСЦ за усавршавање наставника српског језика и тежи продубљивању научних и образовних веза са другим славистичким центрима, потпунијем искоришћењу својих људских ресурса, трудећи се да поврати некадашњи ниво и статус Одеског универзитета као европског славистичког центра и да педесетогодишњицу свог постојања обележи савременим, иноваторским пројектима са старим и новим пријатељима и колегама славистима из различитих земаља.

Ипак, славистика на југу Украјине се данас суочава са одређеним тешкоћама. Као важан проблем чини нам се то што се у савременој Украјини Одеса, нажалост, налази на периферији најважнијих културних процеса и дешавања везаних за наше земље, које организују дипломатске установе у Кијеву као што су Недеља српског филма, изложбе, сусрети са истакнутим личностима савремене Србије. Сматрамо да би се ситуација могла побољшати отварањем Српског културног центра у Одеси који би подржавао интересовање студената за учење српског језика и културе и јачао културне везе међу начпим народима. Верујемо да србистика у Одеси нема само богату историју, већ и светлу будућност, уколико се сви објединимо и учинимо све што од нас зависи.

Literatura

1. Василијевић Драгана. Србистика на украјинским универзитетима // *Лингвистичке актуелности*. 2015, Бр. 26. Стр. 22–53.
2. Войцева О. А., Смольська А. К. Славистичні традиції Одеського університету // *Славистичні науково-дослідні центри в Україні (вчора – сьогодні – завтра): мат. всеукр. науково-практ. конф.* (м. Київ, 25–26 травня 1994 р.). К., 1995. С. 70–73.
3. Історія Одеського університету (1865–2000) / Л. О. Ануфрієв, С. О. Аппатов, Ю. О. Амброз та ін.; Ред. В. А. Сминтина; Одеський держ. ун-т імені І. І. Мечникова. О.: АстроПринт, 2000. 226 с.
4. Николић М. Р. Прилози упознавању живота и рада Александра Белића // *Наш језик*. № 14, 1964, С. 169–188.
5. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова за роки незалежності України: 1991–2005 рр. / гол. ред. В. А. Сминтина. 2-е вид. О.: Астропринт, 2005. 552 с.
6. Смольская А. К., Карпенко Ю. А. Южнославянские следы в топонимии юга Украины // *Onomastica Jygoslavica*. Zagreb, 1975. № 5. С. 67–80.
7. Смольська А. К., Бондар О. І. Еволюція семантики дієслів руху в аспекті типології української та сербської мов // *Мовознавство*. 2003. № 2–3. С. 142–144.
8. Степанов Є.М. Розвиток наукових ідей І. В. Ягича в Одеській історико-філологічній школі // *Мова*. 2013. № 20. С. 51–55.

9. Степанов Є.М. Наукові ідеї та подвижницька діяльність Віктора Івановича Григоровича у розвитку філологічної школи Одеського університету (до 200-річчя вченого та 150-річчя ОНУ імені І. І. Мечникова) // *Вісник ОНУ. Сер.: Філологія*. 2015. Т. 20. Вип. 2(12). С. 28–40.

10. Хронологічний показчик наукових і науково-методичних праць доктора філологічних наук, професора А.К.Смольської // „*Людиною бути – це мистецтво*”. Збірник пам'яті доктора філологічних наук, професора Аделаїди Костянтинівни Смольської. О.: ОНУ, 2014. С. 251–265. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/7569/>

References

1. Vasylyjevych Dragana. Srbystyka na ukrajynskym unyverzytetyma // *Lyngvystychke aktuelnosti*. 2015, Br. 26. pp. 22–53.

2. Voyceva O. A., Smolska A. K. Slavistychni tradyciyi Odeskogo universytetu // *Slavistychni naukovu-doslidni centry v Ukrayini (vchora – s`ogodni – zavtra) : mat. vseukr. naukovu-prakt. konf. (m. Kyiv, 25–26 travnya 1994 r.)*. K., 1995, pp. 70–73.

3. Istoryia Odeskogo universytetu (1865–2000) / L. O. Anufriyev, S. O. Appatov, Yu. O. Ambroz ta in.; Red. V. A. Smyntyna; Odeskyj derzh. un-t imeni I. I. Mechnykova. O.: AstroPrynt, 2000. 226 p.

4. Nykolyh M. R. Prylozy upoznavañu zhyvota y rada Aleksandra Belyha // *Nash jezy`k*. № 14, 1964, pp. 169–188.

5. Odeskyj nacionalnyj universytet imeni I. I. Mechnykova za roky nezalezhnosti Ukrayiny: 1991–2005 rr. / gol. red. V. A. Smyntyna. 2-e vyd. O.: Astroprynt, 2005. 552 p.

6. Smolskaya A. K., Karpenko Yu. A. Yuzhnoslavyansky`e sledy v toponymyy yuga Ukrayny // *Onomastica Jygoslavica*. Zagreb, 1975. № 5, pp. 67–80.

7. Smolska A. K., Bondar O. I. Evolyuciya semantyky diyesliv ruxu v aspekti typologiyi ukrayinskoyi ta serbskoyi mov // *Movoznavstvo*, 2003, № 2–3, pp. 142–144.

8. Stepanov Ye.M. Rozvy`tok naukovyx idej I. V. Yagy`cha v Odeskij istoryko-filologichnij shkoli // *Mova*, 2013, № 20, pp. 51–55.

9. Stepanov Ye.M. Naukovi ideyi ta podvyzhnyczka diyalnist Viktora Ivanovycha Grygorovycha u rozvytku filologichnoyi shkoly Odeskogo universytetu (do 200-richchya vchenogo ta 150-richchya ONU imeni I. I. Mechnykova) // *Visnyk ONU. Ser.: Filologiya*. 2015. Т. 20. Vyp. 2(12), pp. 28–40.

10. Xronologichny`j pokazhchyk naukovyx i naukovu-metodychnyx prac doktora filologichnyx nauk, profesora A.K.Smolskoyi // „*Lyudynoyu buty – ce mystectvo*”. Zbirnyk pamyati doktora filologichnyx nauk, profesora Adelaidy Kostyantynivny Smolskoyi. O.: ONU, 2014, pp. 251–265. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/7569/>

О. М. Новак

СЕРБІСТИКА В ОДЕСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Славістика, зокрема сербістика, в Одесі має давні традиції з перших років заснування в 1865 р. під назвою Імператорський Новоросійський університет (з 2000 р. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова). Славістичні студії і досі залишаються одним із пріоритетних напрямків наукової роботи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Кафедра загального та слов'янського мовознавства активно співпрацює з філологічним факультетом Белградського університету та філософським факультетом Нови-Садського університету, а також з Міжнародним славістичним центром в Белграді, який постійно надає допомогу у підготовці та вдосконаленню фахівців з сербської мови та культури. Проте, на жаль, на сьогодні Одеса залишається на периферії україно-сербських міжкультурних зв'язків та подій, що організовуються дипломатичними установами в Києві. Вважаємо, що цю ситуацію можна було б змінити створенням в Одесі Сербського культурного центру.

Ключові слова: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, славістика, сербістика, південнослов'янські мови.

O. N. Novak,

Candidate of Philology,

Associate Professor of General and Slavic Linguistics Department

Odesa I. I. Mechnikov National University,

24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,

tel.: (048)776-04-42,

movoznavstvo98@gmail.com

SERBIAN STUDIES IN ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

Summary

Slavic studies and especially Serbian studies in Odesa have had long tradition since the foundation of the Imperial Novorossiysk University. Slavic studies are still challenging in the scientific work of Odesa I. I. Mechnikov National University. The Department of General and Slavic Linguistics collaborates with the Faculty of Philology of the University of Belgrade and the Faculty of Philosophy of Novi Sad University, as well as with the International Slavic Center in Belgrade, which constantly assists in the education and development of specialists in the Serbian language and culture. However, today Odesa unfortunately remains on the periphery of Ukrainian-Serbian intercultural relations and events organized by the diplomatic institutions in Kyiv. We believe this situation could be changed by the establishment of a Serbian cultural center in Odesa.

Key words: Odesa I. I. Mechnikov National University, Slavic Studies, Serbian studies, Southern Slavic Languages.

Надійшла до редакції 20.09.2018 р.

Ив. Г. Илиев,

доцент, доктор, Пловдивски университет, Филиал „Л. Каравелов”,
бул. „Беломорски 26”, Кърджали, 6600, България,
тел.: +359886787696,
ivan_iliev20002000@yahoo.com

М. Р. Георгиева,

Асистент, Пловдивски университет, Филиал „Кърджали”,
бул. „Беломорски 26”, Кърджали, 6600, България,
тел.: +359887083661,
mrg2002@abv.bg

**РЕЦЕНЗИЯ ЗА КНИГАТА НА В. КОЛЕСНИК И С. ГЕОРГИЕВА
„БОЛГАРСЬКИ ГОВІРКИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ. ХРЕСТОМАТІЯ.
ТЕКСТИ”. ІЗМАЇЛ. ІРБІС. 2016.**

В рецензията се разглежда изданието през 2016 г. в Измаил труд на В. Колесник и Св. Георгиева *Българските говори в Южна Украйна. Хрестоматия. Текстове*. Анализират се структурата и съдържанието му, като се посочват положителните черти и някои пропуски.

Ключови думи: българска диалектология, български говори, Южна Украйна.

Предлаганото от двете авторки начално пособие за студентите от филологическите специалности в Одеския национален университет и в Измаилския държавен хуманитарен университет съдържа всичко необходимо за подобен вид диалектоложко помагало с оглед на българските говори в Украйна. От него не само студентите, но и всеки, който се интересува от въпросите на българската диалектология в посочената страна, ще може да се запознае с минимума от знания, който е нужен за едно добро познаване на диалектната ситуация в района или за осъществяване на по-задълбочено проучване върху някой от българските говори там.

На практика помагалото представя в сбит вид достиженията на руската и украинската българистика през 20 век, допълнени с последните наблюдения и открития на одеската българистика, чиито представители са двете му авторки и съставителки. В първата част на първия му раздел (*Българският диалектен континуум: метрополия и диаспора*) се представя основното диалектно деление на българския език по основните признаци (например по рефлекс на старобългарската голяма носовка: ъ-говори, а-говори, ѓ-говори, ѐ-говори, у-говори и т. н.). После, във втората част, се преминава

пряко към класификацията на българските говори в Украйна. Между тези две части на първия раздел, има леко застъпване, понеже в края на първата се дава информация за говора на бесарабското село Главани (по „Атласа на българските говори в СССР“). При същинската класификация, след преглед на състоянието при рефлексите на ятовата гласна или според формата на определителния член за мъжки род единствено число, се преминава към териториалната подялба на българските наречия, като първо се представят особеностите на олшанските говори (село Олшанка и др.), после на чушмелийските (с. Криничное, Богдановка и др.), чийшийските (с. Огородное, Бановка, Калчево и т. н.), балканските (Твардица, Евгеновка, Кирнички, Заря и прочее), тракийските (с който термин в бесарабската българистика обаче се обозначават не същинските тракийски говори, като тези в Беломорска Тракия или Хасковско, а смесените говори от споменатия на с. 17 *загорски клин* в Елховско, които в Бесарабия са представени в села като Суворово или Холмское). Не са пропуснати и говорите в Крим и в самия Болград, както и западнобългарският говор в Терновка. При всяка подгрупа диалекти се дават най-важните им черти и се показва от коя част на българската метрополия е дошло съответното население, доколкото това е възможно да се уточни. В следващите части специално място е отделено на лексикалните особености на изследваните говори и на някои тенденции в развоя им (формиране на смесени говори, образуване на общобългарско бесарабско койне, влиянието на руския и украинския езици върху българските диалекти в Украйна). Не на последно място помагалото е ценно и заради показаната в него след всеки раздел или подраздел подробна библиография на изследванията, посветени на българските говори в Украйна до 2016 година.

Вторият раздел на помагалото съдържа текстове – по принцип събирани лично от В. Колесник и Св. Георгиева или от техни студенти в продължение на повече от 15 години. Наред с текстове от проучвани и от други автори села (като Олшанка или Криничное) и с текстове от проучвани от самите тях говори (на Евгеновка, Заря), особена ценност представляват текстовете от труднодостъпното село Петровск (твардишка колония), от Огородное, Бановка, Стар Крим, Ореховка и особено от Главани, откъдето досега не са били публикувани такива. Текстовете (в някои от тях за съжаление не са поставени ударенията) дават информация не само за езика на съответното селище, но и за календарните празници, обредите и бита на българското население.

В края (трети раздел) е поместена програма с въпросник за събиране на диалектен материал, която придава завършен вид на помагалото. Въпреки някои недостатъци, които бяха посочени по-горе, или пък грешки (като смесването на Милетичево *е* с широко *ѐ* на с. 29 и изписването на последното като *э* вместо *ѐ*: *вълна*, *гэлаби* – с. 31 – според обичайния за украинските и молдовските българи начин на предаването му, а не според диалектоложките правила), В. Колесник и С. Георгиева, опирайки се на постигнатото преди тях и от тях самите, са създали един изключително ценен наръчник, който ще бъде много полезен за бъдещите изследователи на бесарабските български диалекти. Не би било лошо след няколко години да бъде осъществено и второ, допълнено

издание на труда на Колесник и Георгиева. Дано сред техните студенти се намерят последователи на делото им, които ще тръгнат по прашните пътища на бесарабската българска диалектология да събират отломките от българската езикова история, преди българските говори в Украйна да изчезнат.

Ів. Г. Ілієв, М. Р. Георгієва

**РЕЦЕНЗІЯ НА КНИЖКУ В. КОЛЕСНИК И С. ГЕОРГІЄВОЇ
„БОЛГАРСЬКІ ГОВІРКИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ. ХРЕСТОМАТІЯ.
ТЕКСТИ”. ІЗМАЇЛ: ІРБІС, 2016.**

У рецензії розглядається праця В. Колесник і С. Георгієвої *„Болгарские говоры в Южной Украине. Хрестоматия. Тексты”*. Аналізуються структура і зміст книги, вказуються позитивні сторони та деякі помилки.

Ключові слова: болгарська діалектологія, болгарські говірки, Південна Україна.

Надійшла до редакції 6.08.2018 р.

НАШІ ЮВІЛЕЇ

ДО 65-РІЧЧЯ ДОКТОРА ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА Т. О. ЧЕРНИШ

2-го березня 2018 р. відзначила свій ювілей доктор філологічних наук, професор Тетяна Олександрівна Черниш – відомий в Україні і поза її межами філолог-славіст і полоніст, науковець і викладач, фахівець у галузі порівняльно-історичного й зіставно-типологічного мовознавства, історичної лексикології, семасіології й етимології польської та інших слов'янських мов. Любов до польської мови, інтерес до історії та культури Польщі вона винесла зі своєї родини: її мати, Надія Оксентіївна Стоцька, мала польське коріння.

Серед її викладачів на слов'янському відділі філфаку Київського університету імені Тараса Шевченка були відомі полоністи С. Й. Левінська та чл.-кор. НАНУ Г. Д. Вєрвєс. Отримавши диплом із відзнакою, вона почала працювати в очолюваному акад. О. О. Мельничуком відділі загального та слов'янського мовознавства Інституту мовознавства імені О. О. Потебні Академії наук України, де участь у роботі над Етимологічним словником української мови у 7 т., наукове спілкування з гроном блискучих компаративістів Київської етимологічної школи прищепили їй інтерес і любов до глибин історії слова, культуру філологічної праці, інтелектуальну чесність. Тема її кандидатської дисертації „Етимологічні гнізда коренів з вихідним значенням горіння у слов'янських мовах” (К., 1986, наук. кер. проф. В. Т. Коломієць) охопила всі слов'янські мови, як сучасні, так і давні, і їхнє спільне історичне підґрунтя – праслов'янську мову. Перед цим, у 1984 р., її цикл робіт „Актуальні проблеми розвитку слов'янської лексики” отримав премію Президента НАН України. У цих та подальших працях авторкою було ефективно застосовано гніздовий підхід до історико-етимологічного вивчення лексики споріднених мов, започаткований в Україні, як і у всьому колишньому СРСР, акад. О. С. Мельничуком. Т. Черниш творчо розвинула засади гніздового методу, використавши його як засіб комплексного порівняльно-історичного і зіставно-типологічного аналізу генетичних лексичних угруповань із синонімічними коренями, результати якого становили цінність не лише для

лінгвістики, а й для вивчення історії матеріальної та духовної культури слов'янських народів.

1986 р. Т. О. Черниш було запрошено на кафедру слов'янської філології, де вона спершу читала не лише мовознавчі курси („Практична граматики польської мови”, „Теоретична граматики польської мови”, „Польський словотвір”, „Стилістика та культура польської мови”, „Польська діалектологія”, „Фразеологія польської мови”, „Країнознавство Польщі”, дещо пізніше „Історія польської літературної мови” та „Історична граматики польської мови”, декілька спецкурсів, а для всіх студентів слов'янського відділення – курс „Порівняльно-історична граматики слов'янських мов”), а й курс „Історія польської літератури” у повному обсязі. Великою популярністю серед студентів філфаку та й інших факультетів користувався її факультатив із польської мови.

Перебуваючи в докторантурі, вона мала змогу працювати над своєю дисертацією у славістичних центрах Варшави та Кракова, унаслідок чого встановила творчі стосунки з провідними представниками польської філологічної науки. Ще з початку 90-х рр. розгортається її плідне співробітництво з проф. Я. Рігером в організації стажування українських студентів-полоністів у Польщі і дослідженні польських діалектів на території України, завдяки чому низка її студентів захистила кандидатські роботи відповідної тематики. Із середини 90-х років активізується плідне співробітництво Т. О. Черниш із дипломатичними представництвами Республіки Польща в Україні, серед іншого, у проведенні щорічних олімпіад із польської мови і літератури, де вона постійно головує у журі. Пізніше вона стає неодмінним членом міжнародного журі щорічного конкурсу імені Є. Гедройця. Т. О. Черниш виступає і як перекладач польської літератури. Разом зі своїм чоловіком, д. філол. наук С. С. Єрмоленком, опублікувала 2000 р. у видавництві „Кайрос” (Краків-Київ) двомовний том вибраних поезій Яна Твардовського „Треба йти далі, або прогулянка сонечка”.

Робота Т. О. Черниш над докторською дисертацією „Компаративно-типологічне дослідження слов'янської лексики в контексті етимологічних гнізд із близькозначними коренями” завершилася її успішним захистом 2003 р. Після цього Т. О. Черниш стала другим (і поки що єдиним) після акад. Булаховського доктором філологічних наук зі слов'янського мовознавства на кафедрі слов'янської філології Київського університету. Матеріали дисертації було видано як монографію „Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні: гніздовий підхід” (відп. ред. акад. Г. П. Півторак). Теорія і практика застосування гніздового методу у працях Черниш отримала підтримку і схвалення з боку провідних представників лінгвославістики в Україні, Польщі та інших країнах Славії. Т. О. Черниш є учасником численних наукових форумів в Україні та за її межами, зокрема Міжнародних з'їздів славістів, вона є членом комісії з етимології при Міжнародному комітеті славістів.

До тематики наукової творчості Т. О. Черниш входить і дослідження проблем методики викладання польської мови у вищій школі. Вона стає членом асоціації „Брістоль – Міжнародна організація польських і закордонних

викладачів польської культури і польської мови як іноземної”, де пізніше її було обрано до складу правління, а також автором численних навчальних програм, методичних розробок тощо. Викладацьку діяльність Т. О. Черниш поєднує з керівництвом науковою роботою студентів, аспірантів і докторантів, нею підготовлено чотири кандидати філологічних наук. Вона виступає як рецензент чи редактор підручників, посібників і навчальних програм. Її діяльність як науковця також включає участь у складі спеціалізованих вчених рад, експертної ради ДАК МОН України, редакційних колегій наукових періодичних видань, численних комісіях тощо.

Доктор філологічних Т. О. Черниш є одним із чільних представників сучасної української лінгвославістики. Її перу належать численні наукові і науково-методичні праці – книжки, статті, навчальні програми, серед яких навчальний посібник „Нариси зі слов’янської порівняльно-історичної лексикології та етимології” (К., 2010), „Українсько-польський словник лінгвістичної термінології” та „Польсько-український словник лінгвістичної термінології” (у спіавт., Київ, 2004). Її було нагороджено відзнакою Міністра культури й мистецтв Республіки Польща „За заслуги перед польською культурою” (2000 р.) і кавалерським хрестом ордену „За заслуги перед Республікою Польща” (2012 р.), „Дипломом пошани” Федерації польських організацій України (2018 р.).

Список основних праць доктора філологічних наук, професора Тетяни Олександрівни Черниш

1. Чтения памяти Л. А. Булаховского // *Сов. Славяноведение*. М., 1978, № 2. С. 70–71.
2. Чому сльози гіркі? // *Культура слова*. К., 1981. Вип. 20. С. 80–84.
3. Слова на позначення високої температури (на матеріалі української та польської мов) // *Мовознавство*. 1982. № 2. С. 67–75.
4. Семантична структура словотворчого гнізда слів з коренем *жар-* у слов’янських мовах // *Мовознавство*. 1984. № 2. С. 55–62.
5. Розвиток праслов. *tepl-* / *topl-* у слов’янських мовах // *Структура і семантика мовних одиниць*. К., 1985. С. 5–9.
6. Етимологічні гнізда коренів з вихідним значенням горіння у слов’янських мовах. Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.03. К., 1985. 226 с.
7. Етимологічні гнізда коренів з вихідним значенням горіння у слов’янських мовах. Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.03 – слов’янські мови. К., 1986. 19 с.
8. О. О. Потебня і проблема паралелізму в історичній семасіології // *Творча спадщина О. О. Потебні і сучасні філол. науки. Тези респ. наук. конф.* Харків, 1985. С. 69–71.
9. К истории некоторых слов русского языка с корнем *жег-* // *Русское языкознание*. К., 1986. Вип. 13. С. 32–38.
10. Реконструкція етимологічних гнізд як засіб дослідження праслов’янської лексики. *IX Респ. славістична нарада. Тези доп.* Одеса, 1987.

11. На допомогу вчителів: „Ой коли б я такая, як калина жаркая” (історико-етимологічний етюд) // *Українська мова і література в школі*. 1987. № 2. С. 54–55.
12. Східнослов'янські позначення кропиви пекучої на загальнослов'янському тлі // *Актуальні проблеми істор. лексикології і лексикографії сх.-слов. мов*. Тези доп. Дніпропетровськ, 1988. С. 49–51.
13. Значення словника Б. Грінченка для дослідження лексичної системи праслов'янської мови // „*Борис Грінченко*”. Респ. наук.-практ. конференція. Тези доп. Ворошиловград, 1988. С. 112–113.
14. Структура етимологічних гнізд і проблема динамічних семантичних кореляцій // *Семантика мови і тексту*. Тези доп. Ів.-Фр., 1990. С. 224–225.
15. Порівняльна граматики слов'янських мов. Програма спецкурсу для студентів-славистів // Програми спецкурсів і спецсемініарів зі спеціальності „Слов'янські мови і літератури” для студентів філол. ф-ту. К., 1990.
16. До проблеми реконструкції праслов'янської землеробської термінології (на матеріалі східно-поліських говорів) // *XIV Респ. діал. нарада*. Тези доп. Житомир, 1990.
17. Z historii niektórych terminów prasłowiańskich z zakresu gospodarki żarowej // *Wariancja w języku. III Opolskie Spotkania Językoznawcze*. Opole: WSP, 1991. S. 217–221.
18. Реконструкція внутрішньої форми лексичних реліктів праслов'янської доби в галузі підсічно-вогняного господарства // *Мовознавство*. 1991. № 6. С. 25–30.
19. Історико-типологічна семасіологія і її роль у лінгводидактиці // *Укр. мовознавство*. К., 1991.
20. Про принципи побудови навч. курсу „Порівняльно-історична граматики слов'янських мов” // *Матеріали методичної конф. філологічного ф-ту*. К., 1991.
21. Концепція лінгвістичної славістики в системі філологічної освіти в Україні // *X Всеукраїнська славістична нарада*. Чернівці, 1992.
22. О. О. Потебня і проблеми паралелізму в історичній семасіології // *О. О. Потебня і проблеми сучасної філології*. К.: Наук. думка, 1992. С. 140–149.
23. До проблеми динамічних семантичних кореляцій у діяхронії // *Вісник Київського університету. Філол. науки*. К., 1992.
24. Зіставно-семасіологічний аналіз у контексті етимологічного гнізда // *Семантика мови і тексту*. Тези доп. Івано-Фр., 1993. С. 134–135.
25. Концепція лінгвістичної славістики в системі філологічної освіти в Україні // *Вісник Київського ун-ту імені Т. Г. Шевченка*. К., 1993. Вип. 3. С. 68–70.
26. Історична деривація і її роль у лінгводидактиці слов'янських мов // *Лінгводидактика слов'янських мов як феномен культури*. К., 1993. С. 181–185.
27. До проблеми дослідження лексичних взаємозв'язків слов'янських мов // *Мовознавство*. 1994. № 6. С. 53–60.

28. Семантична структура гнізда псл. *кур-/ квар- в українській мові // *Актуальні проблеми українського словотвору. Мат-ли III наук. читань пам'яті проф. І. Ковалика*. Ів.-Франківськ, 1995. С. 142–143.
29. Деякі проблеми побудови курсу „Польський словотвір” // *Відродження мов і культур зах. та півд. слов'ян в Україні. Зб. статей*. Київ, 1995. С. 135–140.
30. Зіставний аналіз у порівняльно-історичних студіях // *Проблеми зіставної семантики. Мат-ли Всеукр. наук. конф. К., 1995*. С. 38–39.
31. Нова енциклопедія польської мови (рец. на: *Współczesny język polski*. Wrocław, 1994) // *Мовознавство*. 1995. № 2–3. С. 70–72 (у співавт. із С. С. Єрмоленком).
32. Етимологічно-гніздовий підхід до вивчення слов'янської лексики (до семантики східнослов'янських рефлексів псл. *pekti) // *Східнослов'янські мови в історичному розвитку: Зб. наук. праць, присвячених пам'яті проф. С. П. Самійленка*. Запоріжжя: ЗДУ, 1996. Ч. 1. С. 53–56.
33. До методології комплексного компаративно-типологічного вивчення слов'янської лексики // *Провідні лінгвістичні концепції кінця ХХ ст. Тези Всеукр. наук. конф. Львів, 1995*. С. 257–258.
34. *Ішла дівка яриною – ярина мріє...* (до етимології слів з коренем яр-) // *Культура слова*. К., 1997. Вип. 50. С. 61–66.
35. Суфіксальні похідні назви кулінарних виробів із коренем псл. *rek- у слов'янських мовах // *Український діалектологічний збірник: Кн. 3: Пам'яті Тетяни Назарової*. К.: Довіра, 1997. С. 258–267.
36. Програма курсу „Історія польської літературної мови” // *Програми нормативних курсів зі спеціальності „Слов'янські мови та літератури” для студентів філол. ф-тів*. К., 1998. С. 3–7.
37. Програма спецкурсу „Стилістика сучасної польської мови” // *Програми нормативних курсів зі спеціальності „Слов'янські мови та літератури” для студентів філол. ф-тів*. К., 1998. С. 11–15.
38. Програма спецкурсу „Діалектологія польської мови” // *Програми нормативних курсів зі спеціальності „Слов'янські мови та літератури” для студентів філол. ф-тів*. К., 1998. С. 7–11.
39. До етимології слов'янських назв із коренем псл. *vъ - // *Мат-ли міжнар. славіст. конференції пам'яті К. К. Трофимовича*. Львів, 1998. Т.1. С. 94–97.
40. Компаративно-зіставне дослідження слов'янської лексики в контексті етимологічних гнізд із близькозначними коренями // *Мовознавство*. 1998. № 2–3 (XII Міжнародний з'їзд славістів. Доповіді української делегації). С. 168–179.
41. Komparatywno-typologiczne badanie leksyki słowiańskiej w kontekście gniazd etymologicznych z pierwiastkami bliskoznacznymi // *XII Międzynarodowy Kongres Słowistów: Stoszenia efektów i konikaty. Językoznawstwo*. Warszawa: Energeia, 1998. S. 344.

42. До етимології слов'янських назв із коренем псл. *vь - // *Матеріали міжнародної славистичної конференції пам'яті проф. К. Трофимовича*. Львів: Літопис, 1998. Т.1. С. 94–97.
43. Компаративно-зіставне дослідження слов'янської лексики в контексті етимологічних гнізд із близькозначними коренями // *Мовознавство*. 1998. № 2–3 (XII Міжнародний з'їзд славистів. Доповіді української делегації). С. 168–179.
44. Komparatywno-typologiczne badanie leksyki słowiańskiej w kontekście gniazd etymologicznych z pierwiastkami bliskoznacznymi // *XII Międzynarodowy Kongres Słowistów: Stoszenia efektów i konsekwencji. Językoznawstwo*. Warszawa: Energeia, 1998. S. 344.
45. Програма курсу „Порівняльне вивчення слов'янських мов” // *Програми спецкурсів та спецсеминарів для студентів слов'янського відділення філологічного ф-ту*. К., 1999. С. 2–4.
46. Програма курсу „Порівняльна граматики слов'янських мов” // *Програми нормативних курсів зі спеціальності „Слов'янські мови та літератури” для студентів філол. ф-тів*. К., 1999. С. 8–10.
47. Програма курсу „Порівняльно-історичне вивчення лексики слов'янських мов” // *Програми нормативних курсів зі спеціальності „Слов'янські мови та літератури” для студентів філол. ф-тів*. К., 1999. С. 5–7.
48. До етимології слов'янської назви гриба печериці // *Мова і культура*. К.: Вид. Дім Дм. Бураго, 2000. Вип. 1. Т. 2. С. 239–242.
49. До питання про розвиток псл. *pektь у слов'янських мовах та діалектах // *Kontakty językowe polszczyzny na Pograniczu Wschodni : Pasa ofiarowane Profesorowi Januszowi Riegerowi*. Warszawa: Semper, 2000. S. 37–47.
50. „Піч” та „печера”: до взаємозв'язку реалій та їх позначень у слов'янських мовах // *Мова і культура*. К.: Вид. дім Дм. Бураго, 2000. Вип. 2. Т. 1. С. 309–313.
51. Про ксьондза, що пише вірші // *Я. Твардовський. „Треба йти далі, або прогулянка сонечка”*. Упор., перекл., передм. та прим. Т. Черниш та С. Єрмоленка. Краків: Kairos, 2000. С. 14–18 (у співавт. із С. С. Єрмоленком).
52. Czarodziej poezji polskiej // *Krynica*. 2000. № 7. С. 31–34 (у співавт. із С. С. Єрмоленком).
53. К вопросу реконструкции праславянских адъективных образований // *Вісник Київського інституту „Слов'янський університет”*. 2000. Вип. 8. С. 85–91.
54. До проблеми семантичної реконструкції лексичних одиниць (на матеріалі континуантів псл. *kvapiti) // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті акад. Л. Булаховського*. К.: ВПЦ „Київський університет”, 2000. С. 7–14.
55. „Рух” і „тепло”: до семантичної реконструкції псл. *kypěti // *Мова і культура*. К.: Вид. Дім Дм. Бураго, 2001. Вип. 3. Т. 3. С. 241–246.
56. Polonistyka w Kijowie // *Polonistyka na świecie. I Kongres Polonistyki Zagranicznej*. Warszawa, 200. S. 221–224.

57. Про теоретико-методологічні засади застосування гніздового методу в етимологічних дослідженнях О. С. Мельничука // *Мовознавство*. 2001. № 6. С. 50–57.
58. Деякі риси семантичного розвитку псл. **pekti* у слов'янських мовах // *Вісник. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. К.: ВПЦ Київський університет, 2001. Вип. 11. С. 67–70.
59. Слов'янські назви предметів кухонного інвентарю з коренем псл. **var-* // *Проблеми семантики слова, речення та тексту: Зб. наук. статей*. К.: Видавничий центр КНЛУ. 2001. Вип. 7. С. 305–309.
60. Географічні найменування у семантичній структурі етимологічних гнізд із загальним термічним значенням // *Наукові записки. Серія Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. Вип. 37. С. 79–81.
61. Семантична структура континуантів псл. **vь ěti* у слов'янських мовах // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті акад. Л. Булаховського*. К.: ВПЦ Київський університет, 2001. Ч. II. С. 163–174.
62. Кореневі субстантиви у гнізді псл. **vьr-/*var-* // *Наукова спадщина проф. С. В. Семчинського і сучасна філологія: Зб. наук. праць*. К.: ВПЦ Київський університет, 2001. Ч. 2. С. 540–544.
63. Із досвіду вивчення тематичних груп слів у контексті історико-етимологічних гнізд // *Мова і культура*. К., 2002. Вип. 4. Т. III / 2. С. 166–173.
64. Від природи до людини: смислова динаміка праслов'янських основ **vь otj-*, **vь etj-* та їх континуантів // *Мова і культура*. К.: Вид. Дім Дм. Бураго, 2002. Вип. 5. Т. III / 2. С. 231–239.
65. До питання про характер псл. **kypĕti*: реконструкція на підставі прямих відповідників // *Dzieje Słowian w świetle leksyki. Pa ięci P ofeso a F anciszka Sławskiego*. Kraków: Wydawnictwo UJ, 2002. S. 107–113.
66. Слова зі значенням турботи, опіки у гнізді псл. **pekti* // *Культура народів Причорномор'я. Научний журнал*. Симферополь: Таврический національний університет ім. В. И. Вернадского, 2002. № 32. С. 238–240.
67. O niektórych aspektach polonistycznej dydaktyki na Ukrainie // *Роль паризької „Культури” в становленні українсько-польського взаєморозуміння. Зб. наукових праць міжнародного круглого столу*. К., 2002. С. 31–38.
68. Historia polskiego języka literackiego lekcją patriotyzmu dla studentów-Ukraińców // *Україна і Польща: Стратегічне партнерство. Історія, сьогодення, майбутнє*. К., 2002. С.15–21.
69. До питання про структуру історико-етимологічного гнізда псл. **kur-*: псл. **kur ъ(jь)* та його континуанти у слов'янських мовах // *Мовні і концептуальні картини світу*. К.: ВПЦ „Київський університет”, 2002. № 6. Кн. 2. С. 284–288.
70. Похідні з афективно-етичним значенням у гнізді псл. **pekti* // *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. К.: ВПЦ „Київський університет”, 2002. Вип. 1. С. 209–213.
71. До проблеми дослідження міжслов'янських мовно-культурних взаємин у гніздовому контексті // *Владимир Иванович Даль и современные*

исследования : Сб. научн. работ. К.: ВПЦ „Київський університет”, 2002. С. 260–267.

72. Дери́ваційна характеристика деяких українських назв хатніх артефактів із коренем *пек-* на загальнослов'янському тлі // *Актуальні проблеми українського словотвору: Зб. статей / За ред. В. Грещука*. Івано-Франківськ: Плай, 2002. С. 190–201.

73. Семантика вогню в текстах Святого Письма та семантичні паралелі у слов'янській лексиці // *Вісник Київського інституту „Слов'янський університет”*. 2002. Вип. 6. Філологія. С. 313–321.

74. *Czasownik w języku polskim*. Методична розробка. К., РВЦ Ін-ту філології КНУ, 2003. 32 с.

75. *Вправи з польської фонетики*. Методична розробка. К., РВЦ Ін-ту філології КНУ. 2003. 30 с.

76. Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні: гніздовий підхід. Монографія / Відп. ред. акад. НАНУ Півторак Г. П. К., 2003. 480 с.

77. Мікрогніздо псл. **korpъtь* у слов'янських мовах // *Проблеми семантики слова, речення та тексту: Зб. наук. праць*. К.: Видавничий центр КНЛУ, 2003. Вип. 9. С. 402–408.

78. Проблеми компаративно-типологічного вивчення процесів формування та еволюції гнізд культурно маркованої слов'янської лексики (псл. **variti* та його континуанти) // *Мовознавство*. 2003. № 2–3 (XIII Міжнародний з'їзд славістів. Доповіді української делегації). С. 127–137.

79. Вербативи у складі слов'янських гнізд з етимонами термічної семантики // *Мова і культура*. Вип. 6. Т. V / 1. К., 2003.

80. Контрастивний аспект у компаративних дослідженнях лексики: вторинні значення укр. *варити* на загальнослов'янському тлі // *Проблеми зіставної семантики: Зб. наук. статей*. К.: Видавничий центр КНЛУ, 2003. Вип. 6. С. 198–204.

81. До історії та етимології праслов'янського архетипу **rečatь* // *Слов'янський вісник: Зб. наук. праць. Серія „Філологічні науки”*. Рівне, 2003. Вип. 3. С. 135–140.

82. Семантика вогню в біблійних текстах та образ вогню у слов'янській лексиці // *Україна, слов'янські культури, європейський простір. До XIII Міжнародного з'їзду славістів*. К., 2003.

83. Компаративно-типологічне дослідження слов'янської лексики в контексті етимологічних гнізд із близькозначними коренями. Дис. ... докт. філол. наук. Спец. 10.02.03 – слов. мови. К., 2003. 485 с.

84. Компаративно-типологічне дослідження слов'янської лексики в контексті етимологічних гнізд із близькозначними коренями: автореф. дис. ... докт. філол. наук. Спец. 10.02.03 – слов. мови. К., 2003. 36 с.

85. Ад'єктиви з коренем *пек-* у слов'янських мовах // *Семантика мови і тексту. VII Міжнар. наук. конф.* Івано-Франківськ, 2003. С. 542–545.

86. До проблеми діахронічного дослідження лексики слов'янських мов // *Мовні і концептуальні картини світу*. К., 2004. Вип. 11. К. 2. С. 193–196;

87. Польсько-український словник лінгвістичної термінології. К., 2004 (у співавт.).
88. До вивчення українсько-інослов'янських мовно-культурних стосунків у рамках гніздового підходу: культурно марковані континуанти псл. *var-// *Uk aina: iędzy językie a kultu q.* Kraków, 2004. S. 25–31.
89. Субстантиви у складі слов'янських гнізд з етимонами термічної семантики // *Вісник Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Іноземна філологія.* К., 2004. Вип. 37–38. С. 65–70.
90. Компаративно-типологічна характеристика слов'янських історико-етимологічних гнізд зі спільним вихідним значенням високотемпературного процесу // *Наукові записки. Інститут філології.* К., 2004. Т. XIII. С. 234–243.
91. Внутрішня форма мовних одиниць і проблема мовного образу світу // *О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури.* К., 2004. С. 83–88.
92. До семантичної характеристики слів з коренем псл. *jar- // *Мова і культура.* К., 2005. В. 8. Т. V / 2. С. 13–15.
93. Українські діалектизми *звір, зворина* та їхні інослов'янські кореляти // *Українська діалектологія на сучасному етапі. Збірник наук. праць.* Житомир, 2005. С. 196–199.
94. Polsko-ukraińskie pułapki językowe // *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości eu opejskiej: Mate iały z VI Międzyna odowej Konfe encji Glottodydaktycznej.* Warszawa, 2005. S. 477–481.
95. (рец. на) Илиади А.И. Основы славянской этимологии. К., Довіра, 2005. 270 с. // *Мовознавство.* 2006. № 6. С. 81–83.
96. Семантична рефлексация псл. *vъ ёti та її ареальний розподіл у слов'янських мовах // *Україна – Польща: мовно-культурологічний діалог слов'янства. Київські полоністичні студії.* 2006. Т. 8. С. 124–151.
97. Прикметники з коренем псл. *pal- у слов'янських мовах // *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку : Збірник наукових праць, присвячених 100-річчю від дня народження проф. Ст. П. Самійленка.* Запоріжжя, 2006. С. 160–168.
98. Деякі назви хвороб і хворобливих відчуттів з коренем псл. *žeg- у слов'янських мовах // *Вісник Одеського національного університету.* Одеса, 2007. Т. 12. Вип. 3. Філологія: мовознавство. С. 161–172.
99. Синхронічно-описовий та історико-діахронічний підходи і сучасна загальна теорія мовознавства // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур.* К., 2007. Вип. 7. С. 262–268.
100. К вопросу об этимологии славянских глаголов с корнем псл. *pol-/ral-// *Мова і культура.* К., 2007. Вип. 9. Т. 6. С. 5–9.
101. Синхронія та діахронія у слов'янському мовознавстві: нейтралізація опозиції // *Мовні і концептуальні картини світу.* К., 2007. Вип. 23. Ч. 3. С. 175–180.
102. Historyczny komponent w szkoleniu polonistów // *Українська полоністика: європейський вимір. Київські полоністичні студії.* К., 2007. Т. 16. С. 124–151.

103. Псл. *goreti та *goriti як рефлекси і.-є. *gher- / ghor- (морфонологічні і семантичні риси) // *Мовні і концептуальні картини світу*. К., 2008. Вип. 24. Ч. 4. С. 63–68.
104. Тематична група лексики в структурі історико-етимологічного гнізда (на матеріалі слов'янських *nomina instrumenti* з коренем псл. *žeg-) // *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. 2008. Т. 11. № 2. С. 68–75.
105. Слов'янська лексика: витоки й еволюція // *Вісник Київського університету. Літературознавство, мовознавство, фольклористика*. К., 2008. Вип. 19. С. 50–52.
106. Деякі моделі іменників зі значенням „пожежа, випалене місце” у генетичному гнізді псл. *paliti // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. К., 2008. С. 222–228.
107. Типологічні аспекти семантичної реконструкції гнізд праслов'янської лексики // *Слов'янські обрії. XIV Міжнародний з'їзд славістів. Доповіді*. К., 2008. С. 768–791.
108. Типологічні аспекти семантичної реконструкції гнізд праслов'янської лексики // *Мовознавство*. 2008. № 2–3 (XIV Міжнародний з'їзд славістів. Доповіді української делегації). С. 91–102.
109. Глагольные образования с корнем и.-е. *dhegh-/dhogh- в славянских языках // *Мова і культура*. К., 2008. Вип. 10. Т. XI. С. 72–77.
110. Постать проф. А. Є. Супруна і порівняльно-типологічні дослідження слов'янської лексики // *Славянские языки: аспекты исследования. VI Супруновские чтения*. Минск, 2008. С. 236–243.
111. Терміни народної медицини у складі гнізд із коренями на позначення горіння // *Кодови словенских култура*. Загреб, 2008, № 10. С. 198–206.
112. Українське діалектне *жагва́* на загальнослов'янському тлі // *Діалектна мова: діалектний стан і динаміка в часі: До 100-річчя професора Ф. Т. Жилка*. К., 2008. С. 209–211.
113. Структурні типи субстантивів зі значенням „пожежа, випалене місце” в історико-дериваційному гнізді псл. *paliti // *Мово рідна, слово рідне. Prace naukowe ofia owane Dokto Bożenie Zinkiewicz-Tomanek*. Краків, 2009. С. 183–191.
114. Етимологія // *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18044/
115. (рец. на) Березович Е. Л. Язык и традиционная культура: этнолингвистические исследования. М.: Индрик, 2007. 600 с. // *Мовознавство*. 2009. № 6. С. 76–78.
116. Лексико-тематичні групи у структурі синонімічних гнізд: слов'янські знахарські терміни з коренями на позначення горіння // *Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність. Збірник, присв. 70-річчю чл.-кор. НАНУ, д.ф.н., проф. Н. Ф. Клименко*. К., 2009.

117. Наукові читання, присвячені пам'яті доктора філологічних наук, професора Алли Йосипівни Багмут // *Українська мова*. К., 2009. № 3. С.114–116.
118. Л. А. Булаховський і компаративно-етимологічне вивчення тематичних груп лексики // *Мова і культура*. К., 2009. Вип. 11. 2009. Т. I. С. 375–378.
119. Деякі провідні тенденції в діахронічній лексикології // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2009. Т. X. С. 227–232.
120. Множинна мотивація і дериваційна багатозначність у контексті семантичної реконструкції // *Актуальні проблеми менталінгвістики. Збірник статей за матеріалами VI Міжнародної наукової конференції „Актуальні проблеми менталінгвістики”*. Черкаси, 2009. С. 113–115.
121. Іще раз про етимологію псл. *rešaty // *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. К., 2009. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. Вип. 3. Діалог мов і культур. С. 164–168.
122. Типологія семантичної рефлексії праслов'янських субстантивів // *Проблеми зіставної семантики*. К., 2009. Вип. 9. С. 368–373.
123. Слова на позначення високої температури (на матеріалі української та польської мов) // *Польсько-український бюлетень: Київські полоністичні студії*. К., 2010. Т. 16. С. 482–495.
124. Слов'янські поміна іосі, умотивовані термічною семантикою // *Мовознавство*. 2010. № 2–3 (випуск на пошану акад. Г. П. Півторака). С. 132–146.
125. Нариси зі слов'янської порівняльно-історичної лексикології та етимології. Навчальний посібник. К.: ВПЦ „Київський університет”, 2010. 304 с.
126. Реконструкция праславянских синонимов, обозначающих зной, в рамках гнездового подхода // *Мова і культура*. К., 2010. Вип. 12. Т. IX. С. 117–123.
127. Гра слів у поетичній мові ксьондза Я. Твардовського // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2010. Т. XII. С. 193–199.
128. Співвідношення синхронії і діахронії у методологічному апараті сучасної компаративістики // *Методи лінгвістичних досліджень: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Слов'янськ, 2010. С. 240–244.
129. Current Trends in the Reconstruction of Common Slavonic lexis // *Organization and Development of Digital Lexical Resources: MONDILEX Second Open Workshop. Proceedings*. Kyiv: ULIF NAS, 2010. P. 113–118. („Новітні напрямки в реконструкції праслов'янської лексики” – англ. мовою). Міжнародний проект спільно з Інститутом славистики Польської академії наук.
130. Множественная мотивация и деривационная многозначность в контексте семантической реконструкции // *Современная славистика и научное наследие*

С. Б. Бернштейна: тезисы докладов Международной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения проф. С. Б. Бернштейна. Москва, 2011. С. 242–243.

131. Історія Польщі за Вехом (про мову і стиль Ст. Вехецького) // *Studia Linguistica*. 2011. Vol. V. С. 64–68.

132. Деякі мовно-стилістичні явища в поезії ксьондза Яна Твардовського // *Життя у слові. Зб. наук. праць на пошану акад. В. М. Русанівському*. К., 2011. С. 513–521 (у співавт. з С. С. Єрмоленком).

133. Ще дещо про полоністику і полоністів 1971–1976 років // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті акад. Л. А. Булаховського*. К.: ВПЦ „Київський університет”, 2011. Вип. 16. С. 112–118.

134. Вех як форма художнього знака // *Київські полоністичні студії*. К.: ВПЦ КНУ, 2011. Т. XIX. С. 507–511.

135. Про полоністику і полоністів 1971–1976 рр. // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. К.: ВПЦ КНУ, 2011. Вип. 14. С. 160–171.

136. Роль лексикалізації граматичних утворень у формуванні семантичної структури історико-етимологічного гнізда (ад'єктивні утворення з коренем псл. *кур-) // *На хвилях мови. Аллі Йосипівні Багмут*. К.: КММ, 2011. С. 78–84.

137. Деякі методологічні проблеми слов'янської етимології та реконструкції лексики праслов'янської мови // *Освіта, менеджмент і бізнес: Світовий вимір*. К.: КНПУ, 2011. Серія „Філологічні науки”. № 3. С. 81–83.

138. Роль паронімії у розвитку семантичної структури слов'янських історико-етимологічних гнізд із термічними коренями // *Акцентологія, етимологія, семантика. Збірник праць на пошану акад. В. Г. Скляренка*. К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2012. С. 326–348.

139. Праслов'янські синоніми зі значенням „спека”: реконструкція і гніздова характеристика // *Aktualne p oble y językoznawstwa słowiańskiego* (red. Elena Koriakowcewa, Janina Gardzińska). Siedlce: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, 2012. С. 45–56.

140. Реконструкція праслов'янської синонімії в рамках гніздового підходу (на матеріалі слів зі значенням „спека”) // *Академік Олександр Савич Мельничук і сучасне мовознавство : Збірник наукових праць до 90-річчя з дня народження*. К.: Вид. Дім Дм. Бураго, 2012. С. 32–39.

141. Дослідження праслов'янської синонімії в контексті гніздового підходу // *Мовознавство* (Доповіді української делегації на XV Міжнародний з'їзд славістів). 2013. № 2–3. С. 23–38.

142. Дослідження праслов'янської синонімії в контексті гніздового підходу // *Слов'янські обрії: доповіді на XV Міжнародний з'їзд славістів*. К., 2013. Вип. 6. Ч. 1. С. 76–89.

143. Дослідження праслов'янської синонімії в контексті гніздового підходу // *XV Міжнародны з'езд славістаў* (Мінск, Беларусь, 20–27 жніўня

2013 г.). Тезісы дакладаў. Мінск: Беларуская навука, 2013. Т. 1. Мовазнаўства. С. 219.

144. Українські географічні назви з основою псл. *jъzvorъ у структурі гнізда псл. *въ ѣти // *Niejedno a i ie... P ace ono astyczne i dialektologiczne dedykowane Prof. Ewie Wolnicz-Pawłowskiej* (Prace Językoznawcze Instytutu Filologii Polskiej UKSW). Warszawa: Wydawnictwo UKSW, 2013. Т. 4. S. 73–82.

145. Про неединичність розв'язань в історико-етимологічних студіях: множинна мотивація і дериваційна багатозначність у контексті семантичної реконструкції // *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. Т. 48. Warszawa: Instytut Slawistyki PAN (SOW), 2013. S. 97–102.

146. Слов'янська порівняльно-історична лексикологія та її завдання // *Слов'янський збірник: Зб. наук. праць*. 2013. Вип. XVII. С. 7–21.

147. Л. А. Булаховський і проблеми історико-етимологічного дослідження української мови: (до походження укр. *жеврѣти*) // *Мова і культура*. 2013. Вип. 16. Т. 3. С. 134–138.

148. До проблеми походження укр. *жеврѣти*: українські і позаукраїнські паралелі // *Studia Borysiana. Etymologica Diachronica Slavica*. Warszawa: Instytut Slawistyki PAN, Fundacja Slawistyczna, 2014. S. 209–214.

149. (рец. на) Нечитайло І. М. Семантико-словотвірна еволюція праслов'янських діалектизмів (девербативна лексика). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. К., 2012. 480 с. // *Наукові студії*. XXI. 2014. Вип. 3. С. 27–42.

150. Слов'янські старожитності в художньому зображенні Ю. Крашевського // *Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Житомир: Житомирський держ. ун-т ім. І. Франка. 2014. С. 160–165.

151. Чинник фонетичної подібності в історичній еволюції слов'янської лексики: етимологія і паронімія // *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 52. Ч. 2. С. 132–141.

152. Із теоретико-методологічної проблематики історико-етимологічного дослідження слов'янської лексики // *Науковий потенціал славістики: історичні здобутки та тенденції розвитку: Тези доповідей Міжнародної наукової конференції до Дня слов'янської писемності і культури*. К., 2015. С. 15–17.

153. Мовна особистість і мовна біографія Тараса Шевченка у висвітленні Пшемислава Зволінського // *Шевченкознавчі студії: Зб. наук. праць*. К.: ВПЦ „Київський університет”, 2015. Вип. 18. За мат. Шевченківського міжн. літературного конгресу, присвяченого 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка. С. 505–511.

154. Морфонологічні та семантичні особливості відображення іє. **g^hher-* / *g^hhor-* „горіти” у дієслівних континуантах псл. *go ѣти / *goriti / *garati // *Мовознавство*. – 2015. № 3 (На пошану акад. НАН України Г. П. Півторака з нагоди його 80-річчя). С. 81–90.

155. Polonica в „Истории славянской филологии” Ватрослава Ягича // *Ватрослав Ягич і проблеми слов'янознавства. Зб. наук. праць*. К.: Вид. Дім Дм. Бураго, 2015. С. 299–308.

156. Академік О. С. Мельничук в історії світової славістики (до 95-річчя з дня народження) // *Глобалізація / європеїзація і розвиток національних слов'янських культур. Мат. Міжнародної наук. конф. до Дня слов'янської писемності і культури*. Інститут рукопису НБУВ. К., 2016. С. 72–74.

157. Булаховський – семасіолог і лексиколог-компаративіст // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2016. Вип. 29. С. 173–179.

158. Параметри компаративно-типологічного дослідження структури історико-дериваційних гнізд із семантично спорідненими коренями // *Współczesne językoznawstwo słowiańskie: teo ia i etodologia badań*. Siedlce: UPHS, 2016. T. 1 Słowotwórstwo. S. 33–45.

159. До питання про внесок академіка Мельничука в теорію і методологію порівняльно-історичних і етимологічних студій // *Слов'янський збірник: Зб. наук. праць*. 1916. Вип. 20. С. 49–60.

160. Зі спостережень над словами термічної семантики у „Лексиконі львівському” // *Słowo u Słowian. Wpływ języków sąsiadujących na rozwój języka uk aińskiego. Studia leksykalne* (= Studia Ruthenica Cracoviensia 11) / pod red. Anny Budziak i Wiktorii Hojsak. Kraków, 2016. С. 109–119.

161. До питання про множинність рішень в етимологізуванні // *Мовознавство*. 2017. № 2. С. 14–23.

162. Л. А. Булаховський і О. С. Мельничук: спадкоємність і новаторство // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. К., 2017. Вип. 32. С. 145–151.

163. До питання про множинність рішень в етимологізуванні // *Мовознавство*, 2017. № 2. С. 14–23.

164. Вех як засіб наративної міфологізації польської історії // *Полоністика у ХХІ столітті: між локальним і глобальним. Збірник праць з нагоди 190-річчя польської філології у Львівському ун-ті*; за ред. А. Кравчук, І. Бундзи. К.: Інкос, 2018. С. 33–41.

165. Ще раз про місце сосюрівських дихотомій у теоретико-методологічному апараті сучасної лінгвістики // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2018. Вип. 33. С. 125–133.

Укладач – к.ф.н., доц. І. А. Аскерова

Міністерство освіти і науки України
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Філологічний факультет

Наукове видання

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ЗБІРНИК

Заснований у 1996 р.

Випуск № 22

Підписано до друку 30.11.2018.
Формат 60x84/16. Папір друкарський.
Гарнітура «Times». Друк цифровий. Обл.-вид.арк. 10,1.
Тираж 300 прим. Зам. № 30/11.

*Українською, болгарською, польською, російською,
сербською, хорватською мовами*

Головний редактор: д-р філол. наук, професор О. А. Войцева

На обкладинці: пам'ятник святим рівноапостольним Кирилу і Мефодію у
Києво-Печерській Лаврі. Відкритий 29.10.2008 р. Автор – скульптор В. Бровді
URL: <http://kiev-foto.info/ru/pamyatniki/2082-pamyatnik-kirillu-i-mefodiya-v-lavre/>

Віддруковано з оригінал-макета у видавництві

ФОП «OLEDAT TEC»

вул. В.Чорновола, буд. 4, кім. 22,
м. Одеса, Одеська обл., 65012

